

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI
EKSENİNDE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN
DOĞU KOMŞULARINA YÖNELİK POLİTİKALARI

Erdi KUTLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Sedef EYLEMER

İZMİR – 2015

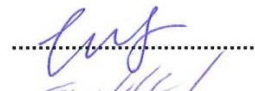
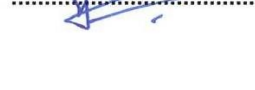
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2011800579

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ERDİ KUTLU
Tez Başlığı : Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Politikaları

Savunma Tarihi : 19.01.2015
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sedef EYLEMER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd. Doç. Dr. Sedef EYLEMER	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Esin ÇAMLİBEL	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Sühal ŞEMŞİT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği ☒ (X)

Oy Çokluğu ()

ERDİ KUTLU tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Politikaları" başlıklı Tezi ☒ / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularına Yönelik Politikaları’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

30/12/2014

Adı SOYADI

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına
Yönelik Politikaları**

Erdi KUTLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Programı

Avrupa Birliği, 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleştirdiği başarılı ve büyük genişlemeden sonra Doğu Avrupa'da daha geniş sınırlara ulaşmış, daha önce sınırdış olduğu Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılması ile Doğu Avrupa'da kendisine yeni komşular edinmiştir. AB, Doğu Avrupa'da yer alan yeni sınırdış komşulara 2004 ve 2007'de Birliğe katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi üyelik perspektifi sunmamış ve asıl sorun da burada baş göstermiştir. Bu sorunu aşmak amacıyla üyelik vaad etmeyen, ancak eski ilişkilere kıyasla daha fazla ekonomik, siyasal ve sosyal entegrasyon öneren Avrupa Komşuluk Politikası hayata geçirilmiştir. Başlangıçta, yalnızca 3 Doğu Avrupa ülkesine yönelik olarak tasarlanan Avrupa Komşuluk Politikası daha sonra Güney Kafkas ülkelerinin ve Güney Akdeniz ülkelerinin de dahil edilmesiyle 16 ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB ile Doğu komşuluğu ülkeleri arasında ikili düzeyde sürdürülen ilişkiler, Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi tamamlayıcı politikaların oluşturulması ile çok taraflı bir zemine taşınmıştır. Bu şekilde ülkeler arasında görüşmelerin, karşılıklı fikir alışverişlerinin gerçekleştirileceği platformlar ve forumlar oluşturulmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında demokrasi, temel haklar ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü gibi kavramları komşuları ile ilişkilerinde önkoşul olarak belirten Avrupa Birliği, mali yardımları da ülkelerin bu konularda gösterdiği ilerlemelere göre gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, tezde Avrupa Birliği ve Doğu

komşuları arasındaki ilişkiler incelenmiş ve bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikasının olumlu ve olumsuz yönleri ve temel sorunları tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

European Union's Policies Towards its Eastern Neighbours within the context of European Neighbourhood Policy

Erdi KUTLU

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of European Union

European Union Program

After the big and successful enlargements occurred in 2004 and 2007, European Union (EU) has reached wider borders in Eastern Europe; and by the accessions of Eastern European countries once bordering with the European Union, it has obtained new neighbors. The EU hasn't provided membership perspective to these new neighbors located in Eastern Europe as it did for the Central and Eastern countries acceded to the Union in 2004 and 2007 and this has created the main problem. In order to overcome this problem, European Neighborhood Policy, which doesn't promise membership but offers a stronger economic, political and social integration, has been initiated. The European Neighborhood Policy, which was firstly designed only for 3 Eastern European countries, was then extended 16 countries including South Caucasian and South Mediterranean countries as well.

The bilateral relations between the EU and Eastern neighbourhood countries within the context of European Neighbourhood Policy have gained a multilateral basis with the formation of complementary policies such as Black Sea Synergy and Eastern Partnership. By this way, platforms and forums, where multilateral negotiations and exchange of views of the countries will be conducted, have been established. Within this policy, EU, bringing forward some

concepts such as democracy, fundamental rights and freedoms, and rule of law as preconditions in its relationship with its neighbors, provides financial support according to the progress of the countries in these areas. In this respect, the thesis examines the relationship between the EU and its Eastern neighbors and attempts to analyze the positive and negative aspects as well as the fundamental problems of the European Neighborhood Policy.

Keywords: European Union, European Neighbourhood Policy, Eastern Partnership, Black Sea Synergy.

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI EKSENİNDE AVRUPA
BİRLİĞİ’NİN DOĞU KOMŞULARINA YÖNELİK POLİTİKALARI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLOLAR LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE
TEMEL NİTELİKLERİ**

1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİ	4
1.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ OLUŞTURULMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER	9
1.2.1. Avrupa Birliği’nin Doğuya Genişleme Süreci	10
1.2.2. Güvenlik Kaygıları ve Avrupa Güvenlik Stratejisi	11
1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GELİŞİMİ	14
1.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ KAPSAMI VE AMAÇLARI	18
1.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ ARAÇLARI	21
1.5.1. Uygulama Araçları	21
1.5.1.1. Ülke Raporları	21
1.5.1.2. Eylem Planları	22
1.5.1.3. İlerleme Raporları	24

1.5.2. Finansal Araçlar	25
1.6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ	29
1.6.1. Koşulluluk (Daha Fazla Reforma Karşılık Daha Fazla Destek)	29
1.6.2. Politik Farklılaştırma	33
1.6.3. Ortak Sahiplenme	34
1.6.4. Sivil Toplum Ortaklığı	35
1.6.5. Karşılıklı Hesap Verebilirlik	35

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ DOĞU BOYUTU

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİNDE TEMEL ÖNCELİKLERİ	37
2.1.1. Ekonomik Entegrasyon	37
2.1.2. Hareketlilik Ortaklığı	39
2.1.3. Güçlü İdari Sistemlerin ve Derin ve Sürdürülebilir Demokrasinin Oluşturulması	40
2.1.4. Bölge Ülkelerinde Yaşanan İç Çatışmaların Çözümü	42
2.1.5. Sektörel İşbirliği	44
2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA DOĞU KOMŞULARI İLE İLİŞKİLER	45
2.2.1. Doğu Komşularına Genel Bakış ve İkili Düzeyde İlişkiler	46
2.2.1.1. Ukrayna	46
2.2.1.2. Gürcistan	63
2.2.1.3. Ermenistan	70
2.2.1.4. Azerbaycan	76
2.2.1.5. Moldova	84
2.2.1.6. Beyaz Rusya	92
2.2.2. Bölgesel Düzeyde İlişkiler	95
2.2.2.1. Doğu Ortaklığı	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DOĞU KOMŞULARINA YÖNELİK
POLİTİKALARI: FIRSATLAR VE MEYDAN OKUMALAR**

3.1.	AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ	103
3.1.1.	Güçlü Yönleri	103
3.1.2.	Zayıf Yönleri ve Temel Sorunlar	105
3.2.	DOĞU KOMŞULARLA İLİŞKİLERDE RUSYA’NIN ETKİSİ	108
3.3.	AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GÖZDEN GEÇİRİLMESİ	117
3.4.	DEĞİŞEN KÜRESEL ALGILAR KARŞISINDA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ DOĞU BOYUTU	125
	SONUÇ	132
	KAYNAKÇA	138

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGS	Avrupa Güvenlik Stratejisi
AKOA	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
AKPSB	Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi
ATGRF	Avrupa Tarımsal Garanti ve Rehberlik Fonu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
DKSTB	Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi
DO	Doğu Ortaklığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EEAS	Avrupa Dış Eylem Birimi (European External Action Service)
EaPIC	Doğu Ortaklığı Entegrasyon ve İşbirliği Programı (The Eastern Partnership Integration and Cooperation Programme)
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)
EIDHR	Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Girişimi (The European Instrument for Democracy and Human Rights)

ENI	Avrupa Komşuluk Aracı (European Neighbourhood Instrument)
EURO-MED	Avrupa Birliği- Güney Akdeniz Ülkeleri
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IMF	Uluslararası Para Fonu
MEDA	Avrupa Akdeniz Ortaklığı (The Euro-Mediterranean Partnership)
NIF	Komşuluk Yatırım Aracı (The Neighbourhood Investment Facility)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
s.	Sayfa No
ss.	Sayfa Sayısı
STF	Sivil Toplum Forumu
STO	Sivil Toplum Ortaklığı
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ukrayna'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)	s. 46
Tablo 2: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) kapsamında Ukrayna'ya Yapılan TACIS Yardımları (Milyon Avro) (1998-2002)	s. 49
Tablo 3: Ukrayna'da Gayrisafi Milli Hasılanın Sektörlere Göre Dağılımı (%)	s. 54
Tablo 4: Ukrayna'nın Dünya ile Gerçekleştirdiği Mal Ticareti (Milyar Avro)	s. 54
Tablo 5: Ukrayna'nın AB ile Toplam Mal Ticareti- Milyar Avro (2004-2013)	s. 56
Tablo 6: Gürcistan'ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)	s. 63
Tablo 7: Gürcistan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro) (1992-2004)	s. 65
Tablo 8: Gürcistan Ekonomisinin Sektörlere Göre Dağılımı (%)	s. 67
Tablo 9: Gürcistan'ın Dünya ile Ticareti (2008-2012) (Milyar Avro)	s. 68
Tablo 10: Gürcistan'ın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)	s. 68
Tablo 11: Ermenistan'ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)	s. 70
Tablo 12: 1991-2006 Yılları Arasında Ermenistan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro)	s. 72
Tablo 13: Ermenistan'ın Ekonomik Sektörlerinin Dağılımı (%)	s. 73
Tablo 14: Ermenistan'ın Dünya ile Ticareti 2008-2012 (Milyar Avro)	s. 73
Tablo 15: Ermenistan'ın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)	s. 74
Tablo 16: Azerbaycan'ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri: (2012- ABD Doları)	s. 76

Tablo 17: 1992- 2006 Yılları Arasında Azerbaycan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro)	s. 79
Tablo 18: Azerbaycan'ın Ekonomik Sektörler İtibari ile Görünümü (%)	s. 81
Tablo 19: Azerbaycan'ın Dünya ile Ticareti-Milyar Avro (2008-2012)	s. 81
Tablo 20: Azerbaycan'ın AB ile Ticareti- Milyar Avro (2004-2013)	s. 82
Tablo 21: Moldova'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012- ABD Doları)	s. 84
Tablo 22: Moldova'nın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro) (1992-2003)	s.86
Tablo 23: Moldova'nın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)	s. 89
Tablo 24: Ekonomik Sektörler İtibari ile Moldova (%)	s. 89
Tablo 25: Moldova'nın Dünya ile Ticareti -Milyon Avro (2008-2012)	s. 90
Tablo 26: Beyaz Rusya'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2013- ABD Doları)	s.92
Tablo 27: Beyaz Rusya'nın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)	s. 93
Tablo 28: Beyaz Rusya'nın Dünya ile Ticareti -Milyon Avro (2008-2013)	s. 94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Komşuluk Politikası Ülkeleri	s. 19
Şekil 2: Doğu Ortaklığı Ülkeleri	s. 96

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin (AB) 2004 genişlemesi ile 10 yeni üye Birliğe dahil olmuş, böylece yeni ve tarihi bir aşamanın başlangıcı gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, üye sayısı 25'e ulaşan Avrupa Birliği için avantajlarla birlikte birtakım dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Birliğe dahil olan ülkelerin ekonomik standartlarının AB'nin yardımları doğrultusunda gelişmesi, dışarıda kalan sınırdaş ülkeler ile olan yaşam standardı farkını arttırmıştır. Söz konusu büyük genişleme, AB'nin nüfusları 385 milyonu bulan sınırdaş ve komşu ülkeler ile bağlantı kurup bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda dönüşümlerini desteklemeye yönelik kapsamlı bir politika oluşturmasını teşvik etmiştir. AB tarafından 2003 yılında yayımlanan “Geniş Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkiler için Yeni Çerçeve” adlı belgede AB'nin kara ve deniz sınırının olduğu Rusya, Birlik dışında kalan Doğu Avrupa ülkeleri ve Güney Akdeniz ülkeleri ile Birliğe yeni katılan ülkelerin bağlarını da kullanarak olumlu ilişkiler kurmanın önemi belirtilmiştir. Komşularla kurulacak yakın ilişkilerin gelecek dönemde Avrupa Birliği'nin istikrar, güvenlik, sürdürülebilir kalkınma konularında kapasitesini arttırabilmek açısından önemi ve sağlayacağı faydalar bu belgede vurgulanmış ve komşularla ilişkileri sağlam temeller üzerine oturtma hedefi deklare edilmiştir.

Avrupa Birliği, 2004 yılında yayımladığı “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi (AKPSB)” ile resmi anlamda tüm komşularını kapsayacak şekilde komşu ülkelerle ilişkilerini yasal bir çerçeveye oturtmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası Stratejisi, 2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde (AGS) yer alan hedefleri gerçekleştirmek için sarf edilecek çabalar açısından önemli bir adım olarak sunulmuştur.

Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) çerçevesinde Güney ve Doğu komşuları ile mümkün olan en yakın politik işbirliği ve kapsamlı ekonomik entegrasyon amacını gerçekleştirmek için birlikte çalışacağını açıklamıştır. Bu amaç; ortak değerler ve çıkarlar, demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal uyum, insan haklarına saygı konuları üzerine inşa edilmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsadığı ülkeler; Fas, Tunus, Cezayir, Filistin Yönetimi, İsrail, Suriye, Libya, Ürdün, Mısır, Lübnan, Ukrayna, Gürcistan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Azerbaycan ve

Moldova'dır. Toplam 16 ülkeden oluşan Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan ülkelerin 10 tanesi Güney Akdenizli komşular olup 6 tanesi ise AB'nin Doğu komşularıdır. Avrupa Birliği'nin, 2004 yılındaki büyük genişlemesinin ardından yeni komşularla sınırdas olmasıyla bu ülkelerin güvenliği, istikrarı ve refahı Birliği daha fazla etkiler hale gelmiştir. Komşularında oluşacak sorunların kendisine sıçrama ihtimalini dikkate alan Avrupa Birliği Doğuya genişlemesi ile kendisine daha yakın hale gelen Doğu komşularıyla daha yakın ilişkiler tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu tezin ana konusunu AKP'nin Doğu boyutu (Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan) oluşturmaktadır. Bu açıdan tezde AB'nin Güney Akdenizli komşularına ilişkin değerlendirmeler yapılmamakta, ancak AKP'nin gelişim sürecinin açıklandığı ilk kısımda AB'nin bu ülkelerle olan ilişkilerinden genel olarak bahsedilmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında komşu ülkeler ile temelde ikili düzeyde ilişki kurulmaktadır. Ancak çok taraflı bir platform ihtiyacının ilerleyen dönemlerde giderek daha kuvvetli bir şekilde hissedilmesi sonucunda komşu ülkeleri ortak bir paydada buluşturacak bölgesel girişimler ve projeler üzerine de yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda Birliğin Doğu komşuları ile olan ilişkilerinin çok taraflı bir zeminde yeniden tartışılmasını sağlayacak olan Doğu Ortaklığı (DO) oluşturulmuştur. Bu girişim, AKP ile eşgüdümlü hareket ederek Doğu komşuları ile olan ilişkilerin daha kapsamlı bir biçimde yürütülmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda Doğu Ortaklığı'nın AKP'nin doğu boyutunun temelini oluşturduğunu belirtmek yerinde olacaktır. AKP ve Doğu Ortaklığı girişimi AB'nin Doğu komşuları ile ilişkilerinin daha üst bir boyuta taşınmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda bölge ülkeleri ile daha önce yapılan ve şu anda da ilişkilerin temelini belirleyen Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının yerini (Partnership and Cooperation Agreements) Ortaklık Anlaşmaları (Association Agreements) alacaktır. AB ve ilgili ülkeler arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi'nin (Deep and Comprehensive Free Trade Area) oluşturulmasını da kapsayacak olan Ortaklık Anlaşmaları bölge ülkelerine AB iç pazarından daha fazla yararlanma ve ticari kapasitelerini arttırma olanağı sunacaktır. Doğu Ortaklığı, bölgesel düzeyde Karadeniz Sinerjisi ile desteklenmektedir.

Bu bağlamda tezin temel amacı; AKP'nin Doğu Avrupalı komşuları ile olan ilişkilerinin AKP'nin oluşturulduğu günden günümüze kadar olan dönemde hangi

aşamalardan geçerek olumlu ve olumsuz anlamda evrildiğini ortaya koymak ve AKP'nin Doğu boyutunun işleyişini politikanın güçlü ve zayıf yönlerini dikkate alarak analiz etmektir. Ayrıca bu ülkelerin AB ile ne derece yakınlaşmalarının mümkün olacağı ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak artıların ve eksilerin özellikle Rusya bağlamında tartışılması da amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Doğu komşularına gelecekte AB tarafından üyelik perspektifinin sunulmasına ilişkin tartışmalara da tezde yer verilecektir.

Odak noktasını Avrupa Birliği'nin Doğu komşuları ile ilişkilerinin oluşturduğu bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Avrupa Komşuluk Politikası'nın gelişimi ve temel nitelikleri açıklanacaktır. Bu kapsamda öncelikle 2004 yılında oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası öncesinde AB ve komşu ülkeler arasındaki ilişkiler genel hatlarıyla ele alınacak ve komşuluk politikasının oluşturulduğu döneme kadar olan süreçte yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir. Ayrıca bu bölümde AKP'nin oluşturulmasında rol oynayan faktörler, politikanın gelişim süreci, amaçları, araçları ve temel ilkeleri incelenecektir. Bu şekilde AKP'nin oluşumunu hazırlayan sürecin, oluşturulan politikanın yapısının ve hedeflenen politika çıktılarının genel olarak ortaya konulması amaçlanmaktadır.

İkinci bölümde ise, tezin ana çalışma konusu olan AKP'nin Doğu boyutu incelenecek ve AB'nin Doğu komşuları ile olan ikili ve bölgesel ilişkileri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. AKP'nin Doğu boyutu ele alınırken Doğu komşuluğu ülkelerinin ekonomik, siyasal ve sosyal durumu genel olarak ele alınacak, AB ile olan karşılıklı ekonomik bağımlılıkları açıklanacaktır. Ayrıca AB'nin Doğu komşuları ile ilişkilerinde temel öncelikleri de ortaya konulacaktır.

AB'nin Doğu komşuları ile ilişkileri ayrıntılı olarak ele alındıktan sonra tezin üçüncü bölümünde ise AB'nin Doğu komşularına yönelik politikalarının kapsamlı bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bölümde AKP'nin Doğu boyutunun güçlü ve zayıf yönleri ve işleyişte ortaya çıkan temel sorunlar incelenecek ve Doğu komşuluğu ülkeleri ile yasal ve tarihsel ilişkileri bağlamında Rusya'nın etkisi değerlendirilecektir. Bu bölümde ayrıca AKP kapsamında AB'nin Doğu komşularına yönelik gerçekleştirdiği son düzenlemeler ele alınacak ve son olarak değişen küresel algılamalar karşısında, AKP'nin Doğu boyutu yorumlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEMEL NİTELİKLERİ

1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİ

1951 Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957 Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) temelinde kurulan, daha sonra Avrupa Topluluğu adını alan ve 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile de Avrupa Birliği (AB) adını alarak günümüzdeki adı ile anılan Birlik, Soğuk Savaş döneminde daha çok kendi derinleşme ve genişleme süreçlerine odaklanmasına karşın komşularına yönelik sınırlı da olsa bazı politikalar geliştirmiştir.¹ AB, 1972 yılında Küresel Akdeniz politikasını ilan etmiş, 1970’li yıllarda Arap-İsrail savaşına karşı ortak tutum geliştirmeye çalışmış ve üye ülkeler Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nda (AGİT) kolektif hareket etmişlerdir.² Doğu Bloğu ile olan soğuk çatışmayı azaltmak amacıyla Sovyetler Birliği ile imzalanan Helsinki Nihai Senedini üye ülkeleri temsilen dönemin Topluluk dönem başkanı İtalya Başbakanı Aldo Moro imzalamıştır. Yine 1970 yılında Kıbrıs’ta Niko Sampson tarafından gerçekleşen darbe kınanmış, 1982 yılında Polonya’da yönetim muhalifi sendika hareketlerini bastırmak için sıkıyönetim ilan edildiği zaman Sovyetler Birliği ile ilişkiler gözden geçirilmiştir.³ Soğuk Savaş döneminde AB’nin komşularına yönelik yaklaşımları, Birliğin döneme özgü siyasi ve ekonomik hassasiyetlerini yansıtır niteliktedir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte Avrupa Topluluğu köklü bir dönüşüm sürecine girmiş ve Avrupa Birliği kurulmuştur. Soğuk Savaşın bitiminden kısa bir süre sonra 1992 yılında Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Maastricht Antlaşması ile

¹ Maastricht Antlaşması ile kurulan Avrupa Birliği 2007’de imzalanan Lizbon Antlaşması ile tüzel kişiliğe kavuşmuştur. Bu tezde Maastricht Antlaşmasından önceki olaylar açıklanırken de Avrupa Birliği adı kullanılacaktır.

² Meliha Benli Altunışık, “Avrupa Birliği’nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye”, **Türkiye ve Avrupa**, (Ed. Atilla Eralp), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 354-361.

³ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 73.

gerçekleştirilen dönüşüm sadece isim değişikliğinden ibaret olmamış Birliğin yapısında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin dönüşümünde iki önemli husus dikkat çekmektedir. Öncelikle AB kendi güvenlik boyutunun önemini vurgulayarak hükümetlerarası düzeyde de olsa Ortak ve Dış Güvenlik Politikası sütununu oluşturmuştur. Ayrıca Maastricht Antlaşması'nın 49. Maddesi ile Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan eden Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (ODAÜ) üyelik yolu açılmıştır.⁴ İlgili Antlaşmanın 49. maddesine göre:⁵

“2. maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu'na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey'e yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır. Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalarda yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün âkit devletlere sunulur.”

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte komşularına yönelik yeni politika arayışlarına giren ve Soğuk Savaş döneminin aksine Avrupa kıtasının bölünmüşlüğü ortadan kaldırmayı amaçlayan AB, 1993 yılında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesine (EFTA) üye ülkeler ile Avrupa Ekonomik Alanını (AEA) kurmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlıklarını ilan eden ODAÜ'ler sosyalist sistemden ayrılıp serbest pazar ekonomisine geçmek için hazırlık yaparken AB de bu ülkelerin tekrar Rusya Federasyonu'nun güdümüne girmesini önlemek amacı ile çeşitli stratejiler geliştirmeye ve bölge ülkeleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. 1990 yılında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı tarafından ODAÜ'ler ile AB arasında bir Avrupa Konfederasyonu kurulması fikri gündeme getirilmiştir. Yine dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Jack Delors ODAÜ'ler ile özel ilişkiler kurulmasını istemiş, dış ilişkilerden sorumlu komiser Frans Andriessen ise Avrupa ölçeğinde bir

⁴ A. Sait Sönmez, “Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 14, 2010, s. 113.

⁵ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (18.06.2013), s. 29.

Avrupa siyasi alanı kurulmasını önermiştir. Ancak bu fikirler taraflar açısından kabul görmediği için gerçekleştirilememiştir.⁶

AKP'nin oluşturulma sürecinden önceki gelişmelere bakacak olursak AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölünmüş bir Avrupa oluşmasını engellemek amacı ile komşu ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı ve bölge ülkeleri ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzaladığı görülmektedir. Bu anlaşmaların yapılmasında AB'nin komşu ülkelere yönelik ekonomik kalkınma hamlelerini başlatmasının yanı sıra güvenlik ve bölge ülkelerinin istikrarı olguları da önemli yer tutmuştur. Ekonomik, kurumsal, sosyal reformların gerçekleşmesini sağlamak amacı ile Avrupa Birliği finansal ve teknik yardım programlarını bölge ülkeleri için tahsis etmiş ve bunları Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları yoluyla yürürlüğe sokmuştur.⁷

Avrupa Konseyi'nin Haziran 1993'te gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi ODAÜ'ler için ise üyelik yolunu açmış, bir yıl sonra gerçekleştirilen Essen Zirvesinde iyi komşuluk ilişkilerine vurgu yapılmış ve kurulacak olan iyi ilişkilerin üyeliğin ön koşulu olduğu deklare edilmiştir. Bu ülkelerin Birliğe üyelikleri ile birlikte onların sorunlarını devralmak istemeyen AB, onların komşuları ile olan sınır ve kendi içlerinde bulunan azınlık sorunlarını çözmelerini istemiştir. 1995 yılında EFTA üyeleri olan İsveç, Finlandiya ve Avusturya AB'ye tam üye olmuşlardır. Bu tarihten sonra AEA içerisinde kalan ancak AB'ye üye olmayan EFTA ülkeleri (Norveç, İzlanda, Liechtenstein) ile iyi komşuluk ilişkileri sürdürülmüştür.

1995 yılında AB, Güney komşularına yönelik olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Politikasını (The Euro-Mediterranean Partnership) başlatmıştır. Söz konusu politika Avrupa Birliği'nin güneyinde Kuzey Afrika, Akdeniz ve Ortadoğu'da bulunan 15 ülkeyi kapsamakta olup AB ile Akdenizli ortakları arasında ekonomik entegrasyon sağlanmasını ve demokratik reformların gerçekleştirilmesi konusunda teşvik edici ve düzenleyici bir rol oynamayı hedeflemiştir. Barselona Süreci olarak da bilinen politika, 2008 yılında başlatılan “Akdeniz için Birlik” çerçevesinde revize edilmiştir. 28 AB üyesi ülke ile birlikte 15 Güneydoğu Avrupa, Güney Akdeniz, Afrika ve Ortadoğu ülkesi “Akdeniz için Birlik” politikasına dahildir. Bu ülkeler şunlardır:

⁶ Sönmez, s. 115.

⁷ Karen E. Smith, **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Cambridge Press, Cambridge, 2004, (EUIFP), s. 84.

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Cezayir, Mısır, İsrail, Türkiye, Tunus, Suriye, Ürdün, Moritanya, Lübnan, Filistin Otoritesi, Fas, Monako, Karadağ.⁸

1997 yılında Kuzey Boyutu olarak da adlandırılan AB'nin kuzeyinde yer alan sınırdaş ülkelere yönelik olarak AB tarafından yeni bir strateji oluşturulmuştur.⁹ 1999 yılında ortakların imzaları ile yürürlüğe giren politika 2006'da revize edilmiştir. AB'nin Rusya, Norveç ve İzlanda'ya yönelik oluşturduğu politikanın amacı ortak ülkeler arasında sağlıklı diyaloglar oluşturmak, işbirliğini daha somut hale getirmek, ekonomik işbirliğinin yoğunlaştırılmasını sağlamak, refah ve istikrarı güçlendirmek ve Kuzey Avrupa'da ekonomik entegrasyonun, sürdürülebilir kalkınmanın, rekabet edebilirlik kapasitesinin geliştirilmesini sağlamaktır.¹⁰

AB'nin dış politika ve güvenlik politikası bağlamında komşu ülkelere yönelik attığı politika adımlarına bakıldığında 1992 yılında Lizbon Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) belgesinin öncü bir rol oynadığı söylenebilir. Bu belgede üye devletlerin tekelinde olan dış ve güvenlik politikaları kapsamında işbirliği yapılması öngörülmüştür.¹¹ Bu doğrultuda 1993 yılında Maastricht Antlaşması ile yürürlüğe giren üç sütunlu AB yapısının bir sütununu oluşturan Orta Dış ve Güvenlik Politikası hükümetlerarası düzeyde oluşturulmuş bir yapıdır. ODGP kapsamında güvenlik olgusu yalnızca Birlik çerçevesinde bir olgu olarak görülmemiş, geniş anlamda ele alınarak Avrupa'yı saran komşu ülkelerin güvenliğinin de Avrupa'nın güvenlik kavramı içinde yer aldığı belirtilmiştir. Bölge ülkelerinin güvenliği ve ekonomik istikrarı tam olarak sağlanmadan AB'nin güvenlik ve istikrarının sağlanamayacağı açıkça görülmekte olduğundan ODGP önemli bir dış politika çıktısı olarak kabul görmüştür. Doğu ve Güney komşu ülkelerinden gelebilecek bir tehdidin AB'yi huzursuzluğa sokma ihtimali tüm AB için açıkça görülen bir olgu olarak kabul edilmiştir.¹²

⁸ European Union External Action, "Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)", http://www.eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm, (15.12.2013).

⁹ Sevilay Kahraman, "The European Neighbourhood Policy: The European Union's New Engagement Towards Wider Europe", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol. 10, 2005, <http://www.sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Sevilay-Kahraman.pdf>, (19.02.2014), ss. 6-12.

¹⁰ European Union External Action, "Northern Dimension", http://www.eeas.europa.eu/north_dim/, (14.12.2013).

¹¹ Lisbon European Council, "Conclusions of the Presidency", 26-27.06.1999, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/92/3&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (18.03.2013).

¹² Esther Barbe, "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions", **Paradoxes of European Foreign Policy**, (Ed. Jan ZIELONKA), Kluwer Law International, Hague, 1998, s. 123.

1992 yılındaki Lizbon Avrupa Konseyi'nde kabul edilen raporda AB'nin güvenliği açısından önem taşıyan üç coğrafik alandan söz edilmektedir. Bunlar şu şekildedir:

1-Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri: (Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya),

2-Balkanlar: (Hırvatistan, Bosna-Hersek, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk),

3-Akdeniz Ülkeleri: (Kıbrıs, Malta, Türkiye, Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin Otoritesi, Suriye).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği'nin bu alanlara yönelik oluşturduğu politikalar bakımından iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Birliğin Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları bağlamında şekillendirdiği istikrar politikasıdır. İkincisi ise entegrasyon yaklaşımıdır. Genişleme yoluyla Birliğin ilkelerinin ve standartlarının aday ülkelere kabul ettirilip içselleştirilmesi amacını taşıyan ikinci yaklaşım ilgili ülkelerin AB'ye tam entegrasyonunu içermektedir.¹³

AB birinci yaklaşımını Akdeniz ülkeleri için uygulamaya koymuştur. Bu yaklaşım Avrupa-Akdeniz Ortaklığı formunu almıştır. Rusya, Ukrayna Moldova ve Beyaz Rusya gibi ülkeler de Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde birinci yaklaşıma tabi tutulmuştur. İkinci yaklaşım ise AB koşulluluk politikaları çerçevesinde üyelik için başvuran ülkelerin AB'ye katılım sürecini öngörmekte ve AB standartlarına tam uyumu gerektirmektedir. ODAÜ, bu yaklaşımın işleyişinin ortaya konulması açısından ilk örneği oluşturmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ODAÜ'nün AB'nin dış politika faaliyetlerinin çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir. AB'nin ODAÜ'leri hızlı bir şekilde kendi sistemine dahil etmesinin altında yatan en önemli sebep bölgede oluşabilecek istikrarsızlığı önleme hedefidir. Olası bir istikrarsızlığın AB'ye de yayılma riski taşınması AB'nin bölge ülkeleri konusunda hızlı adım atmasını sağlamıştır. Demokratikleşme ve ekonomik destekler yoluyla bu ülkelerde pazar ekonomilerinin AB'ye uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Birliğin güvenlik

¹³Antonio Missiroli, "The EU and its Changing Neighbourhood: Stabilization, Integration and Partnership", **European Union Foreign and Security Policy towards a Neighbourhood Strategy**, (Ed. Roland Dannreuther), Routledge Press, London and New York, 2004, s. 12.

amaçları işbirliği politikaları aracılığıyla desteklenirken, ticaret ve ekonomi politikaları çerçevesinde verilen destek ile komşulardaki refah artışı yoluyla Birliğin güvenliğinin sağlanması söz konusu olmaktadır.¹⁴

Avrupa Komşuluk Politikası'nın kökenlerine bakıldığında ilk aşamada 2002 yılının başlarında İngiltere'nin “Daha Geniş Avrupa Girişimi” adı altında sunduğu öneri dikkat çekmektedir. İngiltere'nin itici güç olarak başlattığı bu girişim aslında Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova gibi Doğu Avrupa ülkelerini kapsıyor, Kafkaslar ve Güney Akdeniz bölgesi ülkeleri bu oluşumun dışında kalıyordu. Keza Güneydoğu Avrupa olarak adlandırılan Batı Balkanlar bölgesi de bu önerinin dışında tutulmuştur. İngiltere'nin önerisi 2002 Kopenhag Avrupa Konseyi'nde kabul görmüş, bununla birlikte AB'ye üye Güney Avrupa ülkelerinin ısrarı ile bu oluşum içinde Güney Akdeniz ülkelerinin de yer alması konusunda karar alınmıştır. 2004 yılında Güney Kafkas Cumhuriyetlerinin yaptığı lobicilik faaliyetleri neticesinde Güney Kafkas ülkeleri de bu oluşuma katılma fırsatı bulmuşlardır. Rusya ise İngiltere'nin teklif ettiği oluşuma girmeyi reddetmiştir. AB ile ilişkilerinin eşit temelde, koşulluluk ilkesi gözetilmeden 4 ortak alan temelinde yürütülmesini isteyen Rusya ile AB arasındaki ilişkiler “Stratejik Ortaklık” kapsamında yürütülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, ekonomi; özgürlük, güvenlik, yargı; dış güvenlik; araştırma ve eğitim alanları olmak üzere AB-Rusya ilişkilerini temellendiren dört ana alan belirlenmiştir.¹⁵

1.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ OLUŞTURULMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

AKP'nin oluşturulmasında Birliğin Doğuya genişleme süreci ve güvenlik kaygıları önemli bir rol oynamıştır. Birbirinden ayrı düşünülemeyecek olan bu iki boyut aslında iç içe geçmiş durumdadır. Aşağıdaki bölümde güvenlik ve genişleme boyutları çerçevesinde AKP'nin oluşturulma sebeplerine değinilecektir.

¹⁴Hazel Smith, **European Union Foreign Policy: What It is and What It Does**, Pluto Press, London, 2002, ss. 240-241.

¹⁵Karen E. Smith, “The Outsiders: The European Neighbourhood Policy”, http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/Blanket%20File%20Import/inta_483.pdf, (05.02. 2013), (TENP), s. 763.

1.2.1. Avrupa Birliği'nin Doğuya Genişleme Süreci

Büyük Genişleme (Big Bang Enlargement) olarak adlandırılan 2004 ve 2007 genişlemelerinden itibaren Avrupa Birliği yeni komşularla ve bununla birlikte yeni sorunlar, tehditler ve fırsatlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu anlamda bu genişlemelerden önce yeni komşularla yüzleşme AKP kapsamında gerçekleştirilmiştir. AB'ye üye olmayan ve üyelik perspektifi dışında kalan Doğu Avrupa ülkelerinin AB'nin kendilerine karşı ayrımcı bir tutum izlediği düşüncesi ile AB ile olumsuz ilişkiler içine girmesi ve Avrupa'nın yeniden bölünmüş bir görünüm kazanması ihtimali AB'yi kaygılandırmıştır. Ayrıca AB, üyelik perspektifi dışında kalan bu ülkelerin yeniden tam anlamı ile Rusya Federasyonu'nun etki alanına girmesini de istemiyordu.¹⁶

Özellikle 2004 genişlemesinden sonra Avrupa Birliği başarılı bir genişleme süreci ile birlikte bir ikilemle karşılaşmıştır. Bu genişleme sonucunda istikrarsız, ekonomik anlamda zayıf, demokrasi ve insan hakları konusunda pek parlak geçmişleri ve uygulamaları olmayan ülkeler ile daha da yakınlaşmış, sınırdaş olmuştur. Birlik içinde, komşularla gerçekleştirilecek ilişkilerin kapsamı ve doğasının ne olacağı tartışma konusu olmuştur. Uzun bir katılım sürecinin ardından gerçekleşen genişleme AB'nin ekonomik ve siyasal koşulluluğunun başarılı olduğunu kanıtlamıştır. Eski çekirdek Avrupa görüşünün ötesinde Avrupa değerlerinin Birliğe yeni katılan ülkelere de benimsetilmesi ile Avrupalılaşma süreci hızlanmıştır. Diğer taraftan, Avrupa kıtasında bulunan tüm demokratik devletlere açık olan Birliğin kapısının komşu Doğu Avrupalı devletlere kapanması ciddi eleştirilere neden olmuştur. Bu koşullar altında AB'nin karşılaştığı ikilemin ilk halkası olarak, Birliğin mevcut Batı Balkanlar genişlemelerinden daha fazla genişlemesinin AB'nin hareket kabiliyetini ve işleyişini zayıflatabileceği düşüncesi bulunmaktadır. Diğer taraftan, AB komşu ülkelere üyelik perspektifi sunmasa dahi bu ülkeler üzerinde etki gücüne sahip olmak istemekteydi. Yeni bir üyelik taahhüdünü Doğu Avrupalı komşu ülkelere vereceği tarihe kadar AB, etki alanına giren bölgede reform süreçlerinin devam ettirilmesi ve komşuların AB'ye

¹⁶ Commission of the European Communities, “Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, **COM(2003) 104 final**, Brussels, 11.3.2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf , (11.11.2012), (COM(2003) 104 final), ss. 3-4.

daha yakın hale gelmesi için bir politika oluşturulması ihtiyacı duymuş ve 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi ilan edilmiştir.¹⁷

Avrupa Birliği, genişleme politikasında daha önce ODAÜ'ye yönelik kullandığı araçların ve entegrasyon politikalarının bir kısmını AKP'ye uyarlamıştır. Örneğin AB, genişleme politikalarında kullandığı koşulluluk prensibini AKP içinde de önemli bir dış politika aracı olarak kullanarak bu yolla komşuları üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.¹⁸

1.2.2. Güvenlik Kaygıları ve Avrupa Güvenlik Stratejisi

ODAÜ'lerin üyelik sürecinde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen genişlemeyle birlikte AB sınırlarında meydana gelecek değişiklikler Birlik açısından güvenlik kaygılarına yol açmıştır. Doğu ve Güney komşu ülkelerdeki sınır ihlalleri, yasadışı göç olayları, kaçakçılık suçları ve donmuş çatışmalar gibi sorunların yarattığı güvenlik kaygıları Avrupa Birliği'ni harekete geçirmiştir. İlgili ülkelerle genişlemelerden sonra sınırdaş olan AB, bu tip olayların kendine yansıma ihtimalini dikkate alarak bir dizi önlem alma gerekliliğini hissetmiştir.¹⁹

Genişlemenin AB açısından önemli sonuçlarından biri de sınırlarının ulaştığı genişliktir. 2004 genişlemesi AB'nin üye sayısını %67 arttırmış, yüzölçümünü %23 genişletmiş, nüfusunu %20 arttırmış, gayri safi yurtiçi hasılasını ise %4,4 yükseltmiştir.²⁰ 2004 ve 2007 genişlemelerinin ardından Avrupa Komisyonu sınırların her iki yakasında oluşacak farklılıkların Birlik açısından oluşturacağı meydan okumayı

¹⁷ Michael Emerson, "European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?" **CEPS Working Document**, 2004, <http://www.ceps.eu/book/european-neighbourhood-policystrategy-or-placebo>, (14.01.2014), (CEPS), s. 1.

¹⁸ Kataryna Wolczuk, "Integration without Europeanization: Ukraine and its Policy Towards the European Union", **European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies EUI Working Paper**, 2004, s. 18.

¹⁹ European Commission, "Taking Stock of the European Neighbourhood Policy", **COM(2010) 207**, Brussels, 12.05.2010, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/com10_207_en.pdf, (15.10.2012), (COM(2010) 207), s. 6.

²⁰ Tobias Just, "The Economic Impact of EU Enlargement for the European Construction Industry", **Deutsche Bank Research** Berlin, 26.09.2003, http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD000000000065754/The+economic+impact+of+EU+enlargement+for+the+European+construction+industry.pdf, (10.02.2013), s. 4.

sorgulamaya başlamıştır.²¹ Bu konuda Komisyon'un bildirisi önemli bir tespiti ortaya koymaktadır:

“Birlik ve sınırlarının dışındaki bölgeler arasındaki yaşam standartları farklılıklarının yeni ülkelerin üyeliğinin bir sonucu olduğu aşikardır. Çevre, kamu sağlığı, örgütlü suçların önlenmesi ve bunlara karşı mücadele gibi konular ortak olarak değerlendirilmelidir. Sınır bölgelerimizin etkili bir hale getirilebilmesi, ortak sınırlarımızın korunması yasal geçiş ve ticaret için gereklidir.”²²

Daha önce belirtildiği gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde tekrar bölünmüş bir Avrupa oluşmasını istemeyen Avrupa Birliği bir yandan genişleme politikaları ile bölge ülkelerinin AB'ye entegrasyon sürecini gerçekleştirmeye çalışmış, diğer yandan da genişleme dışında kalacak ülkeler ile bir dizi Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları yapmıştır. Böylece kendisini çevreleyen ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal yönden istikrarlı ve güvenli bir yapıya ulaşmaları için girişimlerde bulunmuştur. Avrupa kıtasının tam anlamıyla güvenli ve istikrarlı bir yapıya sahip olmaması Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra AB içinde endişeleri arttırırken gelişmenin en önemli koşulunun güvenlik olduğu kabul edilmiştir.²³ Çağımızın karmaşık sorunları ile tek bir ülkenin mücadele edemeyeceği düşüncesi benimsenmiş ve Birlik düzeyinde bir güvenlik stratejisinin oluşturulması için girişimde bulunulmuştur.²⁴

Dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan çatışmalar küreselleşen dünyada hemen olumsuz etkilerini göstermektedir. Özellikle siyasi ve ekonomik anlamda uluslararası alanda önemli olan aktörler bu çatışmalardan daha fazla etkilenmektedir. AB, dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Balkanlar ve Kafkaslar ile komşu durumda olduğundan güvenlik endişesi her an hissedilmektedir. AB, eski Sovyet ülkelerini kapsayan ve diğer bir komşu bölge olan Doğu Avrupa ülkeleri konusunda da benzer endişeler taşımaktadır. İstikrarsızlık ve kötü ekonomik koşullar bu

²¹ Smith, TENP, s. 758.

²² European Union External Action, “European Neighbourhood & Partnership Instrument, Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013, Indicative Programme 2007-2010”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross_border_cooperation_strategy_paper_en.pdf, (13.02.2014), s. 5.

²³ Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, **COM(2004) 373 final**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, (15.01.2013), (COM(2004) 373 final), s. 2.

²⁴ Council of the European Union, “A Secure Europe in Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12.12.2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (01.03.2013), s. 2.

bölgelerde güvenli bir ortamın kurulmasını engellemiş ve AB'nin dikkatinin kendisini çevreleyen bu bölgelere kaymasını hızlandırmıştır.²⁵ Avrupa Birliği bu bağlamda güvenlik algısını Birliğin dışındaki topraklardan başlatmış, Birlik çapında güçlü bir politika yürütülebilmesi için 2003 yılında Selanik Avrupa Konseyi'nde ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından “Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS)” ilan edilmiştir.

Avrupa Güvenlik Stratejisinde Avrupa'nın tamamının hiçbir zaman tam anlamı ile güvenli bir bölge olmadığı ifade edilmektedir. Değişen ve gelişen dünyada yeni tehlikeler oluşurken, bu tehlikelerle beraber yeni fırsatlar da ortaya çıkmaktadır. Birlik AGS temelinde daha adil, güvenli ve barışa dayalı bir dünyanın oluşmasını sağlayacak çok taraflı ve etkili bir uluslararası sistemin oluşturulması için katkıda bulunma hedefini ortaya koymaktadır.²⁶ Avrupa Komşuluk Politikası'nın önemi Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde vurgulanmıştır. Bu anlamda, AKP, Avrupa Güvenlik Stratejisine ilişkin amaçların bütünüyle gerçekleştirilebilmesine yönelik çabaları desteklemekte ve AGS ile tamamen uyum göstermektedir.²⁷

AB üye ülkelerinin küreselleşen dünyada yaşanılacak bir güvenlik sorununun kendileri üzerindeki etkisinin giderek daha fazla farkına varması ile AB'nin uluslararası alanda küresel aktör olarak oynadığı rol güçlenmiştir. Bu bağlamda güvenlik konusunda egemenlik devrine kesinlikle karşı çıkan Birlik üyeleri dahi Birlik olarak yürütülecek bazı ortak politikaların AB'nin ve dolayısı ile kendilerinin çıkarları ile örtüşeceğinin de farkındadırlar. AB'nin komşu bölgelerinde yaşanan ciddi siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, bazı komşu ülkelerdeki ciddi iç çatışmalar ve ülkelerin kendi aralarında zaman zaman yaşadıkları olumsuz ilişkiler AB'ye komşu bölgelerde ekonomik, siyasi, sosyal anlamda istikrarsızlık ve güvenlik kaygıları yaratmaktadır. Bu istikrarsızlıklar, AB'nin önemli bir şekilde etkilenmesine ve komşularından gelebilecek ciddi göç problemleri ile uğraşmasına sebep olabilecek niteliktedir. AB aynı zamanda kendi içindeki organize suçlarla mücadele edebilmek için öncelikle

²⁵ European Security Strategy, s. 4.

²⁶ European Security Strategy, s. 14.

²⁷ Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council, Commission Proposals for Action Plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)”, **Com(2004) 795 Final**, Brussels, 09.12.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/communication_commission_enp_action_plans.pdf, (13.11.2012), (Com(2004) 795 Final), s. 2.

sorunun kaynağında ele alınması gerektiğinin farkındadır. Bu bağlamda AB komşu ülkelerdeki çatışmaların çözümlerine yardımcı olmak, bu ülkelerde belirli bir demokrasi ve istikrar standardının yakalanmasını sağlamak amacını Avrupa Güvenlik Stratejisinde açıklamıştır. Teröristlerin ve suçluların faaliyetlerinin AB ülkelerini ve AB vatandaşlarını etkileme ihtimalini dikkate alan AB, bölgesel çatışmalara, insani trajedilere karşı farkındalığını ortaya koymuştur.²⁸

Küreselleşme çağında bulunulmasına karşın coğrafi konum hala önemini sürdürmektedir. AB'nin sınır komşusu olduğu ülkelerin iyi yönetilmesi AB'nin çıkarıdır. Bununla birlikte AB genişlemelerinin özellikle dışarıda kalan komşular için yeni bölünmüş alanlar yaratmaması AGS'nin temel hedefleri arasında belirtilmiştir. Bununla kastedilen aslen Avrupa'nın bir parçası olan ancak kısa veya orta vadede üyelik perspektifinden yararlanamayan Doğu Avrupa ülkeleridir. AB'nin doğusunda yer alan ülkelerin iyi yönetime sahip ülkeler konumuna gelmeleri konusunda AB yardımlarını sürdürmeyi amaçlamaktadır. AB, ekonomik ve siyasi işbirliğinin faydalarından yararlanmak isteyen komşu ülkelerdeki sorunlarla mücadeleyi de bu kapsamda değerlendirmektedir. Aynı zamanda AB'nin AKP içine dahil edilen Güney Kafkaslardaki problemleri çözmek açısından da eskisine oranla daha güçlü ve aktif bir rol üstleneceği AGS'de vurgulanmıştır.²⁹

1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GELİŞİMİ

AB'nin Doğuya genişleme süreci sonucunda 10 ODAÜ'nün Birliğe üye olmasından dolayı Birlik dışında kalan komşu ülkeleri küstürmemek ve bu ülkelerle ilişkilerin gerilmesini önlemek amacı ile AB tarafından 2004 yılında AKP başlatılmıştır. AB yaşanabilecek sınır ihlalleri, yasadışı göç hareketleri ve kaçakçılık gibi sorunların önüne geçebilmek için sınır kontrollerini arttırmanın yeni bir Berlin Duvarı yaratmaktan farksız olduğunun bilincinde olmuştur. Bu yüzden sınır kontrolleri ile yeni bir Berlin Duvarı yaratmak yerine genişleme ile olmasa da, doğusunda ve güneyinde yer alan komşuları ile ticari, ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerini güçlendirmek yoluyla entegrasyon sağlamayı amaçlamıştır.³⁰

²⁸ European Security Strategy, ss. 4-5.

²⁹ European Security Strategy, ss. 7-8.

³⁰ Sönmez, s. 117.

Dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi Avrupa Komşuluk Politikası'na duyulan ihtiyacı “üyelikten az ortaklıktan fazla ancak birincisine (üyelik) engel olmayacak şekilde bir politikayı komşularımıza teklife hazır olmalıyız” şeklinde ifade ederek aslında genişleme dışında kalan Doğu komşularına üyelik yolunun tamamen kapanmadığını ifade etmiştir. Bu şekilde Prodi, Avrupa Komisyonu'nun kurumlar dışında her şeyin paylaşılması fikrini ortaya koymuştur. Bu anlamda Birliğin komşularının AB iç pazarından da yararlanması fikrini açıklamıştır.³¹ Prodi “kurumlar hariç her şey” yaklaşımıyla AB'nin genişleme politikası sonucunda yeni üyelere verdiği fırsatların birçoğunu aslında komşu ülkelere de sunacağı, ancak bu sürecin üyelikle sonuçlanmayacağını belirtmiştir.³²

AKP modelinin oluşturulmasında AB çok büyük oranda genişleme sürecinden faydalanmıştır. Genişleme sürecinin başarısını göz önüne alan Birlik, komşu ülkeler ile entegrasyon modelini genişleme modeli üzerine inşa etmesine karşın ilgili ülkelere doğrudan üyelik fırsatı vermemektedir. Ancak koşulluluk (conditionality) ve sosyalizasyon (socialization) gibi iki aracı birleştiren genişleme politikası, AKP içinde oluşturulan politikalar için esin kaynağı olmuştur.

İngiltere ve Polonya gibi ülkeler AB'nin özellikle Doğu komşularının Birliğe üye olmasını desteklese de AKP kapsamında komşulara genişleme dışında AB ile derin bir entegrasyon süreci önerilmektedir. Genişleme politikasından ayrı tutulmasına karşın Birlik, komşu ülkelerde reformları desteklemek için Doğuya genişleme sürecinde yoğun bir biçimde kullanılan koşulluluk politikası kapsamında komşularına teknik ve ekonomik yardımda bulunacağını belirtmiştir.³³

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında imzalanacak Ortaklık Anlaşmaları (Association Agreement) ile komşu ülkeler AB iç pazarında yer alma imkanına sahip olacaktır. Aslında komşular ile yürütülen bu tür ilişkiler yeni türetilen politikalar değildir. Nitekim AB, EFTA içerisinde yer alan ancak AB'ye üye olmayan Norveç,

³¹ Smith, TENP, s. 763.

³²European Movement,
http://www.euromove.org.uk/fileadmin/files_euromove/downloads/European_Neighbourhood_Policy.pdf, (12.01.2013), s. 2.

³³ Michael Emerson, “Just Good Friends? The European Union's Multiple Neighbourhood Policies”, **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, Vol.46, No.4, 2011, (EUMNP), s. 47.

İzlanda, Liechtenstein gibi ülkeler ile AEA kurarak söz konusu ülkelerin AB iç pazarına girmelerini sağlamıştır.³⁴

Avrupa Komşuluk politikasının temelini oluşturan ve 2003 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Daha Geniş Avrupa- Komşuluk: Güney ve Doğu komşularımız ile İlişkiler için Yeni Çerçeve (Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours)” adlı belgede Avrupa Birliği’nin 2004 yılında yeni bir tarihi aşamaya gireceğini ve Birliğin 10 yeni üyenin dahil olması ile sorunlu bölgelerle sınırdış olacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği’nin Avrupa kıtasındaki coğrafi, ekonomik ve siyasi ağırlığının artacağı da belirtilmiştir. Ortak değerler ve temel hak ve özgürlükler temelinde kişilerin, malların, sermayenin serbest dolaşımının, farklı kültür ve geleneklerin paylaşımının sağlanacağı açıklanmış ve AB’nin küresel rolünün politik ve ekonomik ilişkiler bağlamında yeniden şekilleneceğinin altı çizilmiştir.

2004 genişlemesinin AB’yi Güney Akdeniz ve Doğu Avrupa coğrafyasında kuşatan yaklaşık 385 milyon nüfuslu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Güney Akdeniz ülkeleri ile yakınlaştıracığı belirtilmiştir.³⁵ Gelecek 10 yıl ve daha sonrasında, AB’nin amacının yeni komşuları ile birlikte güvenlik, sürdürülebilir kalkınma, istikrar konularında çalışmak olduğu ifade edilmiştir. Bu işbirliğinin hem komşu ülkelerin hem de AB’nin çıkarına olduğu vurgulanmıştır.³⁶

2003 yılında Romano Prodi’nin Avrupa Komisyonu başkanlığında ilan edilen bu belgeden sonra Avrupa Komşuluk Politikasının resmi anlamda oluşturulması için girişim yapılmış, politikaya üç Güney Kafkasya ülkesi de dahil edilerek 2004 yılında “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi” yayımlanmıştır. Böylece Avrupa Komşuluk Politikası resmi bir çerçeveye oturtulmuştur.³⁷

2004 yılında yayımlanan strateji belgesinde Birliğin yürüteceği kapsamlı komşuluk politikası ile AB genişlemesinin faydalarından olan istikrar, refah ve güvenlikle komşu ülkelerin de pay alacakları deklare edilmiştir. Bu bağlamda, genişlemeyi takiben oluşturulan güçlü bir komşuluk politikası ile genişleme

³⁴ “European Economic Area”, <http://www.efta.int/eea>, (30.09.2014).

³⁵ Commission of the European Communities, COM(2003) 104 final, s. 3.

³⁶ Commission of the European Communities, COM(2003) 104 final, ss. 3-4.

³⁷ Ece Özgün, “Avrupa Komşuluk Politikası”, **Akademik Perspektif**, 24.08.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/24/avrupa-komsuluk-politikasi/>, (17.01.2014).

dönemindeki deneyimlerden komşuların da istifade etmesi amaçlanmıştır. Belgede Birliğin sağlayacağı teşviklerle komşu ülkelerde refah ve güvenliğin artışına ve politik dönüşüme zemin hazırlanacağı belirtilmiştir.³⁸

Avrupa Komisyonu, 4 Aralık 2006 tarihinde yayımladığı “Avrupa Komşuluk Politikasını Güçlendirmek (On Strenghtening the European Neighbourhood Policy)” adlı belge ile Avrupa komşuluk politikasına dahil olan ülkelerin AB ajans ve programlarından yararlanmalarının önünü açmıştır. Bunlar; Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa Kimyasallar Ajansı gibi Birlik ajanslarının yanısıra Trans- Avrupa Ulaştırma ve Enerji Şebekeleri Programları, Rekabet Edebilirlik ve Yenilikçilik Çerçeve programları gibi program ve ajansları kapsamaktadır.³⁹

Avrupa Birliği’nin 2007 yılında yayımladığı “Güçlü bir Avrupa Komşuluk Politikası (A Strong European Neighbourhood Policy)” adlı belgede ise AKP’nin Avrupa Birliği’nin komşuları ile olan ilişkileri derinleştirdiğini ve komşu ülkelerle daha fazla ekonomik işbirliğinin, daha iyi idarenin, istikrarın sağlanmasının AB’nin hayati çıkarı olduğu belirtilmiştir.⁴⁰

Avrupa Birliği genişleme yoluyla kendi değerlerini 2004 ve 2007 genişleme süreçleri sonucunda AB’ye üye olan ODAÜ’ye aktarmıştır. Bu ülkeler dışındaki Doğu Avrupa ülkelerine üyelik yolunun kısa ve orta vadede kapatılması, AB’nin bu ülkeler üzerindeki etkisi bakımından bir kısıtlama oluşturmuştur. Hazmetme kapasitesini (absorption capacity) gündeme getiren AB, mevcut aday ülkeler ve potansiyel aday ülkeler ile genişleme konusunda bir sonuca ulaşmaksızın yeni bir genişleme sözü veremeyeceğini deklare etmiştir. Burada da bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine genişleme politikası yoluyla değerlerini ihraç eden AB’nin üyelik vaadi olmaksızın komşu ülkeler üzerinde etki gücünü nasıl koruyacağı ikilemin temelini oluşturmuştur. Bu ikilemi ortadan kaldırmaya çalışan AB, komşularla

³⁸ Commision of the European Communities, “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, **COM(2004) 373 Final**, Brussels, 12.5.2004, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN>, (15.08.2014), (COM(2004) 373 Final), s. 6.

³⁹ Commision of the European Communities, “On the Strenghtening the European Neighbourhood Policy”, **COM(2006) 726 Final**, Brussels, 04.12.2006, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com06_726_en.pdf, (04.05.2014), (COM(2006) 726 Final), ss. 8-9.

⁴⁰ Commission of the European Communities, “A Strong European Neighbourhood Policy”, **COM(2007) 774 final**, Brussels, 05.12.2007, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en.pdf, (10.06.2013), (COM(2007) 774 final), s. 2.

ilişkilerini yeni bir çerçeveye oturtmayı hedefleyen Avrupa Komşuluk Politikasını hayata geçirmiştir.⁴¹

AB ve komşuları arasında ekonomik ve siyasi anlamda karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Coğrafi yakınlık ve sınırdaş olmak, Birlik ve komşuları için daha yakın bağlantı ve ilişki kurulması anlamına gelmektedir. Ortak çıkarlar doğrultusunda çalışarak uluslararası ticaret ve yatırımın artırılması, sınırlar arasında oluşabilecek terörizm, hava kirliliği, yasadışı göç, insan kaçakçılığı gibi tehditlere karşı mücadele için Avrupa Komşuluk Politikası AB ve komşuları arasında resmi bir politika çerçevesi oluşturmaktadır. Karşılıklı üretimin, dış ticaretin, ekonomik büyümenin artırılması, istikrarlı daha geniş bir çevrenin yaratılması için komşuları AB açısından çok önemlidir.

AB kendi güvenliğini, sosyal uyumunu, siyasal ve ekonomik istikrarını sağlamak açısından yalnızca kendi vatandaşlarının değil, komşu ülkelerde yaşayan halkların da sağlıklı ve iyi yönetilebilen bir çevrede bulunmalarına önem vermektedir. Bölgesel ve alt-bölgesel işbirliği ve entegrasyon, politik istikrar, ekonomik kalkınma, fakirliğin azaltılması, sosyal uyum konularında ilerleme komşu ülkelerde gelişme sağlanabilmesi için ön koşuldur. Tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için Avrupa Birliği Avrupa Komşuluk Politikasını uygulamaya koymuştur.⁴²

1.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ KAPSAMI VE AMAÇLARI

Avrupa Komşuluk Politikası 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesinin ilan edilmesinden itibaren resmi olarak uygulanmaya başlanan bir politika olup genişleyen Avrupa Birliği ve onun komşu ülkeleri arasında yeni tecritlerden kaçınarak, bölünmüş bir Avrupa'nın oluşmasını engellemek amacıyla oluşturulmuştur. Güvenlik kaygısı da AB'yi bu politikanın oluşturulmasına sevk etmiştir. Nitekim komşularla ilgili stratejik hedefler Avrupa Güvenlik Stratejisinde gözler önüne serilmiştir.

AB'nin genişlemesi komşuları ile daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Doğu komşuluğunda gelişen ve yaşanacak olayların AB ülkelerini de etkilemesi önemli bir

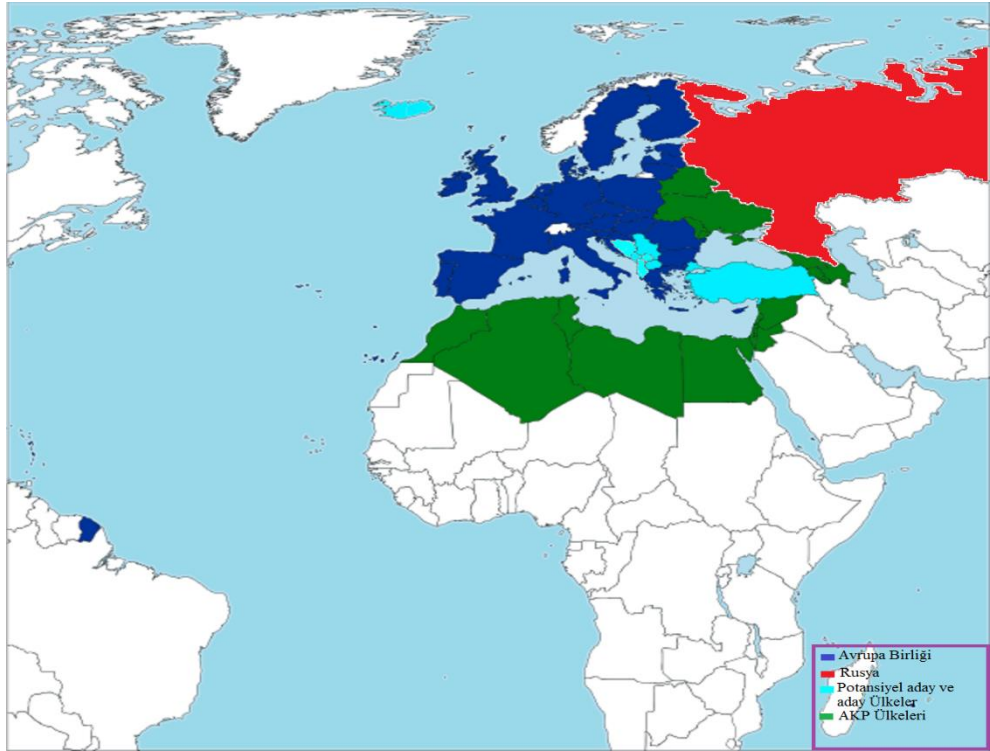
⁴¹ Emerson, CEPS, s. 2.

⁴² Commission of the European Communities, COM(2003) 104 final, s. 3.

gerçekliktir. Bu açıdan AB'nin ortak ülkeler ile daha yakın ilişkiler kurup onlarla birlikte çalışacağı Avrupa Komşuluk Politikası Strateji belgesinde dile getirilmiştir. AKP, AB ile komşuları arasında mevcut ilişkilerin ötesinde daha derin siyasi ilişki ve ekonomik entegrasyon oluşturmayı amaçlamaktadır.⁴³

Avrupa Komşuluk Politikası genişleme sürecinden ayrı sürdürülmekte, üyelik konusu kısa ve orta vadede söz konusu olmamaktadır. Ancak özellikle Doğu Avrupalı komşular bağlamında politikanın işleyişi üyelik müzakereleri kapsamında gerçekleştirilen koşulluluk ilkesine benzer bir süreci içermektedir.⁴⁴

Şekil 1: Avrupa Komşuluk Politikası Ülkeleri

Kaynak: European Union External Action, “European Neighbourhood Policy (ENP)”, http://eeas.europa.eu/enp/index_en.htm, (10.07.2014).

AKP, Avrupa Birliği'nin deniz ve kara komşularını kapsamaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası çok geniş coğrafi alana yayılmış bir politika olup, 16 ülkeyi kapsamaktadır. AKP ülkeleri şunlardır: Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye,

⁴³ Commission of the European Communities, COM(2003) 104 final, s. 7.

⁴⁴ Smith, TENP, ss. 763-765.

Tunus, Ukrayna.⁴⁵ Avrupa Komşuluk Politikası'nın Doğu Avrupa boyutunda yer alan ülkeler Gürcistan, Azerbaycan, Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya, Ermenistan'dır. Bu 6 ülke içinde yer alan Beyaz Rusya ülke içindeki demokrasi ve insan hakları ihlalleri sorunlarının varlığı sebebi ile AKP'den tam olarak yararlanamamaktadır.⁴⁶

AKP, AB'nin komşuları için daha önce oluşturduğu diğer politikaların yerini alan bir politika olmayıp tamamlayıcı nitelikte kapsamlı bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. 1995 yılında Barselona Süreci kapsamında AB'nin Güney Akdeniz ülkeleri ile başlattığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığını ortadan kaldırmamakta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde oluşturulan AB-Doğu Avrupa ilişkilerini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. AKP, Güney Akdeniz ülkelerine tahsis edilen "MEDA (The Euro-Mediterranean Partnership)" ve Doğu Avrupa ülkeleri için oluşturulan "TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)" yardım programlarını ilk aşamada ortadan kaldırmamış ve bunun yerine ek mali yardımlar oluşturulmuştur.⁴⁷

AKP kapsamında komşu ülkeler için belirlenen kısa ve orta vadeli önceliklere göre siyasi ve ekonomik reformlar konusunda ajanda oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda ikili eylem planları AKP'nin ana unsurunu oluşturmaktadır. AKP; demokrasi, insan hakları, hukuk kuralları, pazar ekonomisi ilkeleri, iyi idare, sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerler üzerine inşa edilerek AB ve komşuları arasında ayrıcalıklı bir ilişki oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bir dizi somut fırsatların da komşu ülkelere sunulması öngörülmüştür. AKP sektör politikaları; sosyal politikadan ticarete, endüstriye, rekabet politikasına, tarıma, istihdam politikasına kadar oldukça geniş kapsamda ele alınmaktadır. Bunların yanında enerji, güvenlik, araştırma, inovasyon, sağlık, eğitim, kültür, gençlik politikalarında da komşu ülkelere destek sunulmaktadır.⁴⁸

⁴⁵ European Commission, "European Neighbourhood Policy, What is the European Neighbourhood Policy", http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, (12.11.2013).

⁴⁶ European Movement, s. 4.

⁴⁷ Caritas Europa, "European Neighbourhood Policy And Eastern Partnership Initiative, Background Paper", <http://www.caritas-europa.org/module/FileLib/EasternPartnershipbackgroundpaper.pdf>, (20.12.2012), ss. 2-3.

⁴⁸ European Union External Action, "What is the European Union Policy?", http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm, (20.09.2014).

AB, geniş Avrupa'nın daha iyi idare edilebilmesi hedefini ortaya koymaktadır. Komşularda yaşanan sorunların dış politika alanından çıkarılıp Birlik düzeyinde ortak politika gündemine alınması yoluyla AB bu sorunların çözümünde rol oynamaya çalışacaktır. Bu bağlamda AB, komşu ülkeler ile arasındaki karşılıklı bağımlılığın idaresi için önemli bir dış aktör olarak yerini almayı amaçlamaktadır. Bu açıdan Birlik, idare kavramını kendi sınırları ötesini de içerecek şekilde dışına kadar tanımlayarak tüm komşuluk alanında etki sahibi olmak istemektedir. Bu yüzden AKP, sadece bir dış politika aracı olarak değil, aynı zamanda Avrupa entegrasyonunun üyelik perspektifi olmaksızın derinleştirilmesini hedefleyen bir politika olarak da görülmelidir.⁴⁹

1.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ ARAÇLARI

AKP'nin araçları uygulama araçları ve finansal araçlar olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Politikanın yürütülmesini sağlayan bu araçlar siyasi ve ekonomik rol üstlenerek politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir.

1.5.1. Uygulama Araçları

AKP'nin başlıca uygulama araçları; eylem planları, ülke raporları ve ilerleme raporlarıdır.

1.5.1.1. Ülke Raporları

Ülke raporları, AKP'nin işleyişinde ilk aşamayı oluşturmaktadır. AKP sürecinin başında Komisyon komşu ülkelerin siyasi ve ekonomik değerlendirmelerini ülke raporları vasıtası ile yapmış ve teker teker ülkeler ile ilişkilerin nasıl ve ne zaman derinleştirileceğini belirlemede ülkelerin kurumsal ve sektörel görünümelerini dikkate almıştır. Ülke raporları ilk olarak 2004 yılında yayımlanmıştır. Eylem planlarının ülke raporlarını izlediği dikkate alındığında eylem planı oluşturulan 12 ülke (İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin Otoritesi, Tunus, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Lübnan, Mısır) için ülke raporları oluşturulmuştur. İlişkilerin gelecekteki yeni

⁴⁹ Kahraman, ss. 15-16.

düzeyini belirleyen ve Konsey'e sunulan ülke raporları Konsey tarafından kabul edilmektedir.⁵⁰ Konsey, ülke raporları temelinde ilgili ülke ile eylem planı hazırlanması aşamasına geçilip geçilmemesine karar vermektedir.

1.5.1.2. Eylem Planları

AKP'nin işleyişinde ikinci aşamayı oluşturan ikili eylem planları, AB ile komşu ülkeler arasındaki ilişkilerin şekillenmesi bakımından çok önemli bir işleve sahiptir. Eylem planları, her bir komşu ülke ile ayrı ayrı müzakere edilen ve her ülkenin kendi şartlarına, ihtiyaçlarına ve kapasitesine göre oluşturulan siyasi nitelikli belgelerdir. Bu belgeler tarafların karşılıklı çıkarları gözetilerek kısa ve orta vadeli öncelikler temelinde gerçekleştirilmesi planlanan siyasi ve ekonomik reformları ortaya koymaktadır.

Her komşu ülkenin eylem planı söz konusu ülke için belirlenen kısa ve orta vadeli önceliklere göre değişiklik gösterse de eylem planlarında dikkati çeken konu başlıkları bulunmaktadır. Bunlar; siyasi diyalog ve reformlar, ekonomik ve sosyal işbirliği ve kalkınma, ticaretle ilişkili konular ile pazara ilişkin ve düzenleyici reformlar, adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarında işbirliği, sektörel konular (enerji, bilgi toplumu, ulaşım, çevre, araştırma ve kalkınma), insani boyut (toplumlararası diyalog, sivil toplum, eğitim, kamu sağlığı) gibi konuları kapsamaktadır.

Komşu ülkenin belirlenen reformları gerçekleştirme bakımından göstereceği ilerleme karşılığında, Avrupa ağ ve programlarına katılımının sağlanarak AB ile daha fazla bütünleşmesi, AB pazarına girişinin kolaylaştırılması ve bu ülkeye yönelik yardımların arttırılması gibi teşviklere eylem planlarında yer verilmiştir. 16 AKP ülkesi içinde 12 ülke ile eylem planları uygulanmaktadır. Bunlar; İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin Otoritesi, Tunus, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Lübnan ve Mısır'dır.⁵¹

AB esasen mali yardımlarını eylem planları vasıtası ile yapmaktadır. Eylem planlarında komşu ülkelere yönelik olarak uyulması gereken kurallar, değerler,

⁵⁰ EU Neighbourhood Info Centre, "The European Neighbourhood Policy (ENP)", http://www.enpi-info.eu/main.php?id=344&id_type=2, (18.02.2014).

⁵¹ European Commission, "European Neighbourhood Policy, The Policy: How Does the European Neighbourhood Policy Work?", http://ec.europa.eu/world/enp/howitworks_en.htm, (02.03.2013), (ENPW).

standartlar ve öncelikler belirtilmektedir. Komşu ülkeler ile karşılıklı olarak müzakere edilen eylem planlarının temellerini komşu ülkeler ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ve Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları oluşturmaktadır. Eylem planları genel bir plan olmayıp ülkelerin öncelikleri doğrultusunda ülkelere özel olarak belirlenmektedir. AB tarafından ilgili ülkelerin eylem planlarını uygulamaları teşvik edilmektedir. Komşu ülkelerin eylem planları doğrultusunda izledikleri yol Avrupa Komisyonu tarafından izlenerek değerlendirmeler yapılmakta ve bu doğrultuda ilerleme raporları yayımlanmaktadır.⁵²

Geliştirilmiş işbirliği, kurumsal bağlantılar, ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları, kişilerin dolaşımı, ODGP ile uyum, Avrupa güvenlik ve savunma politikası bağlamında kriz yönetimi, Karadeniz boyutu doğrultusunda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, bütçe kaynaklarının tahsisi ve uluslararası finans kuruluşları ile koordinasyon konuları kapsamında eylem planları düzenlenmektedir.⁵³

Eylem planlarında belirtilen hususlar doğrultusunda üç aşamalı planın devreye sokulduğu görülmektedir. İlk aşamada belirlenen öncelikler bağlamında eksikliklerin giderilmesi ve reformların başarıya ulaştırılması için taraflar arasında güçlü diyalogun oluşturulması, ikinci aşamada her ülke ile ayrı ayrı masaya oturularak Avrupa Komisyonu ve Birliğe üye ülkeler tarafından ortak amaçları, sorunları ve reformların gerçekleştirilmesi için bir takvimin belirlenmesi ve ayrıca bunun mümkünse işbirliği ve ortaklık konseyleri düzeyinde imzalanıp onaylanması, üçüncü aşamada ise ülkelerin eylem planları doğrultusunda gerçekleştirdiği gelişmelerin düzeyini gösteren yıllık ilerleme raporlarının yayımlanması öngörülmüştür. Eylem planları komşu ülkeler ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının yerini almamakta onların üzerine inşa edilmekte ve 3-5 yıllık dönemdeki çalışma gündemini yansıtmaktadır.⁵⁴

Eylem planlarında üye ülkelere yönelik olarak oldukça kapsamlı düzeyde hükümler yer almaktadır. Öncelik verilecek hususlar eylem planlarında özellikle belirtilmektedir. Siyasi diyalog ve reform, ticaret ve bu ülkelerin AB iç pazarına

⁵² Smith, TENP, ss. 763-764.

⁵³ Micheal Emerson ve diğerleri, “European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ENP Plus”, **CEPS Policy Brief**, No. 126, 2007, <http://feelingeuropa.org/Pages/ENP%20Plus%20maart%20ceps.pdf>, (30.03.2013), ss. 14-15.

⁵⁴ Esra Hatipoğlu, “Daha Geniş Avrupa: Avrupa Birliği (AB)’nin Komşu Ülkeler Politikasının Analizi”, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 2004, s. 226.

aşamalı olarak entegre olmasını sağlayacak önlemlerin alınması, adalet, içişleri, enerji, ulaştırma, çevre, araştırma, sosyal politika ve kişilerarası iletişim gibi konular eylem planlarındaki temel konular arasında yer almaktadır.⁵⁵

Eylem planları, komşu ülkelerin AB iç pazarına giriş kapsamında yasalarını AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmesi, eğitim, araştırma, çevre gibi konularda AB programlarına katılımı, sınır yönetimi, göç, insan ticareti ve organize suçlarla mücadele, kara para aklamanın önlenmesi, enerji arzının güvenliği ve temini, ulaştırma, bilgi teknolojisi gibi konularda AB ile ilişkilerinin geliştirilmesi, terörizm, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve bölgesel çatışmaların çözümü için diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi gibi hususları da içermektedir.⁵⁶

1.5.1.3. İlerleme Raporları

Eylem planlarında yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesinin takibi ve tarafların verdiği karşılıklı taahhütlerin yerine getirilmesi, oluşturulan alt komiteler tarafından düzenli olarak izlenmektedir. Komşu ülkelerin gerçekleştirmesi gereken reformlar konusunda yaptığı çalışmalar ve izlediği politikalar, AB tarafından her yıl değerlendirilmekte ve tek tek ülkeler bazında “ilerleme raporları” çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu ilk olarak 2006 yılında komşu ülkelerin eylem planlarında belirtilen öncelikleri karşılama bakımından gösterdiği ilerlemeyi ve daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyulan alanları ortaya koyan ilk periyodik raporları yayımlamıştır. 2006’dan bu yana her yıl ülke bazında gerçekleşen gelişmeleri belirten ilerleme raporları yayımlanmaya devam etmektedir.⁵⁷ İlerleme raporları, Lizbon Antlaşması’nın 2009 yılında yürürlüğe girmesinin ardından Komisyon ve Avrupa Dış Eylem Servisi (European External Action Service) tarafından yayımlanmaktadır. Lizbon Antlaşması ile birlikte kurulan Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS) Avrupa Komşuluk Politikası’nın daha sağlam dış ilişkiler temelinde yürütülmesi için anahtar rol oynayacaktır. AKP’nin Doğu boyutu ve Güney Akdeniz olarak iki bölgesi ile ilgilenen EEAS; AKP’nin işleyişi, düzenleyici ilişkiler ve

⁵⁵ Commission of the European Communities, COM(2003) 104 final, s. 6.

⁵⁶ Smith, TENP, ss. 764-765.

⁵⁷ European Commission, ENPW.

politikanın desteklenmesi için mali konular olmak üzere üç alana odaklanmakta ve Komisyon ile işbirliği halinde çalışmaktadır.⁵⁸

1.5.2. Finansal Araçlar

Avrupa Birliği komşu ülkelere teknik ve finansal yardım sağlamak amacı doğrultusunda AKP kapsamında fonlar oluşturmuştur. Bu kapsamda ilgili ülkelerde gerçekleşen reformların uygulaması desteklenmektedir. 2003 tarihli Geniş Avrupa (Wider Europe) belgesinin en önemli unsurlarından biri gerçekleştirilecek tüm yardımları bir araya toplayan bir komşuluk aracının oluşturulması önerisi olmuştur. Belgede; PHARE, TACIS, MEDA ve INTERREG programları kapsamında edinilen deneyimler üzerine yeni komşuluk aracının inşa edileceği, Doğu ve Akdeniz sınırlarında güvenli bir çevre, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgesel ve uluslararası işbirliğinin sürdürülmesi amacının oluşturulacak yeni komşuluk aracının da temel hedefi olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Geniş Avrupa belgesi ile sınır ötesi kültürel bağlara vurgu yapılmış, komşularla uyum programı kapsamında bu konu daha önemli hale gelmiştir.

1994 ve 1996 yıllarında AB, TACIS ülkeleri (Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) ile olan ilişkilerinin derecesini arttırabilmek amacı ile bu ülkelerin birçoğu ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (OİA) imzalayarak ikili ilişkilerin hukuki ve kurumsal boyutunu tahsis etmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin özelleştirme ve liberalleşme politikalarına uyum sağlamalarını ve Sovyet güdümündeki sosyalist ekonomik modelden kapitalist ekonomik modele geçmelerini sağlayabilmek için kapsamlı bir ekonomik geçiş süreci tesis etmek, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının temel amacı olarak açıklanmıştır. Ekonomik kalkınmayı sağlamak amacı ile oluşturulan OİA'lar demokrasi ve insan hakları sorunları ile ilgili ortak ülkelerin AB ile işbirliğinin hukuksal çerçevesini de çizmektedir. Bu bağlamda TACIS programı, ortak ülkelerde demokrasinin ve insan

⁵⁸ Hrant Kostanyan, “The EEAS And The European Neighbourhood Policy: A Change In Rhetoric Or Reality”, **Kadir Has Üniversitesi Center for International and European Studies Neighbourhood Policy Paper**, 2013, <http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/NeighbourhoodPolicyPaper%2809%29.pdf>, (20.02.2014), s. 2.

hakları kurallarının teşvik edilmesini, pazar ekonomisine geçişi teşvik etmeyi amaçlamıştır. TACIS programı içinde OİA'larda belirtilmeyen sivil toplumun desteklenmesi hususu da yer almaktadır. Böylece OİA'larda eksik olan bu alan TACIS ile doldurulmuştur.⁵⁹

AKP'den doğan harcamaları finanse etmek amacıyla Temmuz 2003 yılında yeni komşuluk aracının oluşturulmasına ilişkin bildiri sunulmuştur.⁶⁰ AKP'ye dahil olan ülkeler ile birlikte, Bulgaristan, Romanya ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin (Batı Balkanlar) bu programdan istifade edeceği açıklanmıştır. 2007 yılına kadar olan ilk aşamada, komşuluk politikası mali araçları AB'nin komşu ülkeler ile gerçekleştirdiği anlaşmalar kapsamında INTERREG, PHARE, TACIS, CARDS ve MEDA gibi finansal destek programlarını içermiştir. Böylece farklı finansal destek programlarının koordinasyonu ile çok yönlü ve çözüm odaklı bir politika yürütülmesi amaçlanmıştır.⁶¹

TACIS programından AB'nin Doğu komşuları yararlanmıştır. PHARE programından AB'ye tam üye olabilmek için başvurmuş olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri yararlanmıştır. Daha sonra Birliğe tam üyelik için başvuran Balkan ülkeleri de bu programa dahil edilmiştir. 1994 yılından 2006 yılına kadar PHARE programı yürürlükte kalmıştır. Yatırım finansmanı ve kurumsal ve kapasite inşaa konularına odaklı olarak aday ülkelerin ihtiyaç ve öncelikleri doğrultusunda yardım yapılmıştır.⁶² Birliğe üye olmayan Akdeniz ülkeleri ve AB arasında işbirliğini geliştirmek, bu ülkelerin ekonomik, sosyal yapılarında reform gerçekleştirmek amacı ile 1996 yılında MEDA oluşturulmuştur. Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Yönetimi bu programdan yararlanmıştır. AB tarafından 2006 yılına dek yardımlar sürdürülmüştür.⁶³ 1990 yılından itibaren AB'nin tüm komşuları bölgeler arası işbirliği programı olan INTERREG kapsamında

⁵⁹ Tanja A. Börzel, "Transformative Power Europe? The EU Promotion of Good Governance in Areas of Limited Statehood", **Research College (KFG) 1026**, 2009, www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/international/europa/ (10.04.2013), s. 27.

⁶⁰ Commission of the European Communities, "Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument", **COM(2003) 393 final**, Brussels, 01.07.2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_393_en.pdf, (10.09.2013), ss. 3-4.

⁶¹ Hatipoğlu, s. 227.

⁶² Official Website of the European Union, "PHARE Programme", http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50004_en.htm, (20.09.2014).

⁶³ Official Website of the European Union, "MEDA Programme", http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15006_en.htm, (20.09.2014).

yardımlar almıştır. Hala yürürlükte olan bu program bölgesel projeler kapsamında ortak çalışıp, işbirliği ağını geliştirmek amacını taşımaktadır. Araştırma, bilgi toplumu, turizm, kültür, çevre ve girişimcilik konularında AB tarafından yardımlar yapılmaktadır.⁶⁴ Güneydoğu Avrupa ülkelerinde ekonomik, siyasal ve sosyal istikrar gerçekleştirmek amacı ile AB'nin oluşturduğu CARDS programı 2002-2006 yıllarında Batı Balkan ülkelerine sunulmuştur.⁶⁵

1 Ocak 2007 tarihinden itibaren ise AKP ülkelerine mali yardım ve Rusya Federasyonu ile yürütülmekte olan Stratejik Ortaklık tek bir araç tarafından finanse edilmeye başlanmıştır. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (AKOA) olarak adlandırılan bu finans aracı, komşu ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve bu ülkelerin AB politikaları ile standartlarına uyumunu gerçekleştirmek hedefi ile oluşturulmuştur. Rusya Federasyonu ve eylem planları oluşturulan 12 ülke gerçekleştirdikleri reformlar ve taahhütler kapsamında AKOA'dan yararlanmıştır. 2007-2013 dönemi için yaklaşık 12 Milyar Avro'luk bir yardım yapılmıştır. Bu yardım bir önceki dönem olan 2000-2006 dönemi ile kıyaslandığında %32 oranında bir artış göstermektedir.⁶⁶ 2006 yılına kadar Rusya ve AKP ülkelerine çeşitli programlar kapsamında yapılan yardımlar TACIS, MEDA ve Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi (EIDHR) gibi tematik programlardan oluşmaktadır. 2000-2006 dönemi için yaklaşık bütçesi 5,3 Milyar Avro olan MEDA programının yanı sıra TACIS için 3,1 milyar Avro'luk yardım tahsis edilmiştir. Bunun yanında Avrupa Yatırım Bankası tarafından MEDA ülkelerine 1,5 milyar Avro, TACIS'ten yararlanan ülkelere ise 500 milyon Avro tutarında bir kredi yardımı sağlanmıştır.⁶⁷

AKOA, AB'nin komşu ülkelerde iyi idarenin teşviki ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi sürecine yönelik mali destekler sağlamıştır. Sınır ötesi ve bölgeler arası işbirliğini, aşamalı ekonomik entegrasyonu gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca komşularla ortak güvenlik, refah alanı yaratılması ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilmesi konularına mali destekler sunmuştur. TACIS ve MEDA yardım

⁶⁴ Interact, "Interreg I", http://www.interact-eu.net/interreg_i/interreg_i/337/5751, (20.09.2014).

⁶⁵ "CARDS", http://www.welcomeurope.com/european-funds/cards-530+430.html#tab=onglet_details, (20.09.2014).

⁶⁶ European Parliament, "The European Neighbourhood Policy (ENP) and the Eastern Partnership (EAP)", s.3.

⁶⁷ European Commission, "European Neighbourhood Policy: Funding", http://ec.europa.eu/world/enp/funding_en.htm, (10.01.2013).

programlarının tek çatı altında birleştirilmesinden sonra 2007-2013 döneminde Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı kapsamında yürütülen eylem planları, 2014'ten itibaren de Avrupa Komşuluk Aracı doğrultusunda yürütülmektedir.

2014-2020 dönemi için AKP'nin mali boyutu AKOA'nın yerine oluşturulan Avrupa Komşuluk Aracına dayandırılmıştır. Yaklaşık 15,4 milyar Avro bütçeye sahip olacak yeni finansal araç, AKOA'nın bazı eksik fonksiyonlarını tamamlamak ve onu güçlendirmek için inşa edilmiştir. Komşu ülkeler ile ilişkilerde daha fazla farklılaştırmaya vurgu yaparak ilişkilerin yürütülmesini ve koşulluluk politikasının daha etkin olmasını sağlama hedefine sahiptir. Avrupa Komşuluk Aracı altında 4 program desteklenmektedir.

- Komşu ülkeler ile sürdürülen ikili programlar
- Doğu ve Güney Boyutu için bölgesel programlar
- Erasmus ve Komşuluk Yatırım Aracı'nın finansmanı için geniş bir AKP Programı
- Üye devletler ve komşu ülkeler arasındaki sınır-ötesi işbirliği programları

Komşu ülkelerin Avrupa Komşuluk Aracı'na ek olarak diğer AB araç ve programlarından da yararlanmaları söz konusu olacaktır. Bunların en önemlileri; Kalkınma-İşbirliği Aracı, Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı, İstikrar Aracı gibi küresel politikaları kapsayan ya da tematik programlardır.⁶⁸ Avrupa Komşuluk Aracının temel öncelikleri şu şekildedir:

- İnsan hakları ve hukuk kurallarının teşvik edilmesi, sivil toplum ve demokrasinin komşu ülkelerde geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir ve kapsamlı ekonomik, sosyal, coğrafi büyümenin sağlanması, AB iç pazarına entegrasyonun geliştirilmesi,
- Öğrenci değişimi ve sivil toplumu kapsayan halklar arasındaki iletişim ve hareketlilik,
- Sınır-ötesi işbirliğini kapsayan bölgesel entegrasyon.⁶⁹

⁶⁸ European Union External Action, “How is the ENP financed?”, http://eeas.europa.eu/enp/how-is-it-financed/index_en.htm, (20.02.2014).

⁶⁹European External Action Service, “The European Neighbourhood Instrument (ENI)”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/enp_web_eni_fiche_en.pdf, (20.02.2014).

1.6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Avrupa Komşuluk Politikası bazı temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. AKP'nin taraflar arasında daha kolay yürütülmesini ve etkinliğinin artırılmasını amaçlayan bu ilkeler 2004 yılında ilan edilen Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesinde ortaya konulmuştur. 2004 yılında yayımlanan strateji belgesinde; koşulluluk, ortak sahiplenme, farklılaştırma şeklinde belirtilen nitelikler 2012 yılında değişen komşuluk ilişkileri çerçevesinde yayımlanan yeni komşuluk politikası strateji belgesinde daha da geliştirilmiştir.⁷⁰ 2012 yılının Mayıs ayında yayımlanan belgede temel ilkeler kapsamında koşulluluk ve farklılaştırmaya daha fazla vurgu yapıldığı görülürken ayrıca karşılıklı hesap verebilirlik, sivil toplum ortaklığı ve kadının toplumdaki özel rolünün tanımlanması üzerinde de durulmaktadır. Yeni yaklaşımda koşulluluk, “daha fazla reforma karşılık daha fazla destek (more for more)” ilkesi çerçevesinde ifade edilmektedir.⁷¹

1.6.1. Koşulluluk (Daha Fazla Reforma Karşılık Daha Fazla Destek)

Koşulluluk, bir devletin davranışlarında, uygulamalarında ya da politikalarında değişiklik yaratmak amacı ile kullanılan bir politika aracıdır. Ayrıca bir dizi gelenekselleşmiş farklı ulus devlet politikalarının harmonizasyonunun sağlanması için uluslararası kuruluşlar nezdinde belirli politikaların teşvik edilmesi olarak da algılanmaktadır. Başta ekonomik anlamda olmak üzere, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) mali yardım programlarında sıkça kullandığı koşulluluk prensibi Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve AB müzakerelerinde aşamalı olarak yerini ve rolünü kazanmıştır.⁷²

Koşulluluk, iki ya da daha fazla aktörün içinde bulunduğu bir ilişki ağıdır. Bu ağ içinde taraflardan biri koşulluluğu oluşturan, icra eden, diğeri ise koşulluluğa bağlı

⁷⁰ Commission of the European Communities, COM(2004) 373 final, s. 8.

⁷¹ European Commission, “Delivering on a New European Neighbourhood Policy”, **JOIN(2012) 14 final**, Brussels, 15.05.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/delivering_new_enp_en.pdf, (11.02.2013), (JOIN(2012) 14 final), s. 2.

⁷² Oana Mocanu, “Brief Overview on the Conditionality in the European Neighbourhood Policy”, **Romanian Journal of European Affairs**, Vol. 10, No. 4, 2010, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1727247 (21.02.2014), s. 43.

olan pozisyonda bulunmaktadır ve bu durumda taraflar arasında eşitsiz bir ilişki söz konusudur. Bu eşitsiz ilişkide taraflardan biri kendi mevzuatlarının uygulanması için dikte edici durumda iken diğeri ise doğal olarak yükümlülük altına giren, dikte edilen bir pozisyonda bulunmaktadır.⁷³

2003 yılında yayımlanan Geniş Avrupa (Wider Europe) belgesi; komşu ülkelerde ortak değerler konusunda gerçekleştirilen somut gelişmeler ve siyasi, ekonomik, kurumsal reformların karşılığında bu ülkelere AB tarafından verilecek geri dönüşümü koşulluluk olarak ifade etmektedir. Komşu ülkeler eylem planlarında yer alan öncelikler kapsamında gerçekleştirecekleri reform ve ilerlemeler doğrultusunda AB tarafından sunulacak bir dizi ödüllere sahip olacaklardır. Bunlar; AB ile daha fazla entegrasyon, AB iç pazarına giriş, kişilerin, malların, hizmetlerin, sermayenin dolaşımı konusundaki engellerin aşamalı olarak kaldırılması gibi ödüller olacaktır. Bu ödüller ülkelerin eylem planlarında öncelikli olarak belirlenen politikaları ve reformları uygulama kapasitesine ve ortak değerlere bağlılığına dayalı olacaktır.⁷⁴

Koşulluluk AKP kapsamında türetilmiş, uygulanmaya başlanan bir politika aracı olmayıp, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yürütülmüş olan üyelik müzakere süreçlerinde ve günümüzde AB'nin Batı Balkanlar ve Türkiye ile genişleme müzakerelerinde de kullandığı üçüncü ülkeleri etkileme ve kendi değerlerini ve normlarını bu ülkelere aktarma politikasıdır. AB üyeliğine aday ülkeler kendilerine sunulan üyelik perspektifinin getireceği ekonomik, siyasal ve sosyal faydaların bilincinde olarak AB'nin talep ettiği reformlarla bağlantılı uyum maliyetlerine katlanmayı göze almaktadırlar.

Rasyonalist teorinin temel doktrinleri, koşulluluğun rasyonel modellerinin varsayımlarını etkilemektedir. Schimmelfennig ve Sedelmeier tarafından geliştirilen dış teşvikler modeli, rasyonel yaklaşımları koşulluluk ilkesi ile bağdaştırmıştır. Schimmelfennig ve Sedelmeier: “Bir hükümetin AB’den alacağı ödüllerin faydaları AB kural ve reformlarını gerçekleştirdiklerinden dolayı yüklenecekleri maliyetlerden fazla olursa AB kurallarını kabul eder” şeklinde bir önermede bulunarak AB koşulluluğunu dış teşvikler modeli altında ifade etmişlerdir. Bu pozitif denklem,

⁷³Sedef Eylemer, **Avrupahlaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s.23.

⁷⁴ Judith Kelley, “New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 44, No. 1, 2006, s. 35.

rasyonalizmin “bir devlet fayda ve maliyetlerini göz önünde bulundurarak yaptığı hesaplamanın sonucunda karar alacaktır” doktrinini yansıtmaktadır.⁷⁵

AB tarafından komşulara sunulan ödül ve yaptırımlar komşu devletin reformları gerçekleştirirken yapacağı fayda-maliyet hesaplamalarını değiştirmektedir. Dış teşviklerin etkisi, AB koşulluluğunun net fayda, güvenilirlik ve açıklık boyutunu arttırmaktadır. AB’nin koşulluluk ilkesinin temelinde de bu yatmaktadır. Gerçekleştirilecek ciddi reformlara ve AB müktesebatına uyuma karşılık Birlik tarafından sıkı entegrasyon ve başta ekonomik olmak üzere sosyal ve toplumsal ödüller sunulmaktadır.⁷⁶

Komşuluk politikasına dahil olan ortaklara AB tarafından sağlanacak ödüllerin yanında genel olarak siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda komşular istikrarsız bir yapıya sahiptir. Buna paralel olarak AB’nin sunacağı teşviklerin komşu ülkelerden gelecek düzensiz ve yasadışı önlemesi açısından büyük bir önemi olacağı saptanmaktadır. Bu anlamda AB’nin göç politikalarının dış boyutu ekseninde komşularla gerçekleştirilecek Ortaklık Anlaşmaları ile vize serbestliği ve geri kabul anlaşmaları çok büyük öneme haiz olmaktadır. Ayrıca AB’nin komşuluk politikasına dahil güney ve doğu komşuları ile olan ülkelerle gerçekleştireceği yoğunlaştırılmış işbirliği de AB’nin dış göç gündeminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁷⁷

AB’nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemelerinde uyguladığı koşulluluk politikası 12 ODAÜ’nün Birliğe katılması ile başarısını göstermiştir. Ancak AB’nin AKP kapsamında Doğulu ve Güney Akdenizli komşularına üyelik perspektifi olmaksızın uyguladığı koşulluluğun başarılı olup olmayacağı politikanın başlangıcından bu yana tartışma konusudur. Bu durum, özellikle AB’ye üyelik hedefi bulunan Doğu komşuları bakımından değerlendirildiğinde koşulluluğun işleyişinde ciddi bir kısıtlama oluşturmakta ve komşu ülkelerin reform süreçlerinde fayda-maliyet

⁷⁵ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe”, **The Europeanization of Central and Eastern Europe**, (Ed. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier), Cornell University Press, New York, 2005, ss. 10-15.

⁷⁶ Russell J. Isaacs, “The European Neighborhood Policy: Analyzing the Conditionality Mechanism”, **MS Public Policy and Human Development**, 21.06.2007, <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=12851>, (21.02.2014), ss. 18-20.

⁷⁷ Sühal Şemşit, **Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, ss. 203-204.

analizleri açısından değerlendirildiğinde uyum maliyetlerinin artmasına yol açabilmektedir.

AB, AKP kapsamında üyelik taahhüdünde bulunmamasına karşın koşulluluk politikasının başarıya ulaşması için komşularına “ayrıcalıklı ilişkiler” vaat etmekte ve AKP ülkeleri ile oluşturulan eylem planları doğrultusunda komşularına hangi öncelik ve ayrıcalıkları sunacağını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede AB’nin komşu ülkelere sağlayacağı mali ve teknik yardımlar, bu ülkelerin siyasi ve ekonomik reformlar konusundaki istek ve uygulama düzeyine bağlı tutulmaktadır. Özellikle siyasi boyutta hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi konularda komşu ülkelerin göstereceği ilerleme kilit bir rol oynamaktadır. Bu anlayışa göre; komşu ülkelerin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değer ve normlar bakımından ilerleme göstermeleri AB tarafından ödüllendirilmektedir. Bu ödül daha fazla mali yardım, kişilerin hareketliliği (hareketlilik ortaklığı) ve özellikle ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgelerine dayalı entegrasyon) şeklinde olabilmektedir. Diğer taraftan, komşu ülkelerde demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi olumsuz durumlar karşısında ise AB’nin bu ülkelerle ilişkilerinin seviyesini düşürmesi, mali yardımlarını azaltması veya tamamen durdurması gündeme gelebilecektir.⁷⁸

AKP kapsamında AB koşulluluğuna ilişkin farklı değerlendirmeler mevcuttur. Kimi analizlerde, Birliğin komşu ülkelere üyelik taahhüdünde bulunmamasına karşın bu ülkelere uygulanan koşulluluk, genişleme koşulluluğu ile kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslama, genişleme koşulluluğunun temelini oluşturan esas ödülün yani üyeliğin verilmemesi karşısında komşu ülkelere beklenen reform süreçlerinin katılığına gönderme yapmaktadır. Konuyu farklı bir açıdan değerlendiren analizlerde ise, AB’nin genişleme koşulluluğundan farklı olarak AKP kapsamında “yumuşak koşulluluk (soft conditionality)” anlayışını izlediği ifade edilmektedir. Bu anlayışta AB’nin Avrupa Komşuluk Politikasını uygularken reform gündeminin ve konularının belirlenmesinde genişleme sürecinde olduğu gibi tek taraflı ve dikte edici bir pozisyonda bulunmadığından ve genişlemeye kıyasla daha gevşek bir reform süreci beklediğinden bahsedilmektedir. Nitekim eylem planlarının oluşturulması, uygulanması ve kontrolünün sağlanması ortak kararlar çerçevesinde

⁷⁸ European Commission, JOIN(2012) 14 final, ss. 3-4.

gerçekleşmektedir. Yine AKP ülkelerine ilişkin olarak yayımlanan ilerleme raporları da aday ülkelerin yıllık reform değerlendirmelerinin yapıldığı ilerleme raporları kadar kapsamlı nitelik taşımamaktadır.⁷⁹

AB, yumuşak koşulluluk yoluyla komşu ülkelerin politikalarına etki etmeye çalışırken, tüm komşulara tek bir geçerli politikanın empoze edilmesi söz konusu olmamaktadır. Bu bağlamda AKP kapsamında genişleme sürecinde olduğu gibi ülkeler tarafından bütünüyle kabul edilmesi gereken bir Topluluk müktesebatından söz edilememektedir. Bu durumun, eylem planları temelinde şekillenen koşulluluğun uygulamasını zorlaştırdığı ileri sürülmektedir. AKP koşulluluğunda komşu ülkeler AB standartlarına ve normlarına ne derece yakınlaşıp uyum sağarlarsa bu oranda AB ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştireceklerdir. Bu durum bir taraftan koşulluluğun işleyişini daha esnek hale getirirken, diğer taraftan koşulluluk konusunda tüm yük ve sorumluluğun komşu ülkelere aktarılmaya çalışıldığı da söylenebilir.⁸⁰

1.6.2. Politik Farklılaştırma

Avrupa Komşuluk Politikasına dahil olan komşular ile AB arasındaki ilişkilere göz attığımızda ikili ilişki ağının ağırlığı dikkati çekmektedir. Avrupa Komşuluk Politikasının hedeflerine uygun olarak oluşturulan ikili eylem planları, komşu ülkelerin içinde bulunduğu durumlara göre şekillendirilmekte ve AB ile komşu ülke arasında her ülkenin imkanları ve kapasitesi ölçüsünde bir ilişki ağı oluşturulmaktadır. AB ve komşuları arasında ortak karar alınarak oluşturulan eylem planları ve öncelikler her bir ülkenin siyasi ve ekonomik durumuna, içinde bulunduğu coğrafyaya, tarafların karşılıklı ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan eylem planları her ülke için farklılık prensibi göz önüne alınarak hazırlanmaktadır.

AB'nin Genişlemeden ve Komşuluk Politikasından sorumlu üyesi Stefan Füle politik farklılaştırmayı şu şekilde açıklamıştır:

Avrupa Komşuluk Politikası, ortaklarımız ile birlikte onların faydaları ve bizim faydamız için beraberce ayrıntılı olarak geliştirmeye ve uygulamaya çalıştığımız bir politika. AKP, karşılıklı saygı prensibine dayanarak çalışması ve güney ve doğu bölgeleri arasında ve burada bulunan devletler arasında farklılaştırma ilkesine dayalı olması durumunda başarıya ulaşabilir. Bu politika temel

⁷⁹ Mocanu, ss. 43-46.

⁸⁰ Mocanu, ss. 44-47.

*değerlerimiz üzerine dayalı olarak ortaklarımızın sosyal ve ekonomik ihtiyaçları konusunda hassas ve anlayışlı olursak başarılı olabilir. Reform konusunda daha fazla yol almaya arzulu ortaklarımız ile interaktif ilişki içerisinde bulunursak ve onların isteklerine karşılık verebilirsek başarılı olabilir. Bu politika ile halklar arasındaki ortaklığı sivil toplum kapsamında güçlendirebilirsek başarılı olabilir. Ancak bu sayede bu politikanın dönüştürücü gücü bize değişimi getirebilir. Komşu ülkelerde önemli bir rekabet de olacaktır, ancak Komşuluk politikasının AB'nin yumuşak gücüne ilişkin önemli imkanlar sunabileceğini düşünüyorum.*⁸¹

AKP ülkeleri arasında farklılaştırma zaman içerisinde bazı ortakların daha fazla reform için daha istekli olduklarını göstermelerine olanak sağlayacaktır. Avrupa Komisyonu başkanı Barroso da AKP kapsamında ortak bir çerçeveye dayalı olarak ortaklarla geliştirilecek ilişkilerin farklı gelişim düzeylerine sahip olacağını belirtmiştir.⁸²

1.6.3. Ortak Sahiplenme

Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında komşu ülkelere önemli çıkar ve bağlantılara karşılık gelecek nitelikte işbirliği önermiştir. Bu işbirliği sonucunda hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için AB, ortaklarla paylaşılan değerler ve ortak çıkarların önemine ilişkin farkındalık oluşturmak istemektedir. Her ülke için belirlenen öncelikli alanlarda taraflar açısından karşılıklı çıkarların açık bir şekilde ortaya konulması eylem planlarının başarısı açısından son derece önemli görülmektedir. Bu yaklaşım, “Ortak Sahiplenme (Joint Ownership)” ilkesi olarak ifade edilmektedir. Bu ilke çerçevesinde taraflar arasında ortak rızaya dayalı olarak oluşturulan, önceliklerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği eylem planlarında belirtilen hususların komşular tarafından kendi değerleri olarak benimsenmesi çok önemlidir.

Avrupa Birliği'nin her bir komşu ülke ile ilişkilerinin gelişme hızı ülkelerin karşılıklı olarak belirlenen öncelikli alanlar açısından göstereceği çabaya, kapasite

⁸¹ Europa.eu Press Releases Database, “Stefan Füle’s Speech in the EP about the Implementation of ENP”, **SPEECH/13/848**, 22.10.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-848_en.htm, (21.02.2014).

⁸² Sieglinde Gstöhl, “The European Neighbourhood Policy between Integration and Differentiation: The Prospects of a Neighbourhood Economic Community”, **EUSA Thirteenth Biennial Conference**, Baltimore, Maryland, 9-11.05.2013, http://euce.org/eusa/2013/papers/10d_gstoehl.pdf, (21.02.2014), ss. 8-9.

artışına, ortak değerler konusunda verilen taahhütlerin gerçekleştirilme derecesine bağlıdır.⁸³

1.6.4. Sivil Toplum Ortaklığı

Avrupa Birliği, AKP kapsamında gerçekleştirilecek gelişmelerin kapalı kapılar ardında yapılmaması ve komşu ülkelerin halklarının da süreçten haberdar olmasını sağlamak amacı ile sivil toplum ortaklığına büyük önem vermektedir. Özellikle AKP'ye cevap vermeyen ve ayrıca temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı, evrensel değerleri çiğneyen eylemlerde bulunan ortak ülkelere uygulanan yaptırımlar ve ilişkilerin askıya alınması bu ülkeleri AB'den daha fazla uzaklaştırmaktadır. Bu durumun yeni bir kutuplaşmaya sebep olmasını istemeyen AB ilgili ülkelere sivil toplum ortaklığı yolu ile uzanmak istemiştir. Tüm komşulukta uygulanmaya başlayan bu ortaklık, komşu ülkelerde yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları açısından olumlu karşılanmaktadır. Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşlarının daha fazla iletişim halinde olmasını ve hükümetler dışı alandaki ilişkilerin arttırılmasını sağlayarak sivil toplum ortaklığı bağlantısını genişletmek istemekte bunun için yapılan girişim ve toplantılara destek vermekte ve bu amaçla gerçekleştirilen organizasyonları desteklemektedir.⁸⁴

1.6.5. Karşılıklı Hesap Verebilirlik

Koşulluluğun tamamlayıcısı olarak karşılıklı biçimde gerçekleştirilecek eylemlerde ve politikalarda açıklığı, şeffaflığı ve etkiyi arttırmak amacıyla AKP politika araçlarının karşılıklı hesap verebilirliği destekleyecek bir biçimde oluşturulması hedeflenmiştir.

Komşu ülkelerde siyasi yönetimin geliştirilmesi için Avrupa Birliği resmi ve resmi olmayan siyasi buluşmalar gerçekleştirmiş ve yapılan eylemlerin meşruiyetinin denetlenmesi ve komşu ülkelerin daha modern bir idare sistemine doğru evrilmesi amacı ile bu diyaloglar ve bağlantılar fırsat oluşturmuştur. Ülke bazında yayımlanan

⁸³ Commission of the European Communities, COM(2004) 373 final, s. 8.

⁸⁴ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s. 5.

ilerleme raporları ile de özellikle derin ve sürdürülebilir demokrasiye ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Çeşitli dönemlerde AB tarafından yayımlanan basın bildirileri, iletişim belgeleri ve Komisyon tarafından yıllık olarak hazırlanan ilerleme raporları vasıtasıyla AB ile komşuları arasında sürdürülen ilişkiden kamuoyu haberdar edilmekte, gelişmeler ve çalışmalar kamuoyuna açıklanmaktadır.⁸⁵

⁸⁵ European Commission JOIN(2012) 14 final, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ DOĞU BOYUTU

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİNDE TEMEL ÖNCELİKLERİ

AB, AKP kapsamında Doğu Avrupalı komşuları ile siyasal, sosyal, ekonomik anlamda bir entegrasyon gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda belirlediği önceliklerin hayata geçirilmesi için AB, komşularına entegrasyonu gerçekleştirebilmek adına bir takım şartlar öne sürmekte ve buna karşılık çeşitli ödüller vadetmektedir. AB tarafından önerilen reformları uygulayan komşular bir dizi ödüllendirmeler vasıtası ile AB ile olan entegrasyonlarını arttıracaklardır. Ödül olarak ise başta sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda olmak üzere bir dizi avantajlardan faydalanacaklardır.

2.1.1. Ekonomik Entegrasyon

Açık pazarlar yoluyla ülkeler daha fazla etkileşim içine girmektedirler, ayrıca bu vesile ile ticaretlerini arttırıp, ekonomilerini büyüterek birbirlerine daha da yakınlaşmaktadırlar. Ülkeler, gerçekleştirdikleri olumlu ilişkiler ağının ileri aşamasında ise aralarında tek pazar oluşturup entegrasyonu daha da derinleştirebilirler.⁸⁶

Avrupa Birliği ile komşuları arasında karşılıklı bağımlılık hususunun özellikle ekonomik boyutu taraflar arasında kuvvetli bağlar kurulması için çok önemli bir sebep oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal zorlukların arttığı Doğu Avrupa'da fakirliğin azaltılması için yatırım, ticaret, yeni meslek ve iş alanları yaratılması gibi konular büyük önem arz etmektedir. AKP ve onun tamamlayıcısı olan Doğu Ortaklığı ile çeşitli mekanizmalar oluşturulmuş, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde bağlantılar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

İş çevresinin güçlendirilmesi, yeni iş alanları yaratılması, ekonomik büyümenin sağlanması ve bu doğrultudaki politikaların komşu ülkelerde

⁸⁶Emerson, CEPS, s. 5.

desteklenmesi için AB, AKP yardım mekanizmasını harekete geçirmektedir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesi istihdamın artırılması açısından önem taşıdığından istihdam edilebilirlik ile ilgili prosedürlerin basitleştirilmesi konusu da öncelikler arasında yer almaktadır.⁸⁷ Prosedürlerin basitleştirilmesinin yanında yolsuzlukla mücadele de büyük önem taşımakta ve AB bu konunun üzerinde ısrarla durmaktadır. İnovasyon ve istihdam yaratılması için teknoloji transferi ve bölge ülkelerine doğrudan yabancı yatırım çekilebilmesi konusunda AB, Doğu komşularına bir dizi yasama ve politika önerisinde bulunmaktadır.⁸⁸

Avrupa Birliği talep ettiği reformları gerçekleştirme konusunda istekli ve bu reformları gerçekleştirebilme kapasitesi olan Doğu Avrupalı komşuları ile ticari bağlarını arttırabilmek amacı ile “Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri” oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği mevcut ticari ilişkilerinde komşu ülkelere tanıdığı ticari imtiyazları arttırmayı önermekte, bu şekilde komşularının ekonomik büyümelerine katkıda bulunmayı vadetmektedir. AB ile komşu ülkeler arasındaki ticaret hacminin büyüklüğü komşu ülkeleri AB’ye daha bağımlı hale getirmektedir. Komşu ülkelerle olan ticaretin artmasını hedefleyen Avrupa Birliği, ülkelerin ihtiyaçlarına ve ekonomik kapasitelerine göre karşılıklı yarar ve isteğe dayalı olarak ticaret düzenlemeleri gerçekleştirecektir. Ticaret bağlarının güçlendirilmesi için AB tarafından sunulan en etkili yol Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleridir. Bu bölgelerin koşulları Ortaklık Anlaşmalarında ortaya konulacaktır. Aşamalı bir şekilde ticaret engellerinin kaldırılması ve düzenleyici alanlarda yaklaşma sağlayacak olan bu anlaşmaların taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve ticareti arttıracığı belirtilmektedir.⁸⁹

AB’nin daha önce AB’ye üye olmayan üç EFTA üyesi Avrupa ülkesi ile oluşturduğu Avrupa Ekonomik Alanı’na benzer bir örgütlenme ve entegrasyon aşaması, Doğu komşularına Ortaklık Anlaşmaları ile önerilmektedir. Daha önceden yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının yerini alacak Ortaklık Anlaşmaları (Association Agreements) ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri kurulması

⁸⁷ European Commission COM(2003) 104 final, s. 9.

⁸⁸European Commission ve European Union External Action, “A New Response to a Changing Neighbourhood, A Review of European Neighbourhood Policy”, Brussels, 25.05.2011, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf, (15.12.2012), (ANRCN), s. 7.

⁸⁹ European Commission and European Union External Action, ANRCN, ss. 7-8.

amaçlanmakta ve Doğu komşularının engelsiz bir biçimde AB iç pazarına girebilmelerinin önündeki engellerin üye ülkelerin gösterecekleri reformlara göre aşama aşama kaldırılacağı belirtilmektedir. Genişleme politikası söz konusu olmaksızın sunulan bu ödüllerden faydalanıp faydalanmamak koşulluluk politikası kapsamında Doğu komşularının performansına bağlı tutulmuştur.⁹⁰

2.1.2. Hareketlilik Ortaklığı

Toplumlar ve ülke halkları arasındaki ilişkiyi arttırmak isteyen AB, en önemli politika araçlarından biri olarak kabul ettiği hareketlilik ortaklığını (Mobility Partnership) devreye sokarak Doğu komşuları ile kısa vadede vize kolaylaştırma ve uzun vadede ise vize serbestliği gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Vize kolaylaştırma ile daha uzun süre için ziyaretçi statüsünde vize alma, vize masraflarının azaltılması ve bekleme süresinin minimum seviyeye indirilmesi hedeflenmektedir. AB komşularına sağlayacağı vize kolaylaştırma ve serbestisi karşısında ise onlarla yeniden geri kabul anlaşmaları (readmission agreements) yapmaktadır. AB'nin komşuları ile arasındaki vize kolaylaştırma ve muafiyeti müzakerelerinde öncelikle komşularına koştuğu en önemli şart komşuların AB ile geri kabul anlaşmalarını imzalamalarıdır.

Karşılıklı anlayışı güçlendirmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için hareketlilik ve halkların iletişimi konuları önemli görülmektedir. Ticaret için vazgeçilmez olan hareketlilik, hizmet sektörü için de büyük önem taşımakta ve yenilikçiliğin yayılması, fikirlerin paylaşılması, işsizlik ve sosyal zorluklarla mücadele, üniversiteler, şirketler ve sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkilerin artırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

AB'deki çalışma çağındaki işgücünün azalması ve bazı belirli alanlardaki işgücü kıtlığı AB'yi zor duruma sokmakta, bu açıdan AB komşuları ile arasında gerçekleşebilecek güvenli işgücü dolaşımına destek vermektedir. AB ile komşuları arasındaki işgücü dolaşımının birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olması, yani AB açısından bazı alanlardaki nitelikli işgücü sorununun çözümüne katkıda bulunması, komşu ülkeler açısından ise yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

⁹⁰Wolczuk, s. 21.

Doğu komşularından AB'ye yönelen yasadışı göçün önlenmesi hususunu da hareketlilik ortaklığı ile çözmek isteyen AB, hem çıkış hem de transit geçiş noktasında bulunan düzensiz ve yasadışı göçün geldiği komşu ülkelerde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasını teşvik ederek topraklarına yönelik yasadışı göçün azaltılmasını hedeflemektedir.

AKP, AB ve ortakları için ortak faydaya dayalı sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. İyi idare edilen yasal göç, ekonomik kalkınma, sınır idaresi konularında kapasite inşaaı, iltica ve hukukun etkin bir şekilde icra edilmesi için işbirliği yapılması bu amaçlar arasındadır. Göçmenlerin haklarının tanınması ve saygı duyulması da bu amaçlardan bir tanesidir.

Hareketlilik Ortaklığı AB ve üçüncü ülkeler arasında kişilerin dolaşımı konusunun iyi idare edilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu ortaklık, kişilerin serbest dolaşımı konusunda karşılıklı fayda sağlayabilmek açısından ortaklaşa çalışmayı ve önlem almayı öngörmektedir. Ortak ülkelerin sınır yönetimi ve yasadışı göçe karşı alınacak önlemler konusunda kapasitelerinin artırılması konusuna dikkat çekilmektedir. İşçi göçlerinin idare edilmesi, işçilerin göç ettikleri ülkeye uyumlarının kolaylaştırılması için dil ve mesleki yeterlilik konularında yardım sağlanması, göçmenlerin entegrasyonu için gerçekleştirilecek girişimler hareketlilik ortaklığı kapsamında yapılmaktadır. İş dünyası, araştırmacılar ve öğrencilerin AB ve ortak ülkelerde dolaşımlarının geliştirilmesi için bu gruplara vize kolaylaştırmanın sağlanması da bu kapsamdadır.⁹¹

2.1.3. Güçlü İdari Sistemlerin ve Derin ve Sürdürülebilir Demokrasinin Oluşturulması

İşleyen bir demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü AB ile komşuları arasındaki ilişkilerin temel sütunlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Komisyonu, bu sütunun önemini şu şekilde ortaya koymuştur: “Gerçekleştirilen reformlar ülkeden ülkeye farklılık gösterirken derin ve sürdürülebilir demokrasi inşa

⁹¹ European Commission and European Union External Action, ANRCN, ss. 11-12.

edebilmek amacı gibi ortak bileşenler de mevcuttur ve hükümetler açısından bu konudaki taahhütlerin güçlü bir şekilde sürdürülmesi önem taşımaktadır.’’⁹²

Sürdürülebilir demokrasilerin inşası için gerekli olan unsurlar AB tarafından; özgür ve adil seçimler, basın, ifade, örgütlenme, toplanma özgürlüğü, bağımsız medya, bağımsız mahkemeler ve bağımsız yargı yoluyla adil yargılanma hakkı ve hukukun üstünlüğü, yolsuzluklara karşı mücadele, ordu ve güvenlik güçleri üzerindeki demokratik kontrol olarak açıklanmıştır. AB, bu unsurların gerçekleştirilmesi sonucunda, sadece sürdürülebilir demokrasinin değil aynı zamanda kapsamlı ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirileceğini, ticaretin ve yatırımın da komşu ülkelerde artacağını belirtmektedir.⁹³

Sivil toplum faaliyetlerinin gelişmesi komşu ülkelerde, halkların fikirlerini ve endişelerini açıklamalarını kolaylaştırmakta, vatandaşların karar alma sürecine katılmasını sağlayarak hükümetlerin vatandaşların fikirlerini dikkate almasına olanak tanımaktadır. Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile ifade özgürlüğü sivil toplumun sesinin daha gür çıkabilmesi açısından önemli gerekliliklerdir. Güvenlik kavramının sürdürülebilir ve güçlü demokrasi ile hukukun üstünlüğünden geçtiği düşünüldüğünde hükümetlerin sivil toplum tarafından hesap verme baskısı altında bırakılması onların hesap verebilirliğini arttırmaktadır. Bu açıdan AB, Doğu komşuları ile olan ilişkilerinde Sivil Toplum Ortaklığına (STO) hassas bir noktadan bakmaktadır. Bu bakış açısına göre istikrarsız siyasi rejimlere sahip Doğu komşular için demokrasinin inşası sivil toplum tesisinden geçmektedir.⁹⁴

Avrupa Birliği AKP kapsamında demokrasi ihracını iki şekilde gerçekleştirmektedir. İlk yol olarak doğrudan hükümetlerle ilişki içerisinde ilgili komşu ülkede demokrasinin yerleştirilmesi için koşulluluk politikası kapsamında değer ihracının gerçekleştirilmesi, ikinci yol olarak ise sivil toplum diyalogu aracılığı ile bunun denetiminin sağlanması hedeflenmektedir. Yani hükümetlerin icraatlarının sivil toplum tarafından değerlendirilmesi ve bu bağlamda hesap verebilirlik ve şeffaflığın ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. AB, ikinci yolun uygulanması, yani temsili demokrasilerde iş başında olanların denetlenebilmesi için komşu ülkelerdeki demokratik yönetim ortamını geliştirmek istemekte ve buna uygun olarak yardım

⁹² European Commission and European Union External Action, ANCRN, ss. 3-4.

⁹³ European Commission and European Union External Action, ANRCN, ss. 3-4.

⁹⁴ European Commission and European Union External Action, ANRCN, s. 4.

programları sunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda komşu ülkelerde sivil toplumun sağlam temeller üzerinde yapılandırılması, güçlendirilmesi ve etkin bir şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.⁹⁵

Doğu Avrupalı komşular ile Sivil Toplum Ortaklığı kurabilmek amacıyla Sivil Toplum Aracı (Civil Society Facility)⁹⁶ ve Demokrasi için Avrupa Bağış Fonu (European Endowment for Democracy)⁹⁷ oluşturulmuştur. Bunlarla hedeflenen, insan hakları konusunda diyalogların artırılması, elektronik iletişim teknolojisi ve internete erişim konusundaki engellemelerin kaldırılması, basın özgürlüğüne vurgu yapılması ve daha fazla sivil toplum örgütüne erişimin artırılmasıdır.⁹⁸

2.1.4. Bölge Ülkelerinde Yaşanan İç Çatışmaların Çözümü

Avrupa Birliği güvenlik tanımını kendi sınırlarının dışından başlatmakta ve komşularının güvenliğine önem vermektedir. Çünkü hemen kendi sınırının ötesinde yaşanacak olumsuz bir gelişmenin AB'yi tehdit etme olasılığı oldukça yüksektir. Bu sebeple komşu ülkelerdeki gelişmelere kayıtsız kalamayacak olan AB, komşuları içinde uzun süredir devam eden çatışmaların çözümü için daha kapsamlı ve önemli bir rol oynamak istemektedir. Bu doğrultuda uluslararası alanda dış politika ile ilgili konularda komşuları ile birlikte hareket etmeyi amaçlamaktadır.⁹⁹

Avrupa entegrasyonunun 1950'lerden günümüze evrimine baktığımızda Avrupa kıtasındaki çatışmalara son veren bir entegrasyon olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nin kıtada kalıcı barışı sağlamaya odaklı ekonomik entegrasyon amacı ile kurulduğu ve bu sürecin başarısı değerlendirildiğinde Avrupa Birliği'nin Doğu komşularının kendi ülkeleri içinde var olan donmuş çatışmaların çözümü konusunda AB'den gelecek yardımlara ilişkin beklentileri oldukça yüksektir.¹⁰⁰

⁹⁵ Tom Casier, "The Two-Track Approach to Democracy Promotion in the European Neighbourhood Policy", **Paper Presented at the EUSA Conference**, Los Angeles, 2009, http://www.unc.edu/euce/eusa2009/papers/casier_02B.pdf, (15.05.2014), s. 4.

⁹⁶European Commission, "Enlargement, Civil Society Facility" http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/support-for-civil-society/civil-society-facility/index_en.htm, (12.12.2013).

⁹⁷ "European Endowment for Democracy", <https://www.democracyendowment.eu/>, (12.12.2013).

⁹⁸ European Commission and European Union External Action, ANRCN, s. 4.

⁹⁹ European Commission and European Union External Action, ANRCN, s. 6.

¹⁰⁰ Casier, s. 6.

Avrupa Birliği tarafından yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi (European Security Strategy) kapsamında açıklanan öncelikler doğrultusunda komşularla iyi ilişkiler kurulması hedefinin komşu ülkelerde istikrarın sağlanması ile mümkün olacağı öngörülmektedir. Buna ilişkin olarak 2005 yılında Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi (ODGP) Javier Solana, AB'nin Moldova ve Güney Kafkasya ülkelerinde yer alan donmuş çatışmaların çözülmesi için yardımda bulunacağını açıklamış ancak çözüm yolunun çatışma içinde olan tarafların ortak sorumluluk alarak bir anlaşma yoluna gitmelerinden geçeceğini ve AB'nin bu konuda taraflara destek sağlayacağını belirtmiştir.¹⁰¹

AB, Ermenistan ile Azerbaycan arasında dönem dönem sıcak çatışmalara sebep olan Dağlık Karabağ sorunun çözülmesi için arabulucu rolü oynamaya çalışmaktadır. 2003 yılında AB taraflara bir çözüm önerisi sunmuştur. Bu çatışmaların ve sorunun çözümü için ulaşım yollarının açılması karşılığında Ermenistan'ın işgal ettiği 5 ilçenin Azerbaycan'a verilmesini öngören bir çözüm planıdır. Ancak bu öneri uzun süre müzakere edildikten sonra taraflar tarafından kabul görmemiştir. AB, uluslararası arenada sorunun çözümü için müdahil bir pozisyon görevini sürdürmektedir.¹⁰² Yine Moldova içinde tek taraflı bağımsızlık ilan eden ve uluslararası toplum tarafından tanınmayan Transdinyester Cumhuriyeti ile Moldova arasında yaşanan sorunun çözümü için AB, Moldova ve Transdinyester üçlü çözüm platformunun oluşturulması için taraflara öneride bulunmuş ve bu öneri Moldova tarafından kabul görmüştür.¹⁰³ Gürcistan içinde ayrılıkçı bölgeler olan Güney Osetya ve Abhazya bölgeleri ile ilgili sorunların çözümü için de AB, Rusya'nın anlaşmazlık tavrı içindeki katı tutumuna rağmen çözüm konusunda ilerleme sağlayabilmek için Rusya ile ortak bir platformda buluşmak istemekte, ayrıca Gürcistan'ın da çabaları ve

¹⁰¹Fraser Cameron ve Rosa Balfour, "The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool", **EPC Issue Paper**, No.47, 2006, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=25156>, (10.05.2014), s. 5.

¹⁰² "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Birliğinde", http://garabagh.net/content_254_tr.html, (10.05.2014).

¹⁰³European Council on Foreign Relations, "Can Moldova stay on the road to Europe?", http://www.ecfr.eu/publications/summary/can_moldova_stay_on_the_road_to_europe303, (10.05.2014).

istekleri sonucunda bu ülkenin AB ile entegrasyonunu hızlandırarak çözüme ulaşmayı hedeflemektedir.¹⁰⁴

2.1.5. Sektörel İşbirliği

Avrupa Birliği'nin AKP kapsamındaki hedeflerinden biri de inovasyon ve bilgi, iklim değişikliği, çevre, enerji, ulaşım ve teknoloji temelinde sektörel işbirliğinin geliştirilmesidir. Avrupa Birliği kendi ajans ve programlarına komşu ülkelerin katılmasını sağlayarak komşu ülkelerde belirli sektörel alanlarda gelişmeler kaydedilmesini amaçlamaktadır.

Sosyal politika, kamu sağlığı ve tüketicinin korunması, istatistik, şirketler hukuku, araştırma ve teknolojik gelişme, denizcilik politikası, turizm, havacılık konuları gibi değişiklik gösteren ve iç pazarla bağlantılı konuların tamamını kapsayacak tüm alanlarda AB ile komşu ülkeler arasında geliştirilmiş işbirliğine gidilmesi öncelikler arasındadır. Bu gelişmeler dikkatli adımlar atılarak sağlanacak ve koşulluluk prensibi kapsamında gerçekleştirilecektir.¹⁰⁵

AB, komşu ülkelere “Ortak Bilgi ve Yenilik Alanının” geliştirilmesi konusunda yardımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu oluşum ile bir dizi önemli alanda kuvvetli işbirliği oluşturulması hedeflenmektedir. Siyasi diyalog, ulusal ve bölgesel-kapasite inşası, yenilik ve araştırma konularında işbirliği, öğrenciler, akademisyenler ve araştırmacılar için hareketlilik programlarının desteklenmesi gibi hususlar bu oluşum içinde güçlendirilmeye çalışılacaktır.

İklim değişikliği konusunda komşular ile ortak çalışmalar gerçekleştirmek, düşük karbon kullanımı konusundaki anlaşmalara ve küresel iklim rejimine kapsamlı uyum konusunda işbirliği oluşturmak da AB'nin önemli hedeflerinden biridir. İklim değişikliği ile birlikte değerlendirilebilecek olan enerji işbirliği ve güvenliği konularında da AB komşuları ile ortaklaşa çalışmayı öneren projeleri desteklemektedir. Bu kapsamda düzenleyici ortak kuralların oluşturulması, çevresel ve güvenlikle ilgili standartların ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda alternatif

¹⁰⁴“Margvelaşvili: Abhazya ve Güney Osetya'yı AB ile kazanacağız”, **Ajanskafkas**, 02.12.2013, http://ajanskafkas.com/haber,29989,margvelasvili_abhazya_ve_g_uumlney_osetya_rsquoyi_.htm, (20.05.2014).

¹⁰⁵ European Commission and European Union External Action, ANRCN, s. 8.

ortak politikaların oluşturulması, yüksek düzeyde çevre koruma rejiminin sürdürülmesini sağlayacak önlemlerin alınması konusunu AB komşuları ile istişare edecektir.

Enerji ve taşımacılık alanında işbirliği, AB'nin üzerinde durduğu önemli alanlardan biridir. Enerji alanında siyasi diyalog desteklenmekte, kaynakların etkin kullanılması, biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması, daha etkili çevre yönetimi ve gerekli altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi hususlarında işbirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Nükleer güvenlik, enerjinin etkin kullanımı ve bununla birlikte tüm Doğu komşularına ‘‘Enerji Topluluğu Anlaşması’nın’’¹⁰⁶ açılması ve onların bu topluluğa dahil edilmesi amaçlanmaktadır. Trans-Avrupa Ulaşım Ağlarının genişletilmesi yolu ile taşımacılık sektörü içinde pazar uyumunun gerçekleştirilmesi açısından AB komşuları ile hava, deniz ve demir yolu ulaşımı konusunda ortaklaşa çalışmak istemektedir.

Sektörel işbirliği hususunun gerçekleştirilmesi açısından AB komşularına Avrupa ajans ve programlarına girişlerini kolaylaştıracak yardımlar sunmayı planlamaktadır. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu, işbirliği oluşturulacak öncelikli alanları ülkeler bazında oluşturacak, halklar arasındaki iletişimin etkin ve sürekli olmasını sağlayacak önemleri alacaktır. Buna ek olarak AB ajans ve programlarına katılımları konusunda komşu ülkelerin gerçekleştirmesi gereken ön koşulları sağlamaları açısından teknik ve mali yardımlarda bulunacaktır.¹⁰⁷

2.2.AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA DOĞU KOMŞULARI İLE İLİŞKİLER

Avrupa Komşuluk Politikası’nda AB’nin Doğu komşuları arasında yer alan ülkeler Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri olup bu kısımda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Beyaz Rusya AKP’nin Doğu boyutunda yer alan ülkelerdir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ AB’nin kendi enerji piyasasını oluşturmak amacı ile çevrenin korunması ve enerji arzı ve güvenliğinin sağlanabilmesi açısından Güneydoğu komşuları olan Balkan ülkeleri ile 2006 yılında yaptığı anlaşmadır.

¹⁰⁷ European Commission and European Union External Action, ANRCN, s. 10-11.

¹⁰⁸ European Union External Action, ‘‘Eastern Partnership’’, http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (01.06.2013).

2.2.1. Doğu Komşularına Genel Bakış ve İkili Düzeyde İlişkiler

Bu bölümde Doğu komşularının AKP kapsamında AB ile sürdürdüğü ikili ilişkiler ele alınıp, bu ülkelerin durumları hakkında bilgi verilecek ve genel özelliklerine değinilecektir.

2.2.1.1. Ukrayna

Tablo 1: Ukrayna'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)

Yüzölçümü	603,628 km ²
Nüfus	45,59 Milyon
GSYİH	\$176,3 Milyar
Kişi başına düşen yurtiçi gelir	\$3,860
GSYİH büyüme	%0,2
Enflasyon	%-0,3*

Not: * 2013 yılı değeridir.

Kaynak: World Bank, “Ukraine”, <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>, (20.05.2014).

Avrupa Birliği'nin 2004 ve 2007 genişlemeleri, Birlik ve Ukrayna açısından ekonomik, politik ve coğrafi açıdan bir dizi değişiklik getirmiştir. Ukrayna ile AB artık sınırdaş ülkeler haline geldikleri gibi bu durum taraflar arasındaki ekonomik ve siyasi bağımlılık ilişkisini de güçlendirmiştir. Birliğin Doğuya genişlemesi, AB ve Ukrayna'ya işbirliğinin ötesinde daha yakın ilişkiler geliştirebilmeleri, ayrıca aşamalı ekonomik entegrasyon ve derin siyasi işbirliği kurabilmeleri açısından fırsatlar sunmuştur. AB ve Ukrayna aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesi; istikrarın, güvenin artışı ve bölgesel güvenliğin teşvik edilmesini amaçlayan bir politikaya dayandırılmıştır. 2004 yılında başlatılan AKP ile geliştirilen bu politika; koşulluluk, paylaşılan değerler, ortak sahiplenme ve farklılaştırma üzerine inşa edilerek daha da geliştirilmiştir.

AB, Avrupa'da yeni bölünmüş alanların oluşmasını önlemek amacı doğrultusunda Ukrayna ile yürütülen müzakereler sonucunda kabul edilen eylem

planlarını bu ülke ile ortaklaşa uygulamaya başlamıştır.¹⁰⁹ Avrupa Birliği ve Ukrayna AKP Eylem Planı ile yoğunlaştırılmış siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmalarının yanı sıra karşılıklı sınır işbirliği ve çatışmaların önlenmesi ve çözümü konusunda daha yakın ilişki içerisinde olma hedeflerini ortaya koymuşlardır.

AKP Eylem Planı, Ukrayna ile AB arasında yapılmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının hükümlerinin yerine getirilebilmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim AB-Ukrayna arasındaki işbirliği, sözü edilen anlaşma çerçevesinde yürütülmüş, Ukrayna'nın ekonomik ve sosyal yapılarının AB'ye yakınlaştırılması açısından bu anlaşma destekleyici olmuştur.¹¹⁰

Eylem planının uygulanması sonucunda Ukrayna'nın normlar, yasalar ve standartlar açısından AB'ye yaklaşması hedeflenmektedir. Taraflar arasında daha fazla ekonomik entegrasyon sağlanmasına yönelik olarak güvenilir ve istikrarlı kurumlar oluşturulması ve iki tarafın da çabaları ile ortaya çıkacak gelişmeler sonucunda Ukrayna ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmaktadır. Ukrayna tarafından Birliğin ekonomi ve ticaret ile ilgili kurallarının ve düzenlemelerinin kabul edilmesi ve uygulanması; büyümenin, yatırımın ve ticaretin geliştirilmesi ve planlanan hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda ülkede yaşam standartlarının yükseltilmesi, çevrenin korunması, sosyal uyumun sağlanması hedeflerine yönelik politikaların ve önlemlerin uygulanması ve tasarlanması eylem planı vasıtası ile takip edilmektedir. Bu alanlardaki gelişmelerin uzun dönemli bir hedef olarak sürdürülebilir kalkınmaya da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.¹¹¹

Ukrayna'nın AB ile ileri düzeyde entegrasyon sağlayabilmesi için Ukrayna demokrasisinin güçlendirilmesi, hukuk kuralları, insan haklarına saygı, güçler ayrılığı

¹⁰⁹Commission of the European Communities, "European Neighbourhood Policy Country Report Ukraine", Commission Staff Working Paper, **COM(2004) 373 final**, **SEC(2004) 566**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf, (13.01.2013), (SEC (2004) 566), ss. 3-4.

¹¹⁰ Commission of the European Communities, "Proposal for A Council Decision On the Position to Be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing A Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Ukraine, of the Other Part, with Regard to the adoption of a Recommendation On the Implementation of the EU-Ukraine Action Plan", **COM(2004) 791 final**, Brussels, 9.12.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_com_proposal_enp_ap_2004_en.pdf, (12.02.2013), (COM(2004) 791 final), s. 6.

¹¹¹"EU/Ukraine Action Plan", http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf, (03.12.2012), ss. 8-9.

ilkesi, yargı bağımsızlığı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) gözetiminde gerçekleştirilecek demokratik seçimler, siyasi çoğulculuk, ifade ve basın özgürlüğü, azınlık haklarına saygı, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi konularında reformlarını sürdürmesi beklenmektedir. Ayrıca uluslararası ilkeler çerçevesinde yasama standartlarının oluşturulması, idari reformların gerçekleştirilmesi, yerinden yönetim reformlarının uygun yasama yöntemleri ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası Ukrayna için ortak değerler, siyasi, ekonomik ve kurumsal reformlar bağlamında hedefler ortaya koyarak Ukrayna ile AB arasında güçlü taahhütlere dayalı bir ortaklığın oluşturulması amacını taşımaktadır. Bu açıdan, hızı ve yoğunluğu Ukrayna'nın kapasitesine göre belirlenecek reform süreçlerinin geniş bir gündem çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür.¹¹²

Ülke raporunda Komisyon, Ukrayna ve AB arasındaki ikili ilişkiler ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması altında belirlenmiş özel alanların mevcut durumu hakkında bir değerlendirme yapmaktadır.¹¹³ Ukrayna ile AB arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1994'de imzalanmış ve 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Ukrayna ile AB arasındaki ilişkilerin yasal temelini oluşturmaktadır. Söz konusu anlaşma ile taraflar paylaştıkları ortak değerler konusunda çağrı yapmışlar ve uluslararası barış ve güvenliği teşvik etmek konusundaki taahhütlerini açıklamışlardır.

Ayrıca taraflar en çok kayırılan ülke kuralı kapsamında ithalat ve ihracattaki kısıtlamaların azaltılması konusunda da anlaşma sağlamışlardır. Serbest pazar koşullarına uyumlu ekonomik reformların gerçekleşmesini sağlayacak hususlar içeren anlaşma, gerekli ekonomik reformların yapılması durumunda AB ile Ukrayna arasında serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin müzakerelerin başlayacağını deklare etmiştir. Ayrıca bu anlaşma sonucunda bilim, teknoloji, tekstil, nükleer enerji ticareti konusunda yeni anlaşmalar da yürürlüğe girmiştir.

Ukrayna, demografik, coğrafi ve ticari açıdan AB'nin AKP kapsamındaki en büyük Doğu Avrupalı ortağıdır. 1991 yılından Ukrayna için ülke raporunun yayımlandığı 2004 yılına kadar Ukrayna'ya çeşitli projeler kapsamında AB tarafından yapılan yardım miktarı 1 milyar Avro'dan fazladır. Bu yardımlar TACIS programı kapsamındaki teknik yardımları, makro finansal yardımları ve insani yardımları

¹¹² Commission of the European Communities, SEC(2004) 566, s. 5.

¹¹³ Commission of the European Communities, SEC(2004) 566, s. 2.

içermektedir. Ukrayna'nın bağımsız olduğu 1991 yılından AKP'nin başladığı tarihe kadar yani 1991-2003 yılları arasında nükleer güvenlik alanındaki TACIS yardımı yaklaşık 260 milyon Avro civarındadır. Söz konusu yardımlar; nükleer yardımları, Çernobil nükleer felaketinin yaralarının sarılması için Çernobil Sığınma Fonuna yapılan yardımı ve yakıt yardımı programını da kapsamıştır.¹¹⁴

Tablo 2: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) Kapsamında Ukrayna'ya Yapılan TACIS Yardımları (Milyon Avro) (1998-2002)

	1998	1999	2000	2001	2002	Toplam
TACIS Ulusal Program	44	46	48	48	47	233
TACIS Nükleer Güvenlik	7,7	8,4	5,5	29,4	21,9	72,9
TACIS Bölgesel Program	4,8	3,7	6	9,1	10,5	34,1
Yakıt Yardımı	-	25	20	20	-	65
ECHO(İnsani Yardım)	1,6	6,3	1,3	0,9	-	10,1
Çernobil Sığınma Fonu	50	40,5	-	40	20	150,5
Makro-Finansal Yardım(kredi)	-	58	-	-	110	168
TACIS(Sınır ötesi İşbirliği)	10,3	5,2	1	5,5	0,5	22,5
Toplam	118,4	168,1	86,3	152,9	229,9	756,1

Kaynak: Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy, Country Report, Ukraine,” SEC(2004)566, Brussels, 12.5.2004, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf, (20.11.2013), s. 4.

TACIS programının ana hedefi, ortak ülkelerde demokrasi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, pazar ekonomisine geçişi teşvik etmektir. Yardım programı kurumsal, yasal ve idari reformları desteklemek üzerine odaklanmıştır. Ayrıca program kapsamında ekonomik kalkınmaya yönelik olarak özel sektör de desteklenmiştir. Ukrayna, halklar arasında iletişimi ve sivil toplum aktörleri arasındaki işbirliğini temsil eden gençlik programına da katılmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun önerisi doğrultusunda Ukrayna 2007-2013 döneminde uygulanan Tempus¹¹⁵ Birlik

¹¹⁴ Commission of the European Communities, SEC(2004) 566, ss. 4-5.

¹¹⁵Avrupa Birliği tarafından Orta Asya, Doğu Avrupa, Batı Balkanlar ve Akdeniz Bölgesi'nde üniversite işbirliği projeleri kapsamında Yükseköğretimin modernleştirilmesini sağlamak amacı ile oluşturulmuş program.

programına katılmıştır ve 2014 itibarı ile yürütülmeye başlanan Erasmus+¹¹⁶ gibi Topluluk programlarına da katılması öngörülmüştür. Bunun dışında Ukrayna, Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları girişimine üye 30 ülkeden biridir. Bu programla ilgili olarak Ukrayna'ya 2004 yılı itibarı ile adalet sistemi ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik olarak 5,3 milyon Avro miktarında yardım tahsis edilmiştir.

Ukrayna, 1991 yılından 2006 yılına kadar AB'den yaklaşık 2,4 milyar Avro yardım almıştır.¹¹⁷ Komşuluk programlarının finansmanı 2006 yılına kadar olan dönemde TACIS, CBC¹¹⁸, INTERREG¹¹⁹ ve PHARE¹²⁰ gibi mevcut fonlara dayalı olmuştur. Ayrıca Ukrayna ve ona komşu olan Polonya, Macaristan, Slovakya, Romanya ve Beyaz Rusya gibi ülkeler arasında AB'nin önderliğinde çeşitli bölgesel/uluslararası projeler oluşturulmuş, komşuluk politikası kapsamında ikili/üçlü programlar hazırlanmıştır. Ulusal gösterge programlarında açıklanan rakamlar açısından 2007-2010 döneminde Ukrayna AB'den 494 Milyon Avro yardım almış¹²¹, 2011-2013 döneminde ise yardım miktarı 470 Milyon Avro olmuştur. En son yayımlanan 2011-2013 ulusal gösterge programında belirtilen öncelikli alanlar çerçevesinde yardımlar şu şekildedir:

- İyi yönetim ve demokratik kalkınma için destek
- Düzenleyici reform ve idari kapasite oluşturulması için destek
- Altyapının geliştirilmesi için destek.¹²²

5 Mart 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu Ukrayna için en az 11 milyar Avro'dan oluşan kredi ve hibe destekli bir mali yardım paketi oluşturulması için karar almıştır. AB bütçesi ve AB'nin bağlı olduğu uluslararası finans kuruluşlarından sağlanacak yardımın konuları şunlardır:

- Ukrayna'nın finansal ve ekonomik durumunun stabilize edilmesi

¹¹⁶ Eğitim, gençlik ve spor alanlarında AB'nin hedeflerine uygun olarak farklı sektörler arasında işbirliğini ve hareketliliği sağlamak için AB tarafından 2014-2020 yılları için oluşturulmuş program.

¹¹⁷ European Union External Action, "European Neighbourhood and Partnership Instrument, Ukraine, Country Strategy Paper 2007-2013", http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf, (01.09.2014), s. 9.

¹¹⁸ Sınır Ötesi İşbirliği Programı.

¹¹⁹ Bölgeler Arası İşbirliği Programı.

¹²⁰ Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye katılım öncesi Birlik tarafından sağlanan finansal yardım aracı.

¹²¹ "Ukraine: National Indicative Programme (2007-2010)", <http://www.enpi-info.eu/library/content/ukraine-national-indicative-programme-2007-2010>, (08.06.2014), s. 4.

¹²² European Union External Action, "European Neighbourhood and Partnership Instrument, Ukraine, National Indicative Programme 2011-2013", http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/2011_enpi_nip_ukraine_en.pdf (08.06.2014), s. 9.

- AB müktesebatı ve reformlarını kabul ile ilgili geçiş desteği
- Ekonomik ve siyasal reformların teşvik edilmesi
- Toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir kalkınma için destek.¹²³

Ukrayna'nın kurumsal devlet yapısına bakıldığında; 1991 yılında ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra kurumsal yapının şekillendiği görülmektedir. 28 Haziran 1996 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile birlikte Ukrayna Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ukrayna Parlamentosu (Verkhovna Rada) Yüksek Konsey anlamına gelmektedir. 1996'da kabul edilen anayasa ile parlamentolu başkanlık sistemi getirilmiştir. Yürütmenin ve devletin başı olan başkan 5 yıllık dönem için halk tarafından seçilmektedir. Başkan; başkan yardımcısı ve bakanları atamakta, Verkhovna Rada ise onaylamaktadır.¹²⁴

Bağımsızlıktan ve yeni anayasasının kabulünden sonra, Ukrayna'da başbakan ve başkan şeklinde idari yönetimde ayrımlar bulunması ve güç unsuru olarak bunlara parlamentonun da eklenmesi gerginliklere sebep olmuştur. Başkan Leonid Kuchma bu duruma bir son vermek ve başkanın yetkilerini arttırmak amacıyla parlamentonun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenen anayasa değişikliğini desteklemiştir. Bu anayasa değişikliğinin Ekim 2004 yılındaki seçime yetişmesi için oldukça hızlı bir şekilde sunulması, Ukraynalı ve uluslararası gözlemciler arasında kaygı oluştururken, Avrupa Birliği Ukrayna'da Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi bir diktatörlük rejiminin oluşabileceği endişesine kapılmıştır. Ancak tüm bu endişelere rağmen getirilen anayasa değişikliği kabul edilmiştir.

Ukrayna'da %4 seçim barajı uygulanmaktadır. Verkhovna Rada 450 sandalyelidir ve bu sandalyelerin 225'i seçim barajını geçen partilerin aldığı oy oranlarına göre dağıtılmaktadır. Diğer 225 milletvekili ise tek aşamalı seçim sistemi usulüne göre kişilerin aldığı oy oranına göre belirlenmektedir. Parlamento 4 yıl için görev yapmaktadır.

Ukrayna'da güçlü bir merkezîyetçi yapının varlığı dikkati çekmektedir. Ukrayna'da bulunan 24 ilin valilerini başkan atamaktadır. 1996 Anayasası ile Ukrayna Cumhuriyeti, 24 ile ek olarak özerk Kırım Cumhuriyeti ile Kiev ve Sivastopol gibi

¹²³European Union External Action, "The EU's Relations with Ukraine", http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm, (08.06.2014).

¹²⁴ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, "Ukrayna Cumhuriyeti", http://www.otso.org.tr/admin/dosya/ukrayna_ulkeraporu.pdf, (11.03.2013), s. 4.

özel statüye sahip şehirlerden oluşan bir yapıya oturtulmuştur. Bu yapı içerisinde özerk Kırım Cumhuriyeti hariç diğer bölgesel ve yerel yönetimlerin yetkileri sınırlı tutulmuştur.¹²⁵ 1996 Anayasası aynı zamanda Ukrayna’da yargı bağımsızlığını tesis etmiştir.

Doğu Avrupalı komşu ülkeler arasında Ukrayna, AB ile en gelişmiş ilişki içerisinde bulunan ülke durumundadır. AB ile Ortaklık Anlaşması (Association Agreement) müzakerelerine 2008 yılında başlayan Ukrayna, 2009 yılında AB–Ukrayna Ortaklık Gündeminin (Association Agenda) kabul edilmesi ile Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girmesi yolunda büyük bir adım atmıştır.¹²⁶ Ortaklık Gündemi kapsamında Ukrayna’nın AB’nin kendisinden beklediği reformları gerçekleştirmesi beklenmiştir. Bu doğrultuda AB ile Ukrayna arasında DKSTB’nin de kurulmasını kapsayacak olan Ortaklık Anlaşmasına ilişkin müzakereler 2012 yılı itibari ile tamamlamıştır.

Müzakerelerin tamamlanmasının ardından, Avrupa Birliği, öne sürdüğü üç önemli eksikliğin Ukrayna tarafından giderilmesi halinde Ukrayna ile Ortaklık Anlaşmasının imzalanacağını açıklamıştır. AB’nin öne çıkardığı isteklerinden ilki Ukrayna’nın yurtiçi reform gündemini AB normlarına endeksli olarak geliştirmesidir. İkincisi; Parlamento seçimlerinde yaşanan eksikliklerin giderilmesi ve özgür ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise; iktidar tarafından muhalefete yapılan baskının ortadan kaldırılması ve adil yargılama düzeninin ve bağımsız yargının oluşturulmasıdır. Ayrıca AB, hapiste olan muhalefet lider Yulia Timoşenko’nun sağlık sorunları sebebi ile Ukrayna dışında tedavi edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak muhalefet liderlerine karşı yargılamaların ve alınan kararların ciddi endişeler yarattığı, adil yargılama hukuku ve yargı bağımsızlığına yönelik endişeleri arttırdığı dile getirilmiştir.¹²⁷

AB ile Ukrayna arasındaki vizelerin kaldırılmasına ilişkin AB-Ukrayna Vize Serbesleştirme Diyaloğu 29 Ekim 2008’de başlatılmış ve 22 Kasım 2010’da Ukrayna’ya sunulmuştur. 2013 yılında Avrupa Komisyonu Ukrayna’da belge

¹²⁵ Okan Üniversitesi Avrasya Merkezi, “Ukrayna”, <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/sayfa/ukrayna>, (15.05.2014).

¹²⁶ Eufocus, “The EU and Its Eastern Neighbors”, 2010, <http://eufocus-eu&eneigh-11-10.pdf>, (14.11.2012), s. 3.

¹²⁷ Carnegie Endowment for International Peace, “Will Ukraine Seize its EU chance?”, <http://carnegieendowment.org/2013/04/12/will-ukraine-seize-its-eu-chance/fzhf>, (10.04.2013).

güvenliği, verilerin korunması, iltica, yolsuzluk ve ayrımcılığın önlenmesi konularında yeni düzenlemeler kabul edilmesinin önemini vurgulamış ve Ukrayna ile vize serbestliği konusunda müzakerelerin ikinci aşamasına geçilmesi için olumlu rapor vermiş ve Ukrayna-AB vize serbestleştirme diyalogu güncellenmiştir. İki aşamadan oluşan Ukrayna-AB vize serbestleştirme diyalogunun ilk aşamasını Ukrayna’da gerekli kurumsal ve yasama düzenlemelerinin yapılması, ikinci aşamasını ise ilk aşamada gerçekleştirilen düzenlemelerin etkili ve sürdürülebilir bir biçimde uygulanması oluşturmaktadır.¹²⁸

Ortaklık Anlaşması kapsamında AB ve Ukrayna arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulması amaçlanmaktadır. Siyasi kısımları 21 Mart 2014 tarihi itibari ile imzalanan Ortaklık Anlaşmasının kalan bölümleri taraflarca 27 Haziran 2014’te imzalanmıştır. Bu Anlaşma AB ve Ukrayna tarafından 16 Eylül 2014’te onaylanmıştır.¹²⁹

Ortaklık Anlaşmasının bir parçasını oluşturan DKSTB ile birlikte 1998’de yürürlüğe giren AB-Ukrayna Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması da yürürlükten kalkacak ve ilişkiler yeni Ortaklık Anlaşması kapsamında yürütülecektir. Bu anlamda Ortaklık Anlaşması ilişkilerin yönünü belirleyecektir.

Avrupa Birliği, Ukrayna’nın ikinci büyük ticari ortağı olup Ukrayna dış ticaretinin üçte birini oluşturmaktadır. AB’ye gerçekleştirdiği ana ihracat kalemleri demir, çelik, maden ürünleri, tarım ürünleri ve makinedir. Avrupa Birliği’nin Ukrayna’dan gerçekleştirdiği ithalatın ana kalemleri ise makine, taşıma araç gereçleri, kimyasal ürünler ve tarım ürünleridir.¹³⁰

Ukrayna 16 Mayıs 2008’den bu yana Dünya Ticaret Örgütü’nün üyesidir.¹³¹ Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında hedeflenen DKSTB’nin oluşturulması için Ukrayna’nın Dünya Ticaret Örgütüne üye olması koşulu, AB’nin koşulluluk politikası çerçevesindeki taleplerinin ve bu kapsamda Ukrayna’ya yaptığı yardımların etkisi ile gerçekleşmiştir.

¹²⁸ European Commission Press Release, “Ukraine Moves to 2nd Phase of Visa Liberalisation Process”, Brussels, 27.05.2014, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-613_en.htm, (10.11.2014).

¹²⁹ European Union External Action, “The EU’s Relations with Ukraine”.

¹³⁰ European Commission, “Countries and Regions, Ukraine”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/>, (15.02.2013).

¹³¹ “Ukraine and WTO”, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm, (15.02.2013).

Tablo 3: Ukrayna’da Gayrisafi Milli Hasılanın Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	22,8	50,5	26,7
2001	16,4	34,7	48,9
2010	8,2	30,9	60,9

Kaynak: “Ukraine – Bilateral Trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını kazanmasının ardından Ukrayna’nın geçirdiği evrimi yukarıdaki tablo net bir şekilde göstermektedir. Sovyetler Birliği’nden ayrıldığı zaman sanayiye dayanan ekonomisi 2010 yılı itibari ile hizmetlere dayanan bir ekonomi haline gelmiştir.

Tablo 4: Ukrayna’nın Dünya ile Gerçekleştirdiği Mal Ticareti (Milyar Avro)

	İthalat	İhracat	Ticaret Dengesi
2008	58,154	45,474	-12,680
2009	32,595	28,552	-4,042
2010	46,269	38,827	-7,442
2011	59,362	49,322	-10,040
2012	65,892	53,557	-12,335

Kaynak: European Commission, “Ukraine Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf, (01.06.2014), s. 8.

Ukrayna’nın dünya ile gerçekleştirdiği ihracat 2008 yılında dünya ihracatının %0,6’ sını oluşturmuştur. Bu rakamın 2009 yılında %0,5, 2010 yılında ise %0,6 olduğu görülmüştür.¹³² İthalat açısından değerlendirildiğinde ise, 2008 yılında dünya ithalatından aldığı pay %0,6 olan Ukrayna’nın 2009 ve 2010 yıllarında dünya ithalatındaki payı sırası ile %0,5 ve %0,4’e gerilemiştir. 2011 ve 2012 yılında da benzer seviyelerde seyretmiştir. Bu bağlamda ilgili yıllarla ilgili bir çıkarım yapıldığında Ukrayna’nın dünya ticaretinden aldığı payın düştüğü görülmektedir.¹³³

¹³²European Commission, “Ukraine, “Main Economic Indicators”, 21.03.2012, http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/ukraine/tradoc_113459.pdf, (11.12.2012).

¹³³European Commission, “EU Bilateral Trade And Trade With The World,” http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf, (12.11.2013).

Ukrayna'nın AB'ye gerçekleştirdiği ihracat ise geniş kapsamda ticaret serbestisi sağlayan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) dayalı olarak yapılmaktadır. 1993 yılında GTS esasına dayalı olarak ticaret yapabilmek için AB ile anlaşılan Ukrayna, AB'nin kendine özgü olarak oluşturduğu otonom GTS kapsamında ihracat gerçekleştirmektedir.¹³⁴

GTS, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelerin ihracatlarını arttırıp kalkınmalarına yardımcı olabilmek maksadıyla tek taraflı olarak verdiği tavizler, tarife ödünleridir. GTS'yi uygulayan ülkelerin otonom bir GTS oluşturması ve bunu geliştirmekte olan ülkelerle yaptığı ithalata uygulaması sonucunda geliştirmekte olan ülkeler karşılıklı yapılan ticarete avantajlı duruma gelmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin dünya ticaretinden aldığı payın arttırılmasını hedefleyen GTS aynı zamanda en çok kayırlanan ülke ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır. 1970 yılında BM Ticaret ve Kalkınma Konseyi tarafından kabul edilen GTS o tarihten itibaren gelişmiş ülkeler tarafından uygulamaya konulmuştur. Geliştirmekte olan ülkelerin büyümesinin hızlandırılması, dünya ticaret sistemine entegre edilmesi, pazara girişlerinin kolaylaştırılması ve ihracat gelirlerinin arttırılması GTS'nin temel amaçlarıdır.¹³⁵

2010 yılı itibari ile Ukrayna'nın AB'ye gerçekleştirdiği ihracat mallarının %72,2'si GTS kapsamında yer almaktadır. Ukrayna, AB'nin GTS kapsamında ithalat yaptığı ülkeler göz önüne alındığında GTS'den en fazla yararlanan 12. ülke konumundadır. Ukrayna'nın AB'ye makine, kimyasal ürünler, adi metaller, mekanik cihazlar, tekstil ve bitkisel ürünler ihracatı GTS kapsamında yapılmaktadır.¹³⁶

AKP'nin başladığı tarih olan 2004 yılından 2013 yılına kadar olan süreçte AB-Ukrayna ekonomik ilişkilerinin nasıl bir evrim geçirdiğini göstermesi açısından aşağıdaki tablo oldukça önemli bilgiler vermektedir.

¹³⁴European Commission, "Countries and Regions, Ukraine, Ukraine and the GSP", <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/ukraine/>, (19.12.2012).

¹³⁵ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2010, s.157-158.

¹³⁶ "Countries and regions, Ukraine, Ukraine and the GSP".

Tablo 5: Ukrayna'nın AB ile Toplam Mal Ticareti- Milyar Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	10,593	8,512	-2,081
2005	13,299	8,718	-4,581
2006	18,287	9,948	-8,339
2007	22,431	12,484	-9,947
2008	25,159	14,642	-10,517
2009	13,991	7,943	-6,048
2010	17,413	11,521	-5,892
2011	21,283	15,152	-6,131
2012	23,857	14,643	-9,214
2013	23,942	13,793	-10,149

Kaynak: European Commission, "Ukraine Trade with World", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf, (01.06.2014), s. 4.

AB-Ukrayna ticaret hacmi AKP'nin başlatıldığı ilk yıldan itibaren sürekli bir artış göstermiş, AB'nin Ukrayna'nın toplam ticareti içindeki payı artmıştır. Ancak ihracat oranlarına bakıldığında, Ukrayna'nın AB'ye olan ihracatını pek fazla artıramadığı ve Ukrayna'nın AB ile gerçekleştirdiği ticarete açık miktarının sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 2004'ten 2008'e kadar olan dönemde Ukrayna'nın AB'den gerçekleştirdiği ithalat yaklaşık 2,5 kat artmış, buna karşılık AB'ye gerçekleştirdiği toplam ihracat ise ancak yaklaşık olarak 1,5 kat kadar artmıştır. 2009 küresel krizinin etkisi ile sert bir düşüş yaşayan Ukrayna-AB ticareti tablodan da görüleceği üzere ciddi anlamda azalmıştır. 2010 yılı ile toparlanma tekrar başlamıştır. 2010-2013 yılları arasındaki dış ticaret verileri incelendiğinde, Ukrayna ile AB arasındaki ticaret hacminin arttığı görülmektedir. 2013 yılı itibari ile ticaret hacmi 2009 küresel kriz öncesi rakamlara yaklaşmış durumdadır.

2013 yılı itibari ile Ukrayna, AB'nin 24. büyük ithalat ortağı olarak AB'nin gerçekleştirdiği toplam ithalatın %0,8'ini oluşturmaktadır. İhracat açısından rakamlara bakıldığında ise, AB'nin Ukrayna ile gerçekleştirdiği toplam ihracatın AB'nin toplam ihracatının %1,4'üne denk geldiği görülmektedir. Ukrayna bu durumda AB'nin 19. büyük ihracat ortağı olmaktadır. Toplam ticaret verileri incelendiğinde ise Ukrayna ile

olan ticaret AB'nin toplam ticaretinin %1,1'ine denk gelmekte ve Ukrayna bu durumda 22. sırayı almaktadır.¹³⁷

Ukrayna açısından AB ile olan ticaret verilerine bakıldığında 2011 yılı verilerine göre Ukrayna Rusya'nın ardından en çok AB'den ithalat yapmaktadır ve bu rakam Ukrayna'nın tüm ithalatının %31,3'üne tekabül etmektedir. Ukrayna'nın ihracat verileri açısından bakıldığında ise, AB yine Rusya'nın ardından Ukrayna'nın en çok ihracat yaptığı ortağı konumundadır. Ukrayna'nın AB ile olan ihracatı tüm ihracatının %25,5'ine karşılık gelmektedir. AB'nin Ukrayna'nın toplam ticaretinin içindeki payı ise % 28,6 ile Rusya'nın hemen gerisinde 2. sıradadır.¹³⁸ Ukrayna'nın ihracatında Rusya'nın payı % 27, ithalatındaki payı ise %34'tür. Bu rakamlara göre Rusya Ukrayna'nın en büyük ticari ortağıdır.¹³⁹

Doğrudan yabancı yatırım açısından değerlendirildiğinde, 2010 yılı itibari ile Ukrayna'da 18 milyar Avro civarında yatırımı bulunan AB'nin, ülkenin kalkınması için ne kadar etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca her geçen yıl AB'den Ukrayna'ya doğrudan yabancı yatırım akışı artmaktadır. Küresel krizin etkisi ile 2009 yılında AB'den Ukrayna'ya giden doğrudan yabancı yatırım miktarının azalmasına rağmen 2010 yılında tekrar yükselmiştir. AB tarafından ve hatta tüm dünya tarafından Ukrayna'ya yönelecek doğrudan yabancı yatırımların artması için Ukrayna'nın AB'nin sunduğu reformları gerçekleştirip uygulamaya koyması önem taşımaktadır¹⁴⁰

Ukrayna Ulusal İstatistik Servisi'nin 2011 yılında yayımladığı belgeye göre AB ülkelerinden Ukrayna'ya yapılan yatırım tutarı 39,4 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Ukrayna ekonomisine 31 Aralık 2011 tarihi itibariyle Avrupa Birliği ülkelerince yapılan doğrudan yatırımlar, ülkeye yapılan toplam yatırımların % 79,8'ine ulaşmıştır. AB ülkeleri arasında Ukrayna'ya en fazla yatırım yapan ülke % 32,1'lik oranla Güney Kıbrıs Rum Kesimi (12,646 milyar Dolar) olmuş, bu ülkeyi % 18,7'lik oranla Almanya (7,836 milyar Dolar) izlemiştir. Hollanda, Ukrayna'ya yapılan doğrudan yatırımlarda % 12,2 (4,823 milyar Dolar), Avusturya % 8,7 (3,423 milyar Dolar), İngiltere ise % 6,4'lük bir orana (2,508 milyar Dolar) sahiptir.

¹³⁷ European Commission, "Ukraine Trade with World", s. 4,

¹³⁸ Ukraine, "EU Bilateral Trade And Trade With The World".

¹³⁹ Observatory of Economic Complexity, "Ukraine", <http://atlas.media.mit.edu/profile/country/ukr/>, (20.05.2014).

¹⁴⁰ European Commission "Countries and Regions, Ukraine".

AB'den ÷lkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı (% 33,4) Ukrayna sanayi sektörüne yönelik olmuş, finansal kurumlar ise % 33,1'lik bir pay almıştır. Gayrimenkul, kiralama, mühendislik ve diğer hizmetlere yönelik girişimlerin toplam yatırımlardaki payı % 11, ticaret, tüketim ürünleri ve kişisel ürönlere yönelik yatırımların payı ise % 9,3 olmuştur. Bunun dışında Ukrayna'nın AB ÷lkelerine yönelik doğrudan yatırımları ise 2011 yılı içinde 6,5 milyar Dolar'a ulaşarak ÷lkenin toplam dış yatırımlarının % 94,5'ini oluşturmuştur.¹⁴¹

AB ile Ukrayna arasında giderek güçlenen ekonomik bağlar dikkate alınarak, Ukrayna'nın 28-29 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesinde AB ile Ortaklık Anlaşmasına imza atması planlanmıştı. Ancak zirveye bir hafta kala Kiev sürpriz bir karar almış ve Rusya ile ticari ilişkilerine zarar vermek istememesini gerekçe göstererek anlaşmanın imzalanması için hazırlıkları askıya aldığını duyurmuştur.

Rusya ile ticari ilişkilerini mazeret göstererek AB ile imzalanacak Ortaklık Anlaşmasını askıya aldığını belirten Ukrayna, Vilnius'ta gerçekleşen zirveye katılmış, ancak Gürcistan ve Moldova'nın parafladığı Ortaklık Anlaşmasına imza atmamıştır. Rusya, Ukrayna'nın AB ile anlaşmayı imzalaması halinde ticari yaptırımlar uygulama tehdidinde bulunmuştur. Moskova, Ukrayna'ya temin ettiği doğalgazın fiyatını da koz olarak kullanmaktadır.

AB, Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı vazgeçmesinin ardından Ukrayna'nın yeni bir değerlendirme yapması için ÷lkeye zaman verilmesi görüşünü benimsemiştir. AB'nin bu kararı Doğu komşuları ile ilişkiler konusunda daha etkili olan Rusya karşısında güçsüzlüğü olarak yorumlanmıştır. Eski başbakan Yulia Timoşenko hala cezaevinde mahkum olmasına karşın AB, Ukrayna'ya Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı önermiş, ancak bu teklif Ukrayna tarafından kabul edilmemiştir. Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç ise AB yetkililerine Rusya ile birlikte üçlü ticaret görüşmeleri yapmayı teklif etmiş, bu teklif ise Avrupa'da artık sınırlı egemenlik kavramının söz konusu olmadığı gerekçesiyle AB tarafından geri çevrilmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, “AB ÷lkeleri Ukrayna'ya 2011 Yılında 39 Milyar Dolar Yatırım Yaptı”, <http://www.ibs.gov.tr/haber-goster.cfm?haberkodu=1200320>, (21.06.2013).

¹⁴² “EU Seeks ‘Time for Reflection’ After Vilnius Summit Failure”, **Euractiv**, 29.11.2013, <http://www.euractiv.com/global-europe/vilnius-summit-time-reflection-news-532048>, (30.06.2014).

Avrupa Komisyonu Başkanı Barroso, Vilnius'taki Doğu Ortaklığı Zirvesi sonrasında düzenlenen ortak basın toplantısında Rusya'nın baskıları sonucu zirve öncesinde Ortaklık Anlaşmasını askıya aldığını söyleyen Ukrayna ile müzakerelere üçüncü bir taraf olarak Rusya'nın dahil olmasının "kabul edilemez" olduğunu ifade etmiştir. Avrupa Birliği olarak, ülkelerin bağımsızlığına saygı gösterdiklerini dile getiren Barroso, bağımsız bir ülke olarak Ukrayna ile aralarındaki ikili görüşmelerin iki tarafı ilgilendiren bir mesele olduğunu belirtmiştir.¹⁴³

Ortaklık Anlaşmasının imzalanması açısından AB'nin Ukrayna'nın kazanımlarını vurgulaması Ukrayna tarafından tatmin edici bulunmamış ve Ukrayna, Rusya'nın alacağı karşı tavırla çok daha ciddi kayıplara uğrayacağını açıklamıştır. Ancak olası kayıpların AB tarafından karşılanması taahhüdünün verilmesi halinde anlaşmanın imzalanacağı bildirilmiştir. Bu doğrultuda Yanukoviç Mart 2015 başkanlık seçimlerinden önce anlaşmayı gündemine almayacağını açıklamış ve kompleks konuların AB-Ukrayna-Rusya arasında üçlü bir komisyon kurularak çözümlenmesi gerektiği görüşünde ısrarcı olmuştur.¹⁴⁴

Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı reddetmesinin ardından binlerce Ukraynalı başkent Kiev'de toplanarak hükümeti protesto etmiştir. AB ile daha yakın ilişki ve ortaklık kurulmasını sağlayacak anlaşmayı imzalamayan devlet başkanı Yanukoviç'in istifasını isteyen göstericiler, uzun süre meydanlardan ayrılmamıştır.¹⁴⁵ Hapiste bulunan Ukrayna eski başbakanı ve muhalefet lideri Yulia Timoşenko hükümet üzerinde AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalaması yönünde baskı oluşturmak için açlık grevine başlamıştır. Timoşenko, "siyasi" olarak nitelendirilen suçlamalar nedeniyle 2011 yılından 2014 yılına kadar hapis yatmıştır.¹⁴⁶

Siyasi ve ticari anlaşmalara imza atmadan önce Yanukoviç, AB'den daha fazla ekonomik ve mali desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Bu yardım beklentilerinin yanı sıra Vilnius zirvesinde Yanukoviç, IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği desteklerin devam etmesini, AB'nin Sovyet döneminden kalan boru hattı altyapı yenileme

¹⁴³“AB'den Rusya'ya Rest”, **Milliyet**, 29.11.2013,

<http://dunya.milliyet.com.tr/ab-den-rusya-ya-rest/dunya/detay/1799995/default.htm>, (30.06.2014).

¹⁴⁴ “EU Seeks ‘Time for Reflection’ After Vilnius Summit Failure”.

¹⁴⁵ “Associated Press: Thousands Protest Ukrainian Leader Spiking EU Deal”, **KyivPost**, 29.11.2013, <http://www.kyivpost.com/content/ukraine-abroad/associated-press-thousands-protest-ukrainian-leader-spiking-eu-deal-332642.html>, (30.06.2014).

¹⁴⁶“AB Ukrayna'yı İkna Edemedi”, **Amerika'nın Sesi**, 29.11.2013, <http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yi-ikna-edemedi/1800416.html>, (30.06.2014).

alışmalarına desteğini sürdürmesini ve özelikle tarım alanında olmak üzere ithalat kısıtlamalarını kaldırmasını istemiştir. Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşmasını imzalamasının ise ancak ileri bir tarihte mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Brüksel ile Kiev arasında yaşanan bir anlaşmazlık da Ukrayna'nın hapisteki eski başbakanı ve muhalefet lideri Yulia Timoşenko'nun durumu olmuştur. AB'nin taleplerine rağmen Yanukoviç'in Bölgeler Partisi, Timoşenko'nun tedavi için yurtdışına gitmesinin önünü açacak yasayı onaylamamıştır.¹⁴⁷

Ukrayna'nın AB ile müzakerelerini tamamladığı Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı reddetmesinin ardından önce bekleme durumunda kalmayı tercih eden AB, kısa bir süre sonra Ukrayna'dan Ortaklık Anlaşması konusunda net bir cevap vermesini istemiştir. Bu doğrultuda Yüksek Temsilci Catherine Ashton Ukrayna'da temaslarda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu'nun Genişleme ve Komşuluk Politikasından sorumlu yesi Stefan Fle ise yaptığı açıklamada Ukrayna'nın kararı netleşene kadar AB-Ukrayna ilişkilerinin askıya alındığını belirtmiştir.¹⁴⁸

Ukrayna'nın anlaşmayı imzalamaması sonucunda Ukrayna'da yoğunlaşan gösterilerin şiddetle bastırılmaya çalışılması hem AB hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin eleştirilerine yol açmıştır. Protesto gösterilerinin akabinde ABD de soruna dahil olmuş ve bu durum karşısında bir dizi yaptırım uygulanabileceği uyarısında bulunmuştur. Rusya, Ukrayna üzerinde yoğun bir dış baskı bulunduğunu savunurken, AB ise Rusya'yı Ukrayna'ya ekonomik şantajda bulunmakla suçlamıştır. Ortaklık Anlaşmasına giden süreçte Rusya Ukrayna'ya bir yandan ucuz kredi ve doğalgaz fiyatlarında indirim teklif etmiş, diğer taraftan da AB ile anlaşmanın imzalanması halinde ticari yaptırımlar getirme tehdidinde bulunmuştur. lke sanayisinin Rus doğalgazına aşırı bağımlı olması, Rusya'nın Ukrayna zerindeki etkisini güçlendirmektedir. Rusya'ya olan 7 milyar dolarlık borcunu ödemekte zorlanması ve bilançosunda büyük açık veren Ukrayna'nın aldığı doğalgaz sebebiyle

¹⁴⁷“AB: Rusya'nın 'Ukrayna' Baskısına Boyun Eğmeyeceğiz”, **Euractiv**, 29.11.2013, <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/ab-rusyanin-ukrayna-basikisina-boyun-egmeyecegiz-028782>, (30.06.2014).

¹⁴⁸“Brüksel, Ukrayna ile Görüşmeleri Askıya Aldı”, **Milliyet**, 16.12.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/bruksel-ukrayna-ile-gorusmeleri/dunya/detay/1808034/default.htm>, (30.06.2014).

Rusya'ya yüklü miktarda borcu bulunması ülkeyi bu kriz döneminde çıkmaza sokmuştur.¹⁴⁹

Avrupa Birliği'nden en fazla mali yardımı alan Ukrayna'ya 2007- 2010 yılları arasında yaklaşık 500 milyon Avro aktarılmıştır. Bu oran, Moldova'nın aldığı yardımın iki, Gürcistan'inkinin ise üç katıdır. Bununla birlikte, Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz, Avrupa Birliği'ni Ukrayna'yı yeterince desteklememekle eleştirmiştir. Ukrayna'daki iç politikanın durumunun ciddiyetini hafife aldıklarını belirten Schulz, Ukrayna'nın bağımsızlığından bu yana ekonomik ve mali açıdan derin bir krizde olduğunu hatırlatmıştır.¹⁵⁰ Yanukoviç ise resmi internet sitesinde, ülkesinin ekonomisini AB standartlarına yükseltmek için yıllık en az 20 milyar Avro'ya ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.¹⁵¹

Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı reddetmesinin ardından yaşanan süreçte başkan Yanukoviç'in istifasını isteyen grupların eylemlerinin durmamasından ve şiddetin ülke genelinde yayılmasından sonra Ukrayna Parlamentosu 2014 Şubat'ında toplanarak başkan Viktor Yanukoviç'in görevden azledilmesine ve 25 Mayıs 2014'te yeni başkanlık seçiminin yapılmasına karar vermiştir. Parlamentonun aldığı bu karara ek olarak tutuklu muhalif lider Yulia Timoşenko'da serbest bırakılmıştır.¹⁵²

Ukrayna devlet başkanı Yanukoviç'in görevden alınmasından sonra ülkede baş gösteren kaostan ardından Rusya askeri güçleri vatandaşlarını koruma gerekçesi ile Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne girmiş ve fiilen Kırım'ı işgal etmiştir.¹⁵³ Daha sonra Rusya'nın askeri denetimi altında olan Kırım'da referandum gerçekleştirilmiştir. Yalnızca Rusya'nın tanıdığı referandumda oy kullananların %95,5'inin Rusya'ya katılma konusunda oy kullandıkları açıklanmıştır. Ukrayna, ABD ve Avrupa Birliği

¹⁴⁹“Avrupa ile Rusya Arasındaki Ukrayna Çekişmesi Kızışıyor”, **Euractiv**, 12.12.2013, <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/avrupa-ile-rusya-arasindaki-ukrayna-cekismesi-kizisiyor-028853>, (29.06.2014).

¹⁵⁰“Inaugural Speech by Martin Schulz as President of the European Parliament”, Strasbourg, 2014, http://www.europarl.europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/html/speech-to-the-european-council-by-martin-schulz-president-of-the-european-parliament, (28.06.2014).

¹⁵¹“Zirvede Ukrayna Gölgesi”, **DW**, 28.11.2013, <http://www.dw.de/zirvede-ukrayna-g%C3%B6lgesi/a-17260644>, (28.06.2014).

¹⁵²“Ukrayna: Meclis Yanukoviç'i Azletti”, **BBC TÜRKÇE**, 22.02.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140222_ukrayna_azil.shtml, (27.06.2014).

¹⁵³“Rusya Kırım'ı Neden İşgal Etti?”, **Amerika'nın Sesi**, 27.03.2014, <http://www.amerikaninsesi.com/content/rusya-k%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-neden-i%C5%9Fgal-etti/1880190.html>, (25.05.2014).

tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirilen referandum Kırım Tatarları tarafından da boykot edilmiştir.¹⁵⁴

Kırım konusunda Rusya'nın da bölgede bulunması ile istediklerini gerçekleştiren Rus isyancılar Ukrayna nüfusunun %15'ini oluşturan Doğu Ukrayna'da da özerklik referandumları düzenlemişlerdir. Kırım konusunda olduğu gibi Ukrayna, AB ve ABD referandumu tanımadıklarını ve bu eylemi kınadıklarını açıklamışlardır.¹⁵⁵ Luhansk ve Donetsk bölgelerinde yapılan referandumda çıkan sonuç Kırım'daki sonuçla paralellik oluşturmuş, Kırım'a benzer bir yapılanma ile bu bölgeler Rusya'ya kazandırılmak istenmiş, bunun sonucunda Ukrayna'nın parçalanma süreci hızlanmıştır. Ukrayna, AB ve ABD'nin Rusya'ya ve Rus isyancılara yeterli karşılığa bulunamaması bu olayların hızını arttırmıştır.¹⁵⁶ Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından Rusya G8 ülkeleri arasından çıkarılarak protesto edilmiştir.¹⁵⁷

Ukrayna'da Temmuz ayında çatışmalar şiddetlenmiş ve Doğu Ukrayna'da Ukrayna-Rusya sınırına yakın bir bölgede Malezya yolcu uçağı füze ile düşürülmüştür.¹⁵⁸ Bu olaydan sonra Rusya'ya karşı AB ve ABD tarafından gerçekleştirilen yaptırımlar başta Rusya'nın enerji ihracatına yönelik olarak Rusya'nın finans sektörünü etkileyecek şekilde genişletilmiştir. Bu yaptırımlar Rus savunma sanayii şirketlerine ve bankalarına uygulanacak yaptırımlar olarak açıklanmıştır.¹⁵⁹

Ukrayna içindeki çatışma ve ayrılıkçı hareketlerin şiddetinin artmasından yanında Rusya'ya AB ve ABD tarafından yaptırımlar uygulanmaya başlanmasından sonra 2014 Eylül ayında Ukrayna, Rusya ve AGİT temsilcilerinin ve Ukrayna'daki Rusya yanlılarının katılımı ile Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te ateşkes imzalanmıştır.¹⁶⁰ Bölgede tam anlamı ile çatışmaların sona ermemesinden dolayı

¹⁵⁴“Kırım'daki Referandumdan İlk Resmi Sonuçlar”, **Hürriyet**, 16.03.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26018197.asp>, (01.06.2014).

¹⁵⁵“Doğu Ukrayna'da Bağımsızlık Referandumu”, **Amerika'nın Sesi**, 11.05.2014, <http://www.amerikaninsesi.com/content/dogu-ukraynada-bagimsizlik-referandumu/1912248.html>, (01.06.2014).

¹⁵⁶“Ukrayna'da 'Ayrılık' Referandumu”, **BBC TÜRKÇE**, 11.05.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140511_ukrayna.shtml, (03.06.2014).

¹⁵⁷“Obama, Ukrayna'nın Yeni Lideriyle Görüşüyor”, **BBC TÜRKÇE**, 04.06.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140604_obama_polonya.shtml, (06.06.2014).

¹⁵⁸“Yolcu Uçağı Füzeyle Düşürüldü! 295 Ölü”, **CNN TÜRK**, 17.07.2014, <http://www.cnntrk.com/haber/dunya/yolcu-ucagi-fuzeyle-dusuruldu-295-olu>, (10.12.2014).

¹⁵⁹“ABD ve AB Rusya'ya Yaptırımları Artırdı”, **BBC TÜRKÇE**, 30.07.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya, (12.12.2014).

¹⁶⁰“Ukrayna'da Ateşkes”, **TRT Haber**, 05.09.2014, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/ukraynada-ateskes-143118.html>, (12.12.2014).

Aralık 2014'te ise Ukrayna ile Luhansk bölgesindeki ayrılıkçılar arasında yeni bir ateşkes için ilke anlaşmasına varıldığı AGİT tarafından açıklanmıştır.¹⁶¹

2.2.1.2. Gürcistan

Tablo 6: Gürcistan'ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)

Yüzölçümü	69,700 km ²
Nüfus	4,491 Milyon
GSYİH	\$15,75 Milyar
Kişi başına düşen yurtiçi gelir	\$3,507
GSYİH büyüme	%6
Enflasyon	%-0,5*

Not:* 2013 verisidir.

Kaynak: World Bank, “Georgia”, <http://www.worldbank.org/en/country/georgia>, (20.05.2014).

DKSTB'nin ön koşulu olarak, Gürcistan 2000 yılından itibaren Dünya Ticaret Örgütü'nün bir üyesidir. Gürcistan'ın AB ile daha derin ekonomik ve ticari ilişkiler kurulabilmesi için DTÖ üyeliği diğer ortak ülkelerle olduğu gibi önemli bir koşul olarak ele alınmıştır.¹⁶²

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Gürcistan'ın bağımsızlığını 1992 yılından itibaren kazanmasıyla AB-Gürcistan ilişkileri başlamıştır. 2003 yılında ülkede Gül Devriminin gerçekleşmesinin ardından AB ile entegrasyon konusunda reformları yürütmeye istekli bir yönetimin iktidara gelmesi ile Gürcistan'ın AB ile ilişkileri daha da yoğunlaşmıştır.¹⁶³

Gürcistan-AB ilişkilerinin resmi temelini 1996 yılında imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren AB-Gürcistan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması oluşturmaktadır. Geniş kapsamlı olan anlaşma AB'nin diğer Doğu Avrupalı ülkelerle gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının taşıdığı koşulları ve konuları içermektedir. Siyasi

¹⁶¹“Ukrayna’da Yeni Ateşkes”, **Amerika’nın Sesi**, 02.12.2014, <http://www.amerikanin sesi.com/content/ukraynada-yeni-ateskes/2542568.html>, (12.12.2014).

¹⁶²World Trade Organization, “Georgia”, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/georgia_e.htm, (12.04.2013).

¹⁶³ European Union External Action, “Georgia”, http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm, (05.07.2014).

diyalog, yatırım ve ticaret, ekonomik işbirliği, mevzuat uyumu, kültür ve bilim gibi birçok alanı kapsayan anlaşma tarafların uluslararası barış ve güvenliğinin artırılması, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, demokrasi ve insan haklarına saygı, iç ve dış politikalarda pazar ekonomisinin desteklenmesine ilişkin taahhütleri içermektedir.¹⁶⁴

Taraflar en çok kayırılan ülke kuralı ile uyumlu olarak ithalat ve ihracatta uyguladıkları kısıtlamaları sınırlandıracakları konusunda uzlaşmışlardır. Ayrıca Gürcistan, AB ile gerçekleştirdiği ticarete Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden faydalanmaktadır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının aynı zamanda Gürcistan tarafından pazar ekonomisine uyumlu reformların daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine ve bu şekilde AB ile Gürcistan arasında oluşturulması öngörülen serbest ticaret bölgesi müzakere sürecinin başlatılmasına katkı sağlaması hedeflenmiştir.¹⁶⁵ AB ile Gürcistan arasında Ortaklık Anlaşması oluşturulması ve onun bir parçası olarak Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulmasına ilişkin müzakereler 2012 yılı itibarı ile başlatılmıştır.¹⁶⁶ Gürcistan, DKSTB'nin de kurulmasını öngören Ortaklık Anlaşmasının müzakerelerini tamamlamış ve AB ile Gürcistan 27 Haziran 2014'te Ortaklık Anlaşmasına imza atmışlardır.

Güney Kafkaslarda yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü için 2003 yılında Avrupa Birliği Güney Kafkaslardan sorumlu özel temsilci atamıştır. AB, Gürcistan'ın uluslararası olarak tanınan sınırları içerisinde toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Gürcistan içindeki Güney Osetya ve Abhazya sorunlarının çözümü için de çaba sarf eden özel temsilci Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ülkeleri içinde ve bu ülkeler arasındaki sorunların çözümü için atanmıştır. Göreve 2011'de AB

¹⁶⁴ Commission of the European Communities, "Proposal for A Council Decision On the Position to Be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing A Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation On the Implementation of the EU-Georgia Action Plan", **COM(2006) 623 final**, Brussels, 24.10.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf, (11.12.2013), (COM(2006) 623 final), s. 6.

¹⁶⁵ Commission of the European Communities, "Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Georgia", **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 288/3**, Brussels, 2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf, (COM(2005) 72 final), (19.02.2013), s. 3.

¹⁶⁶ European Commission, "European Neighbourhood Policy: Working towards a Stronger Partnership" **JOIN(2013) 4 final**, Brussels, 20.03.2013, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2013_enp_pack/2013_comm_conjoint_en.pdf, (10.02.2014), (JOIN(2013) 4 final), s. 6.

tarafından Fransız diplomat Philippe Lefort getirilmiştir. Haziran 2014 itibari ile aynı göreve Alman diplomat Herbert Salber atanmıştır.¹⁶⁷ AB, Gürcistan'ın uluslararası olarak tanınan sınırları içerisinde toprak bütünlüğünü desteklemektedir.

Gürcistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından AKP'nin başlatıldığı yıla kadar olan süreçte AB'den yaklaşık 420 milyon Avro mali yardım almıştır. İlk mali yardımı 1992 yılında alan Gürcistan'ın AB'den aldığı yardımlar konuları itibari ile aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹⁶⁸

Tablo 7: Gürcistan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro) (1992-2004)

	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	Topl.
İnsani yardım		11,7	17,8	27,4	10,2	5,8	6,4	6,93	2,62	1,05	2	2,2	4	98,2
Avrupa Tarımsal Garanti ve Rehberlik Fonu (ATGRF)				41	21,5									62,5
İstisnai insani yardım		6												6
Rus finansal krizinin etkilerine karşı yardım								4						4
Gıda Güvenliği Programı					18,2	16		12				13	12	71,2
TACIS	9	4	4	6	8	8		8	11	4	14		27	111
Çatışma alanlarının rehabilitasyonu						3,5	6,5	7,5					2	19,5
Makro-finance Yardım							10	9		6			6,5	31,5

¹⁶⁷ European Union External Action, "Georgia".

¹⁶⁸ Commission of the European Communities, COM(2005) 72 final, s. 4.

Sınır Güvenliği Programı									1,09	0,25	0,1	0,1		1,60
Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi										0,23	2,5	2,8	2	7,55
Hızlı reaksiyon Mekanizması (Gül Devrimi)												2	4,6	6,65
Toplam	9	21,7	21,8	74,4	58	33	31	47,4	14,7	11,5	18,6	20	58	420

Kaynak: Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy Country Report, Georgia”, **COM (2005) 72 final**, 2005, http://eeas.europa.eu/delegations/georgia/documents/eu_georgia/georgia_cr_0503.pdf, (15.11.2013), s. 3.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının oluşturulmasından bu yana AB’nin Gürcistan’a yaptığı mali yardımlar sürekli artış göstermiştir. OİA kapsamında başlatılan bu yardımlar AKP kapsamında oluşturulan Eylem Planı doğrultusunda sürdürülmüştür. Haziran 2014’te Ortaklık Anlaşmasının imzalanması ile 2014-2016 yılları arasında Ortaklık Anlaşmasının uygulanmasına yardımcı olabilmek için kararlaştırılmış ortak öncelikler kapsamında Ortaklık Gündemi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya varılan ortak öncelikler; adalet reformu, tarım ve kırsal kalkınma ve kamu reformu konularıdır. Bu ortaklık gündemi 2006 yılında ilan edilen AB-Gürcistan AKP Eylem Planı’nın yerini almıştır.¹⁶⁹

AKP kapsamında AB Gürcistan’a 2007-2013 döneminde AKOA ile yıllık programlar doğrultusunda mali yardımda bulunmuştur. Bu destekler; özel sektör, insan hakları, sivil toplum konularını içeren çeşitli yardım programları kapsamında sağlanmıştır. OİA doğrultusunda taraflar arasında oluşturulan Eylem Planı, Ortaklık Anlaşmasının başlatılmasına kadar olan süreçte başat rol oynamıştır. 1992- 2009 döneminde Gürcistan’a AB tarafından toplam 865 milyon Avro değerinde yardım

¹⁶⁹ European Union External Action, “Georgia”.

yapılmıştır.¹⁷⁰ 2007-2013 döneminde AB tarafından Gürcistan’a yapılan yardım miktarı 452,1 milyon Avro tutarında olmuştur. Bu mali yardımlar Gürcistan’ın AB ile entegrasyon sağlayabilmek için reform sürecinde karşılaştığı zorlukları aşmasına yardımcı olmuş ve bu şekilde Gürcistan ile AB arasında ilişkiler gelişme göstermiştir. 2014- 2017 dönemi için Gürcistan’a verilmesi öngörülen yardım miktarı ise 335 ila 410 milyon Avro arasındadır.¹⁷¹

Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmasının ardından 1991, 2001 ve 2010 yıllarında Gürcistan ekonomisinin sektörler itibari ile dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 8: Gürcistan Ekonomisinin Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	28,7	37,2	34,1
2001	22,4	22	55,6
2010	8,4	23,2	68,4

Kaynak: “Georgia Main Economic Indicators”, <http://eugbc.net/wp-content/uploads/2014/03/Annex-N7-EU-Georgia-Trade-Statistics.pdf>, (03.03.2014).

Sovyetler Birliği’nden ayrıldığı dönemde üç sektör (tarım, sanayi ve hizmetler) nispeten birbirine yakın olsa da, Gürcistan’ın sanayi ağırlıklı bir ekonomik yapısı vardı. Günümüzde ise Gürcistan yoğun bir şekilde ekonomisi hizmetler sektörüne dayanan bir ülke konumuna evrilmiştir. Ekonomik sektörlerinin dağılımı itibari ile sanayileşmiş, gelişmiş bir Batılı devlet görüntüsü verse de Gürcistan gelişmekte olan ülke statüsündedir.

¹⁷⁰ Delegation of The European Union to Georgia, “Technical and financial co-operation”, http://eeas.europa.eu/delegations/georgia/eu_georgia/tech_financial_cooperation/index_en.htm, (01.06.2014).

¹⁷¹ European Union External Action, “Georgia”.

Tablo 9: Gürcistan'ın Dünya ile Ticareti (2008-2012) (Milyar Avro)

	İthalat	İhracat	Denge
2008	4,286	1,017	-3,269
2009	3,105	0,807	-2,298
2010	3,966	1,265	-2,700
2011	5,070	1,573	-3,498
2012	6,104	1,850	-4,253

Kaynak:European Commission, “Georgia, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf, (30.05.2014), s. 9.

Dünya ticareti açısından Gürcistan'ın gerçekleştirdiği ticarete bakıldığında Gürcistan'da çok ciddi bir ticaret dengesi sorunu olduğu göze çarpmaktadır. Bunun için AB'ye olan ihracatını arttırması gerekli olup, AB ile DKSTB oluşturabilmek adına yürüttüğü reformları sürdürmesi önem taşımaktadır.

Tablo 10: Gürcistan'ın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	611	314	-297
2005	684	276	-408
2006	930	474	-457
2007	1,112	459	-653
2008	1,260	736	-525
2009	939	517	-422
2010	1,228	567	-660
2011	1,609	614	-995
2012	2,069	583	-1,486
2013	2,033	669	-1,364

Kaynak:European Commission “Georgia, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf, (30.05.2014), s. 4.

AKP'nin başlangıcından 2008'e kadar olan süreçte Gürcistan'ın AB'den gerçekleştirdiği ithalat yaklaşık 2 kat artmış, AB'ye gerçekleştirdiği ihracat ise Tablo 10'dan da görüleceği üzere yaklaşık 2,5 kat artmıştır. Gürcistan'ın AB ile gerçekleştirdiği 2009-2012 yıllarındaki toplam ticaret verilerine bakıldığında açık

verdiği ve bu açıkların giderek arttığı görülmektedir. Bunun sebebi, AB'den gerçekleştirdiği ithalatı arttırmasına karşın AB'ye ihracatı konusunda atılım yapamamasıdır. Gerekli atılımın gerçekleştirilebilmesi bakımından Gürcistan'ın AB pazarına daha kolay erişim sağlamak adına AB direktifleri doğrultusunda reform sürecini işletmesi gerekli görülmektedir. Bu anlamda, sağlıklı ve istikrarlı ekonomik büyümenin AB ile iyi ilişkiler kurmakla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. 2013 yılı itibari ile Gürcistan açısından AB ile gerçekleştirdiği ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %33'tür.

2013 itibari ile Gürcistan'ın AB'nin toplam ticareti içindeki payı yok denecek kadar azdır. Gürcistan AB'nin 85. büyük ithalat ortağıdır. AB'nin toplam ihracatı içindeki ağırlığı ise %0,1 olup 67. sırayı almaktadır. Yine AB'nin toplam ticareti içindeki payı %0,1 olup 79. sıradadır.¹⁷²

AB'nin Gürcistan'ın dış ticareti içindeki payı ise oldukça yüksektir. 2013 yılı itibari ile AB, Gürcistan'ın ithalat ve toplam ticaret açısından en büyük ticari ortağıdır. İhracat açısından ise Azerbaycan'dan sonra gelmektedir. Gürcistan'ın toplam ihracatı, ithalatı ve toplam ticareti içinde AB'nin payı sırasıyla %14,9, %31 ve %27,2'dir. Bu bağlamda, AB'nin Gürcistan ekonomisinin gelişimi açısından son derece önemli olduğu görülmektedir. Gürcistan AB'den sonra toplam ticaret açısından en çok Türkiye(%15) ve Azerbaycan(12,3) ile ticaret yapmaktadır.¹⁷³

2004 -2013 itibari ile AB-Gürcistan ticareti AB lehine ciddi artış göstermiştir. Gürcistan-AB ticaret hacminin Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra daha da artacağı öngörülmektedir. Gürcistan AB'den makine, ulaşım ekipmanları, kimyasal ürünler, petrol ürünleri, maden ürünleri ithal ederken AB'ye en çok petrol ürünleri, maden ürünleri, kimyasallar ve tarım ürünleri ihraç etmektedir.¹⁷⁴

Gürcistan'ın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası doğrultusunda operasyonlara katılımı için Gürcistan ile AB arasında Mart 2014'te bir çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Bu kapsamda Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'deki operasyonlarda asker ve uzman desteği Gürcistan tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca

¹⁷²European Commission, “Georgia, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf, (30.05.2014), s. 4.

¹⁷³ European Commission, “Georgia, EU Bilateral Trade and Trade with the World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf, (08.06.2014), s. 9.

¹⁷⁴Delegation of The European Union to Georgia, “Technical and financial co-operation”.

2012’de AB ve Gürcistan vize serbestliği için görüşmelere başlamış ve vize serbestliği eylem planı Temmuz 2013’te kabul edilmiştir.¹⁷⁵

2.2.1.3. Ermenistan

Tablo 11: Ermenistan’ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012)

Yüzölçümü	29,700 km ²
Nüfus	2,969 Milyon
GSYİH	\$9,951 Milyar
Kişi başına düşen yurtiçi gelir	\$3,507
GSYİH büyüme	%7,2
Enflasyon:	%5,8*

Not:* 2013 verisidir.

Kaynak: World Bank, “Armenia”, <http://www.worldbank.org/en/country/armenia>, (20.05.2014).

Ermenistan 2003 yılından bu yana Dünya Ticaret Örgütü’nün üyesidir. Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi’nin kurulması için AB’nin şart koştuğu DTÖ üyeliği Ermenistan tarafından AKP’nin taslak halini alıp açıklandığı Geniş Avrupa belgesinin ilan edildiği 2003 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁶

AB’nin Ermenistan ile olan ticari ilişkileri 1999 yılından günümüze yürürlükte olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile düzenlenmiştir. Bu anlaşmayı güncellemek için gelecekte oluşturulacak daha kapsamlı bir Ortaklık Anlaşması için müzakereler 2010 yılında başlatılmış ve Temmuz 2013’te tamamlanmıştır. Ancak Ermenistan AB ile Ortaklık Anlaşmasına imza atmamıştır. Rusya’nın öncülüğünde 2010’da oluşturulan Kazakistan ve Beyaz Rusya’nın da dahil olduğu birliğe katılma isteğini açıklamıştır.¹⁷⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi Ermenistan- AB ilişkilerinin resmi temelini 1996 yılında imzalanan 1999 yılında yürürlüğe giren AB-Ermenistan Ortaklık ve İşbirliği

¹⁷⁵ European Union External Action, “Georgia”.

¹⁷⁶ World Trade Organization, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/armenia_e.htm, (04.04.2013).

¹⁷⁷ European Union External Action, “Armenia”, http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm, (30.09.2014).

Anlaşması oluşturmaktadır. Geniş bir kapsamı olan anlaşma AB'nin diğer Doğu Avrupalı ülkelerle gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının taşıdığı koşulları taşımaktadır. Siyasi diyalog, yatırım ve ticaret, ekonomik işbirliği, mevzuat uyumu, kültürel işbirliği ve bilim gibi birçok alanı kapsayan anlaşma, tarafların uluslararası barış ve güvenliğin artırılması, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, demokrasi ve insan hakları kurallarına saygı, iç ve dış politikalarında pazar ekonomisini destekleme gibi çeşitli konulardaki taahhütlerini içermektedir.¹⁷⁸

Taraflar en çok kayırlan ülke kuralı muamelesi ile uyumlu olarak ithalat ve ihracatta uyguladıkları kısıtlamaları sınırlandıracakları konusunda uzlaşmışlardır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının Ermenistan tarafından pazar ekonomisine uyumlu reformların daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayarak Ermenistan ile AB arasındaki Serbest Ticaret Bölgesi müzakere sürecinde daha hızlı yol alınmasına katkı sağlaması hedeflenmiştir.¹⁷⁹

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması kapsamında tarafların katılımı ile çeşitli ortak kurumlar kurulmuştur. AB ve Ermenistan yetkililerinin katılımı ile oluşturulan bu kurumlar AB'nin diğer komşu ülkeler ile gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarındaki benzer yapıları tahsis etmiştir. İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi, Ticaret Alt Komitesi, Ekonomi ve Hukuk İşleri Konseyi ile Ortaklık Parlamentosu OİA kapsamında kurulmuş yapılar olup taraflar arasında düzenli siyasi ilişkileri tahsis etmek amacını güden ve süreklilik arz eden yapılardır.¹⁸⁰

Avrupa Birliği Ermenistan'ın ana ticaret ortağıdır. 2010 itibari ile Ermenistan toplam ticaretinin yaklaşık %30'unu AB ile gerçekleştirmiştir. AB Ermenistan'dan hammadde, çeşitli mamul eşyalar, makine ve ulaşım ekipmanları ithalatı

¹⁷⁸ Commission of the European Communities, "Proposal for A Council Decision On the Position to Be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Armenia Action Plan", **COM(2006) 627 final**, Brussels, 25.10.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/armenia_com_proposal_enp_ap_2006_en.pdf, (05.02.2013), (COM(2006) 627 final), ss. 6-7.

¹⁷⁹ Commission of the European Communities, "Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Armenia", **COM(2005) 72 final, SEC(2005)**, Brussels, 02.03.2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf, (08.02.2013), (COM(2005) 72 final), s. 3.

¹⁸⁰ Commission of the European Communities, COM(2005) 72 final, s. 8.

gerçekleştirirken, Ermenistan ile olan ihracatında ise makine ve ulaşım ekipmanları, çeşitli mamul mallar, kimyasallar ve gıda maddeleri öne çıkmaktadır.¹⁸¹

Ermenistan bağımsız olduğu 1991 yılından 2006 yılına kadar AB'den çeşitli programlar aracılığı önemli miktarda mali yardım almıştır. Aşağıdaki tabloda AB'nin Ermenistan ile yürüttüğü programlar temelinde Ermenistan'a yaptığı yardımlar gösterilmiştir.

Tablo 12: 1991-2006 Yılları Arasında Ermenistan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro)

	1991/ 1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002/ 2003	2004/ 2006	Toplam
TACIS	28,90		6	14		10		10		10	20	98,90
Nükleer Güvenlik				10	1			11			7	29
İnsani yardım	10,40	19,90	23,96	4,97	1,96	1,60	2,30	1,10	2,10	0,5		68,79
ATGRF			34	13,20	1			3				50,20
Gıda Güvenliği Programı				13	6	12	10	10	10	20,30	21	102,30
Makro Finansal Yardım		5,70				8	4			11	7	35,70
Rus finansal krizinin etkilerine karşı yardım							1,5					1,5
Toplam (M€)	39,30	25,60	63,96	55,17	8,96	31,60	17,80	35,10	12,10	41,80	55	386,39

Kaynak: Commission of the European Communities, “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Armenia”, **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 285/3**, Brussels, 02.03.2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf, (08.02.2013), s. 4.

Ermenistan 1991-2006 yılları arasında AB'den yaklaşık 386 milyon Avro yardım almıştır. Bu yardımların yarısından fazlası TACIS ve gıda güvenliği programı kapsamında Ermenistan'a verilmiştir. Ermenistan, AB ile daha derin bir entegrasyon

¹⁸¹European Commission, “Trade, Countries and Regions, Armenia”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/armenia/>, (20.02.2013).

kurmak üzere reform sürecinde karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilmek için AKOA kapsamında, 2007-2010 döneminde 98,4 milyon Avro, 2011-2013 döneminde ise 157 milyon Avro yardım almıştır.¹⁸²

Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden bağımsız olduğu 1991 yılından 2010 yılına kadar olan dönemde ekonomik sektörler itibari ile geçirdiği evrim aşağıdaki gibidir.

Tablo 13: Ermenistan'ın Ekonomik Sektörlerinin Dağılımı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	%25	%49,2	%25,8
2001	%28,3	%36,4	%35,3
2010	%19,6	%36	%44,4

Kaynak: “Armenia – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

Sovyetler Birliği'nden bağımsız olduğu tarihte Sovyet ekonomik sistemi içerisinde yer alan diğer Doğulu komşu ülkeler gibi Ermenistan'da da sanayi ağırlıklı bir ekonomik sektör dikkat çekmektedir. Ancak 2010 yılı itibari ile değerlendirildiğinde, sanayi sektörü halen ekonominin üçte birinden fazlasını oluştursa da, hizmetler sektörünün en çok büyüyen sektör olduğu ve ekonominin yaklaşık %45'ini oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 14: Ermenistan'ın Dünya ile Ticareti 2008-2012(Milyar Avro)

	İthalat	İhracat	Denge
2008	3,009	0,719	-2,291
2009	2,369	0,500	-1,869
2010	2,828	0,785	-2,043
2011	2,976	0,959	-2,018
2012	3,319	1,110	-2,209

Kaynak:European Commission, “Armenia Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, (01.06.2014), s. 9.

¹⁸² European Commission External Relations Directorate General, “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Armenia, National Indicative Programme 2011-2013”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/2011_enpi_nip_armenia_en.pdf, (05.06.2014), s. 5.

Yukarıdaki tablodan da görülebildiği üzere Ermenistan dünya ticaretinde büyük ticaret açıkları vermektedir. İhracatının ithalatı karşılama oranı son yıllarda artmakla birlikte ihracatını arttırmak için çaba harcaması gerekmektedir.

Tablo 15: Ermenistan'ın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	338	247	-91
2005	420	514	94
2006	478	339	-139
2007	605	355	-250
2008	670	318	-351
2009	535	161	-374
2010	556	260	-297
2011	645	322	-322
2012	682	275	-407
2013	720	262	-458

Kaynak:European Commision, “European Union Trade with Armenia”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, (01.06.2014), s. 4.

AKP'nin başladığı tarihten 2008'e kadar olan 4 yıllık süreçte Ermenistan'ın AB'den gerçekleştirdiği ithalat yaklaşık 2 kat artmış, buna karşılık AB'ye gerçekleştirdiği ihracat miktarı AB'den gerçekleştirdiği ithalat kadar artış göstermemiştir. AB ile olan ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli düşüş göstermiştir. Tablo 15'ten görüleceği üzere AB ile ticaretinde yalnızca 2005 yılında ticaret fazlası veren Ermenistan daha sonraki yıllarda sürekli olarak artan ticaret açıkları vermeye devam etmiştir. İthalat ve ihracat rakamlarının 2009 yılında küresel ekonomik krizden dolayı ciddi anlamda düştüğü görülürken daha sonra AB lehine toparlanma yaşanmıştır. 2013 itibari ile AB ile Ermenistan arasında 1 milyar Avro'ya yakın ticaret hacmi gerçekleşmiştir.

Son yıllarda AB ile ihracatı durağan görünümde olup AB ile Ermenistan arasındaki ticaret hacminde önemli bir artış görülmemektedir. Ermenistan açısından

büyüme için dış ticaret açığının kapatılması, ihracat ile birlikte ticaret hacminin artırılması önem taşımaktadır.¹⁸³

2011 yılı itibari ile AB'nin Ermenistan ile gerçekleştirdiği ticaret Birliğin toplam ticaretinin küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Ermenistan AB'nin 102. ihracat ortağı, 106. ithalat ortağı ve toplam ticaret açısından bakıldığında ise 107. ticari ortağıdır.¹⁸⁴

Ermenistan'ın 2012 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında ise; AB'nin Ermenistan'ın ithalat, ihracat ve toplam ticaret açısından en büyük ticari ortağı olduğu görülmektedir. Ermenistan'ın toplam ithalat, ihracat ve ticareti içinde AB'nin payı sırası ile %26,5, %39,4 ve %29,7'dir, Bu açıdan AB ile olan ticaret, Ermenistan ekonomisinin gelişimi, büyümesi açısından çok önemlidir. Ermenistan AB'den sonra ise en çok Rusya ile ticaret yapmaktadır. Rusya'nın Ermenistan'ın ithalatı, ihracatı ve toplam ticareti içerisindeki payı ise sırasıyla %24,8, %19,6 ve %23,5'tir.¹⁸⁵

Ermenistan, Avrupa Birliği'nin diğer Doğu komşularına da sunmuş olduğu GTS kapsamında AB ile ticaret yapmaktadır. GTS kapsamında AB'nin Ermenistan ile olan ihracatında 2009 yılında 61 milyon Avro olan ihracat 2011 yılına kadar sürekli bir artış göstermiş 2011 yılında bu rakam 109 milyon Avro'ya ulaşmıştır. Ermenistan AB ile olan ticaretinde çok yüksek bir oranda GTS'den yararlanmaktadır. %90 oranında GTS kapsamında yapılan bir ticaret söz konusu iken, GTS kapsamında en çok adi metaller (%80), tekstil ürünleri(%15) ve gıda maddeleri(%2) AB tarafından Ermenistan'dan ithal edilmektedir.¹⁸⁶

AB ve Ermenistan DKSTB'yi de kapsayan Ortaklık Anlaşması müzakerelerini Temmuz 2013 itibari ile sonuçlandırmıştır. Ancak Ermenistan, Eylül 2013 tarihinde Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya'dan oluşan Gümrük Birliğine katılacağını açıklamıştır. Gümrük Birliğine girmesi durumunda AB ile Ortaklık Anlaşmasını gerçekleştiremeyecek olan Ermenistan ile AB diğer tercihli alanlarda ilişkilerini

¹⁸³ European Commission, "Armenia, EU Bilateral Trade And Trade With The World", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, (03.04.2013).

¹⁸⁴ European Commission, "Armenia, EU Bilateral Trade And Trade With The World".

¹⁸⁵ European Commission, "Armenia Trade with World", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, (05.05.2014), s. 9.

¹⁸⁶ European Commission, "Trade, Countries and Regions, Armenia".

sürdürmeye devam edecektir. Ayrıca 1 Ocak 2014 itibari ile AB ile Ermenistan arasında imzalanan vize kolaylaştırma ve geri kabul anlaşması yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁷

AB ve Ermenistan 2013 Kasım ayındaki Doğu Ortaklığı zirvesinde AB-Ermenistan Eylem planının güncellenmesi konusunda fikir birliğine varmışlardır. AB ve Ermenistan, demokrasi ve insan hakları ile hukukun üstünlüğü konusunda daha kapsamlı gelişmeler sağlayabilmek için işbirliğini devam ettirecekleri taahhüdünde bulunmuşlar, yolsuzlukla mücadele, sivil toplumun güçlendirilmesi, ticaret ve yatırımların artırılması, hareketlilik ortaklığı ve sektörler arası konularda ortak çalışacaklarını ilan etmişlerdir.¹⁸⁸

2.2.1.4.Azerbaycan

Tablo 16: Azerbaycan'ın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012- ABD Doları)

Yüzölçümü	86,000 km ²
Nüfus	9,296 Milyon
GSYİH	66,60 Milyar
Kişi başına düşen milli gelir	7,160
GSYİH büyüme	%2,2
Enflasyon:	%5,4*

Not:* 2013 verisidir.

Kaynak: World Bank, “Azerbaijan”, <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan>, (20.05.2014).

AKP kapsamında Doğu Avrupalı komşuları ile yeni bir Ortaklık Anlaşması imzalamak isteyen AB, Azerbaycan ile de gelecekte Ortaklık Anlaşması oluşturmak istemektedir. Ancak Azerbaycan Dünya Ticaret Örgütüne henüz üye olmamıştır. AB, DTÖ üyeliği bulunmayan Azerbaycan ile DKSTB'yi oluşturmak için bu ülkenin DTÖ üyeliği gerçekleştikten sonra müzakere etmeye başlayacaktır. Ortaklık Anlaşması oluşturabilmek için ise taraflar çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ European Union External Action, “Armenia”, http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm, (01.06.2014).

¹⁸⁸ Delegation of the European Union to Armenia, “Political and Economic Relations”, http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm, (29.05.2014).

¹⁸⁹ European Commission, “Joint Staff Working Document Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013 Regional report: Eastern Partnership, Neighbourhood at the Crossroads:

Azerbaycan- AB ilişkilerinin resmi temelini 1999 yılında yürürlüğe giren AB-Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması oluşturmaktadır. Geniş bir kapsamı olan anlaşma AB'nin diğer Doğu Avrupalı ülkelerle gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının taşıdığı koşulları ve konuları içermektedir. Siyasi diyalog, yatırım ve ticaret, ekonomik işbirliği, mevzuat uyumu, kültür ve bilim gibi birçok alanı kapsayan anlaşma tarafların uluslararası barış ve güvenliğin artırılması, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, demokrasi ve insan hakları kurallarına saygı, iç ve dış politikalarında pazar ekonomisini destekleyecekleri konularındaki taahhütlerinden oluşmaktadır.

Azerbaycan ile AB arasında ekonomik ilişkilerin ve ticaretin derinleştirilmesini, ekonomik gelişme ve yasal mevzuat uyumunun sağlanarak fırsatların artırılmasını, ekonomilerin karşılıklı olarak birbirine açılmasını ve ticaretteki tarife dışı engellerin azaltılmasını hedefleyen AKP, AB'nin diğer Doğu komşuları ile olduğu gibi Azerbaycan ile de daha yakın ilişki kurmasını sağlamayı ve bu komşu ülkedeki büyüme ve yatırımlara ivme katmayı hedeflemektedir.¹⁹⁰

Güney Kafkasya ülkelerinin de AKP'ye dahil edilmesinden sonra Avrupa Birliği, 1999 yılında oluşturulan OİA'dan daha ileri entegrasyon sağlayacak olan Azerbaycan Eylem Planını 2006 yılında kabul etmiştir. Eylem planında özellikle demokratikleşme, insan hakları, sosyo-ekonomik reform, ülkede fakirliğin azaltılması, enerji, Ermenistan ile Dağlık Karabağ sorununun çözümü, sektörel konular kapsamında AB'nin Azerbaycan ile ortaklaşa çalışacağı açıklanmıştır.¹⁹¹ Daha önce belirtildiği gibi Azerbaycan'ın DTÖ'ye üyeliği gerçekleşir gerçekleşmez Ortaklık Anlaşması kapsamında DKSTB müzakerelerinin başlatılacağı AB tarafından açıklanmıştır.¹⁹²

Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013'', **SWD(2014) 99 final**, Brussels, 27.3.2014,

http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/regional/eastern_partnership_report.pdf, (07.07.2014), ss. 2-3.

¹⁹⁰ Commission of the European Communities, "Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Azerbaijan, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Azerbaijan Action Plan'', **COM(2006) 637 final**, Brussels, 26.10.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_com_proposal_enp_ap_2006_en.pdf, (20.04.2013), (COM (2006) 637 final), s. 7.

¹⁹¹ Commission of the European Communities, COM(2006) 637 final, s. 10.

¹⁹² "EU / Azerbaijan Action Plan'', http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf, (20.03.2013), s. 2.

Taraflar en çok kayırılan ülke kuralı muamelesi ile uyumlu olarak ithalat ve ihracatta uyguladıkları kısıtlamaları sınırlandıracakları konusunda uzlaşmışlardır. OİA aynı zamanda pazar ekonomisine uyumlu reformların daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilerek Azerbaycan ile gelecekte başlaması olası olan serbest ticaret bölgesi müzakere sürecine daha hızlı girilmesine katkı sağlayacaktır.¹⁹³

Azerbaycan AB ile olan ticaretinde diğer Doğu komşuları gibi en çok kayırılan ülke ilkesine uyumlu olarak Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden faydalanmaktadır. AB'nin Azerbaycan'a sunduğu bu sistem ile Azerbaycan AB pazarına daha kolay giriş elde edebilmekte ve AB ile olan ihracatını arttırmaktadır.¹⁹⁴

Tekstil ürünlerinin ticareti konusunda AB ve Azerbaycan arasında 29 Ekim 1993 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. 1999 yılında değişikliğe uğrayan bu anlaşma, 2004 yılında bazı tarım ürünleri açısından genişletilmiştir. Tarım konusunda taraflar arasında yapılan bu anlaşmanın gelecekte Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması kapsamına alınması söz konusu olabilecek, bu durumda AB ile tarım ürünleri ticaretinde Azerbaycan daha geniş haklardan yararlanabilecektir.¹⁹⁵

Azerbaycan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olabilmek için ilk başvurusunu 1997 yılında yapmıştır. 1997 yılından günümüze bu süreç hala devam etmektedir.¹⁹⁶ Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini kazandıktan sonra Azerbaycan ile AB arasında derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulabilmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda Azerbaycan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olabilmek için AB'den teknik yardımlar almaktadır. Ayrıca Ortaklık Anlaşması oluşturabilmek için 2010 yılında müzakereler başlamıştır.

Azerbaycan Eylem Planında ekonomik, siyasi ve sosyal gelişme sağlanabilmesi açısından AB tarafından diğer Doğulu komşu ülkeler için belirtilen genel önceliklerin yanında, spesifik olarak Ermenistan ile yaşanan Dağlık Karabağ sorunu en başta

¹⁹³ Commission of the European Communities, "Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Azerbaijan", **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 286/3**, Brussels, 2.3.2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf, (25.02.2013), (SEC(2005) 286/3), s. 3.

¹⁹⁴European Commission "Trade, Countries and Regions, South Caucasus", <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/south-caucasus/>, (04.01.2013).

¹⁹⁵ Commission of the European Communities, SEC(2005) 286/3, s. 7.

¹⁹⁶World Trade Organization, "Accessions, Azerbaijan", http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_azerbaidjan_e.htm, (20.06.2013).

vurgulanan konudur. Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü konusunda katkıda bulunmak AB açısından önemli bir öncelik olarak belirtilmiştir. Her iki Doğu ortağının istikrarının ve her fırsatta belirtilen ekonomik, sosyal, siyasi önceliklerin ve reformların gerçekleşmesi için bu zorunlu görünmektedir. Nitekim aynı durum Ermenistan açısından da ilk öncelik olarak Ermenistan Eylem Planında yer almıştır. Ayrıca ilgili ülkelerin eylem planlarında AB delegasyonları kurulma hedefinden bahsedilmiştir. Bu sayede diplomatik ilişkiler vasıtası ile bu ülkelerde AB'nin etkinliği ve reformların yürütülme kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir.¹⁹⁷ 2006 yılında kabul edilen AB-Azerbaycan Eylem Planı; demokratikleşme, insan hakları, sosyo-ekonomik reform, yoksulluğun azaltılması, enerji, çatışmalar ve sektörel konular üzerine odaklanmıştır. Ermenistan ile Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorununun çözümü için 2003 yılından bu yana AB'nin atadığı Güney Kafkasya özel temsilcisi bu konuda çalışmaktadır.¹⁹⁸

Azerbaycan Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından bağımsızlığını ilan ettikten sonra 1991 yılından 2006 yılına kadar olan dönemde AB'den yaklaşık olarak 410 milyon Avro mali yardımı çeşitli programlar vasıtası ile almıştır. Aşağıdaki tabloda bu durum ayrıntılı olarak görülmektedir.¹⁹⁹

Tablo 17: 1992- 2006 Yılları Arasında Azerbaycan'ın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro)

	1992/94	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 /03	2004 /06	Toplam
TACIS	20,50	6	8	8	8	8	7	7	14	30	116,50
İstisnai Makro-Finansal Yardım					10	10	10				30
İnsani yardım	31,10			28,8	9,69	6,10	9,66	5,15	1,57		92,09
Gıda Yardımı		43	22,7								65,70
Gıda Güvenliği Programı			15	16	14	12			20		77
Rehabilitasyon			3	4	4,50	3,20	3,67				18,37
İstisnai İnsani Yardım		8						1,50			9,50
Toplam (M€)	51,60	57	48,7	56,8	46,2	39,3	30,3	13,6	35,5	30	409,16

¹⁹⁷ “EU / Azerbaijan Action Plan”, s. 3.

¹⁹⁸ European Union External Action, “Azerbaijan”, http://eeas.europa.eu/azerbaijan/index_en.htm, (30.09.2014).

¹⁹⁹ Commission of the European Communities, SEC(2005) 286/3, s. 4.

Kaynak: Commission of the European Communities, “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Azerbaijan”, **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 286/3**, Brussels, 02.03.2005, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf, (25.02.2013), s. 5.

Tablo 17 incelendiğinde en büyük yardımın TACIS programı kapsamında sağlanmış olduğu görülmektedir. İnsani yardım, gıda yardımı ve gıda güvenliği programı kapsamında yapılan yardımlar da toplam yardımların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.²⁰⁰

2002 yılından 2006 yılına kadar TACIS kapsamında Azerbaycan’a yapılan yardımlar; kurumsal, yasama ve idari reformların desteklenmesi, toplumda sosyal dönüşümlerin yaşanması sonucunda destek sağlanması ve 2003 yılında başlatılan Azerbaycan Fakirliğin Azaltılması Stratejisine destek olmak üzerine odaklanmıştır. 2007-2013 dönemini kapsayan AKP ve onun finansal aracı AKOA doğrultusunda Azerbaycan’a yapılan yardımlar 2007-2010 ve 2011-2013 dönemini kapsayan ulusal gösterge programlarında belirtilmiş ve hangi alanları kapsadığı da açıklanmıştır. Bu alanlar, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, temel haklar ve özgürlükler, sosyo-ekonomik reformların gerçekleştirilmesi ve AB ile yasama uyumunun sağlanması, enerji, ulaşım, bölgesel ve kırsal kalkınma konularını kapsamıştır. 2007-2010 dönemleri arasında Azerbaycan’a AB tarafından 92 Milyon Avro yardım yapılmıştır.²⁰¹ 2011-2013 döneminde AKOA kapsamındaki yardım miktarı ise 122,5 Milyon Avro olmuştur.²⁰²

Azerbaycan ekonomisinin Sovyetler Birliği’nden ayrıldıktan sonra günümüze kadar olan evrimi tipik Doğu komşuluğu ülkelerinin ekonomik düzenlerinin aksine enerji sektörünün gelişmesi dolayısı ile farklılık göstermektedir.

²⁰⁰ Commission of the European Communities, SEC(2005) 286/3, s. 4.

²⁰¹ European Commission External Relations Directorate General, “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Azerbaijan, National Indicative Programme 2007-2010”, <http://www.enpi-info.eu/library/content/azerbaijan-national-indicative-programme-2007-2010> (23.05.2014), s. 4.

²⁰² European Commission External Relations Directorate General, “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Azerbaijan, National Indicative Programme 2011-2013”, s. 5.

Tablo 18: Azerbaycan'ın Ekonomik Sektörler İtibari ile Görünümü (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	32,3	31,4	36,3
2001	16,1	47,2	36,7
2010	5,8	64,7	29,5

Kaynak: “Azerbaijan – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

Azerbaycan bağımsız olduğu tarihte neredeyse eşit bir ekonomik sektörel bölünme içerisinde iken günümüzde ise enerji sektörünün etkisi ile neredeyse üçte ikisi sanayi sektörü olan bir ülke konumuna gelmiştir. Giderek düşen tarımın etkisi ve başta AB olmak üzere diğer büyük küresel oyuncuların günden güne sürekli artan enerji gereksinimleri sebebi ile sanayi sektörü oldukça gelişmiştir. AB enerji güvenliği açısından Azerbaycan'a desteklerini sürdürmekte ve Rusya'ya alternatif olarak enerji ithal edebileceği ülkeler arasında görmektedir. Hem enerji sebebi ile hem de Azerbaycan'ın tekrar Rusya güdümüne girmesini engellemek amacı ile AB enerji zengini söz konusu ülkeye destek sağlamakta ve bu ülke ile entegrasyon düzeyini arttırmak istemektedir. Bu kapsamda 2006 yılında Azerbaycan ile AB arasında Azerbaycan'ın enerji sektörünün modernleştirilmesi ve bu sektörde gerekli reformların sağlanması için enerji alanında mutabakat memorandumu imzalanmıştır.

Tablo 19: Azerbaycan'ın Dünya ile Ticareti-Milyar Avro (2008-2012)

	İthalat	İhracat	Denge
2008	4,875	32,469	27,595
2009	4,390	10,540	6,150
2010	4,979	16,112	11,134
2011	7,009	19,088	12,080
2012	7,502	18,592	11,090

Kaynak:European Commission, “Azerbaijan, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (01.06.2014), s. 9.

Enerji sektörünün gelişimi dolayısı ile ve küresel çapta giderek artan enerji ihracatından dolayı Azerbaycan son yıllarda çok büyük ticaret fazlaları vermektedir. Özellikle 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle gerçekleştirdiği ihracatta

görülen ciddi düşüşe karşın, 2010 itibarı ile dünya ile gerçekleştirmiş toplam ihracatı ithalatının 3 katından fazladır. 2012 itibarı ile Azerbaycan 11 milyar Avro'dan fazla ticaret fazlası vermiştir.

Tablo 20: Azerbaycan'ın AB ile Ticareti- Milyar Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	1,246	1,292	46
2005	1,496	2,508	1,012
2006	1,955	5,448	3,493
2007	1,589	7,355	5,765
2008	2,061	10,663	8,602
2009	1,602	7,546	5,943
2010	2,348	10,045	7,697
2011	2,883	15,462	12,579
2012	2,989	14,287	11,299
2013	3,741	14,195	10,455

Kaynak:European Commission, “European Union Trade with Azerbaijan”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (02.06.2014), s. 4.

AKP'nin başlatılmasından bu yana AB-Azerbaycan ticareti incelendiğinde AB'nin Azerbaycan'dan 2004 yılında 1,5 Milyar Avro civarında olan ithalatının 2013 itibarı ile 14 milyar Avro tutarına ulaştığı görülmektedir. 2011 yılında ise rekor düzeyde ithalat gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın AB'den gerçekleştirmiş olduğu ithalat ise AKP'nin başlatıldığı tarih olan 2004 yılına oranla 3 kattan fazla artmıştır.

AB ile olan ticaretinde de son yıllarda giderek büyüyen dış ticaret fazlası veren Azerbaycan'ın AB'ye ihracatı ithalatına kıyasla oldukça fazladır. Çok büyük bir kısmı enerji ithalatına dayalı olan AB'nin Azerbaycan'dan ithalatı, 2009-2011 döneminde 2 kat artmış, buna bağlı olarak dış fazla da 2 kattan fazla artış göstermiştir. Petrol ve petrol ürünleri, doğal gaz ve alakalı çeşitli ürünlerin oluşturduğu enerji ithalatı 2013 itibarı ile toplam ihracatın yaklaşık %99'unu oluşturmuş ve 14,034 milyar Avro olarak gerçekleşmiştir. AB'ye gerçekleştirilen makine ve taşıma ekipmanları ihracatı ise 69

milyon Avro ile 2. sırayı almıştır.²⁰³ Enerji bağımlılığı giderek artan AB'nin enerji zengini olan Azerbaycan'dan gerçekleştirdiği ithalatın gelecekte daha da artması beklendiğinden AB enerji arz ve güvenliği ve ulaşımı konusunda Azerbaycan ile işbirliği içinde politikalar yürütmektedir.

Rus doğalgazına bağımlı olan ve bundan dolayı zaman zaman doğalgazın kesilmesi gibi Rus tehditlerine maruz kalan AB, 2011 yılında Azerbaycan ile Azeri doğal gazının Avrupa'ya akışı için bir ortak deklarasyon imzalamıştır. Bu deklarasyon, Trans-Adriyatik Boru hattının tamamlanması ile birlikte uygulanacaktır. AB tarafından 2019 yılında bitmesi planlanan Trans-Adriyatik Boru hattı ile Azerbaycan'dan AB'ye doğalgaz akışı başlayacaktır. Nabucco Boru hattına ek olarak imzalanan bu boru hattı projesi kapsamında Azerbaycan'dan doğalgaz temini ile AB Rusya'ya enerji konusunda bağımlılığını azaltacaktır. Buna göre Azerbaycan'ın AB'ye olan ihracatının çok önemli miktarda artış göstermesi beklenmektedir.²⁰⁴

2013 yılı itibari ile Azerbaycan'ın AB'nin toplam ithalatı içindeki payı 0,8% olup Azerbaycan AB'nin ithalat bakımından 26. büyük ticari ortağıdır. AB'nin toplam ihracatı açısından bakıldığında ise %0,2 ile daha alt seviyelerde kalan Azerbaycan AB'nin 53. büyük ithalat ortağıdır. Toplam ticaret açısından AB toplam ticaretinin 0,5% ini oluşturup 37. sırada yer almaktadır. Enerji ticaretinin etkisi ile Azerbaycan'ın diğer iki komşu Kafkas ülkesine kıyasla AB'nin toplam ticareti içindeki payı daha fazladır. AB ile Azerbaycan arasında giderek artan ticaret hacmi AB'nin enerjiye olan bağımlılığının giderek artmasından dolayı AB aleyhine olacak şekilde artış göstermiş, Azerbaycan'ın AB'ye olan enerji ihracatı giderek artmıştır.

2013 yılı itibari ile Azerbaycan'ın toplam ithalat, ihracat ve dış ticaret verileri incelendiğinde ise AB'nin ilk sırayı aldığı görülmektedir. Azerbaycan'ın toplam ithalatının %27,7'sini, toplam ihracatının %48,3'ünü, toplam ticaretinin ise %42,4'ünü oluşturan AB, Azerbaycan ekonomisinin büyümesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.²⁰⁵ Azerbaycan'ın dış ticaret verileri incelenip, AB'nin ağırlığı göz

²⁰³European Commission, “Azerbaijan, Main Economic Indicators”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (05.06.2014).

²⁰⁴ “In Azerbaijan, EU focuses on energy instead of democracy”, 08.10.2013, <http://www.dw.de/in-azerbaijan-eu-focuses-on-energy-instead-of-democracy/a-17145518>, (30.12.2013).

²⁰⁵European Commission, “Azerbaijan, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (08.06.2014), s. 2,9.

önüne alındığında Azerbaycan'ın AB ile olan ilişkilerini daha iyi seviyeye getirmesinin Azerbaycan'ın büyümesinde önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

Dağlık Karabağ sorunu bölgede istikrar ve refahın artırılması konusunda en büyük engel olarak görülmektedir. AB'nin çatışmanın çözülmesi için Azerbaycan'a yardımları ve arabulucu görevi devam etmektedir. 2003 yılından itibaren AB, Güney Kafkasya ve Gürcistan Krizi Özel Temsilcisi bu konuda çalışmaktadır. Ayrıca temsilci, AB ve bölge ülkeleri arasında diyalogun artırılması, bölgesel kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi için kapsamlı politika geliştirilmesi ve bölgede yer alan çatışmaların çözümü ve kalıcı barışın oluşturulması için çaba sarf etmektedir. Özel temsilci, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Fransa, ABD ve Rusya Federasyonu'ndan oluşan OSCE Minsk grubu ile de yakın çalışma içindedir.

2013 yılında AB ve Azerbaycan arasında vize kolaylaştırma, geri kabul anlaşması ve hareketlilik ortaklığı konularını kapsayan üç anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalar aracılığı ile AB ve Azerbaycan halkları arasında seyahat daha kolay gerçekleştirilecek ve yasadışı göç konusunda daha etkili önlemler alınabilecektir.²⁰⁶

2.2.1.5. Moldova

Tablo 21: Moldova'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2012- ABD Doları)

Yüzölçümü	33,900 km ²
Nüfus	3,560 Milyon
GSYİH	7,253 Milyar
Kişi başına düşen yurtiçi gelir	2,030
GSYİH büyüme	%-0,8
Enflasyon:	%4,6

Not:* 2013 verisidir.

Kaynak: World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/moldova>, (23.05.2014).

Moldova-AB ilişkilerinin resmi temelini 1994 yılında imzalanan ve 1998 yılında yürürlüğe giren AB-Moldova Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması oluşturmaktadır. Geniş düzeyli bir kapsamı olan anlaşma AB'nin diğer Doğu Avrupalı komşuları ile

²⁰⁶ European Union External Action, “Azerbaijan”.

gerçekleştirdiği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının taşıdığı koşulları ve konuları içermektedir. Siyasi diyalog, yatırım ve ticaret, ekonomik işbirliği, mevzuat uyumu, kültür ve bilim gibi birçok alanı kapsayan anlaşma tarafların uluslararası barış ve güvenliğin artırılması, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, demokrasi ve insan hakları kurallarına saygı, iç ve dış politikalarda pazar ekonomisine destek konularındaki taahhütlerinden oluşmaktadır.²⁰⁷

Taraflar ithalat ve ihracattaki sınırlamaların kaldırılması ve en çok kayırılan ülke kuralından Moldova'nın yararlanması konusunda anlaşmışlardır. Reformların uygulanması sonucunda serbest ticaret bölgesi oluşturulması hedeflenmektedir. OİA aynı zamanda pazar ekonomisine uyumlu reformları daha hızlı bir şekilde gerçekleştirerek Moldova ile AB arasında 2012 yılında başlamış olan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi müzakere sürecinin daha hızlı yürütülmesine katkı sağlamıştır.²⁰⁸

Moldova, Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsız bir ülke olmasından itibaren AB'den ekonomik yardım almaya başlamıştır. TACIS programı adı altında yardım alan Moldova AB'den ülke raporunun yayımladığı 2004 yılına kadar 253 milyon Avro mali yardım almıştır. Bu yardımlar; sınır ötesi işbirliği, ödemeler dengesine ilişkin makro-finansal yardımlar ile gıda güvenliği ve insani yardım konusundaki hibe ve kredilerden oluşmaktadır.

²⁰⁷ Commission of the European Communities, "Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Moldova, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Moldova Action Plan", **COM(2004) 687 final**, Brussels, 09.12.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_com_proposal_enp_ap_2004_en.pdf, (12.04.2013), s. 8.

²⁰⁸ Commission of the European Communities, "Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Moldova", **COM(2004)373 final, SEC(2004) 567**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/moldova_enp_country_report_2004_en.pdf, (26.03.2013), (SEC(2004) 567), s. 3.

Tablo 22: Moldova'nın AB'den Aldığı Yardımlar (Milyon Avro) (1992-2003)

	1991	1992	1993	1994	95	1996	97	1998	1999	2000	2001	2002/2003	Toplm.
TACIS Eylem Programı	1,0	9,0*		10	9	13,1*		14,7*		14,8		25*	98,1
Küçük Projeler Programı						4,9		4,8		4,7			14,4
Sınır Ötesi İşbirliği Programı						2	2,7	1,3	0,7	4	3	3,7	17,4
Makro-Finansal Yardım		27**		25	20	15						15	102
Gıda Güvenliği programı										5,5		10,4	15,9
İnsani yardım									3,9	0,8	0,88		5,5
Toplam	1	36	0	35	29	35	2,7	20,8	4,6	31,3	3,8	54,1	253,3

*Mali Planlama iki yıllıktır.

**Hibe

Kaynak: Commission of the European Communities, “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Moldova”, **COM(2004)373 final, SEC(2004) 567,** Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/moldova_enp_country_report_2004_en.pdf, (26.03.2013), s. 4.

Moldova için 2002-2003 yıllarında TACIS programından 25 milyon Avro ayrılmıştır. Bununla Moldova'nın serbest piyasa ekonomisine ve Batılı kapitalist sisteme geçişi için yaptığı reformları desteklemek amaçlanmıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu programlarını tamamlayacak şekilde Moldova'ya makro-finansal yardım için 15 milyon Avro tutarında hibe ayrılmıştır. Gıda Güvenliği programı ile yoksullukla mücadele ve gıda güvenliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Gıda güvenliğinin geliştirilmesi konusu tarım sektörü, topraklar, kamu finans yönetimi ve sosyal reformları da kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Gıda güvenliği programı IMF tarafından oluşturulan programın uygulanmasına dayalı

olan şartlı bir bütçe programıdır. Ancak 2003 yılında Moldova'nın IMF programının bozulmasından dolayı bütçe desteği durdurulmuştur. Buna rağmen programın teknik yardım bileşenleri devam etmiş ve reformların yapılması konusunda gelişmeler devam etmiştir.²⁰⁹

Moldova 1991'den 2013 yılı sonuna kadar AB'den 1 milyar Avro'dan fazla yardım almıştır.²¹⁰ 1991 yılından 2003 yılına kadar AB'den yaklaşık 253 Milyon Avro mali yardım alan Moldova, 2007-2013 dönemi içinde ise 561 Milyon Avro daha yardım almıştır. Moldova için Tek Destek Programı 11 Haziran 2014 tarihinde kabul edilmiştir. 2014-2017 yıllarını kapsayan Moldova'ya özgü Tek Destek Programının bu dönem içinde AB-Moldova ilişkilerini şekillendiren program olması öngörülmektedir. Bu program; kamu yönetimi, tarım ve kırsal kalkınma, sınır yönetimi ve güvenlik konularına ilişkin reform çalışmaları için AB-Moldova işbirliğini öngörmektedir. Moldova 2014 yılında bu kapsamda 101 milyon Avro yardım alacaktır. DKSTB'yi kapsayan Ortaklık Anlaşmasının uygulamasını gerçekleştirebilmek ve sivil toplum desteği sağlamak için Tek Destek Programı öncü rol oynamaktadır.

6 Mayıs 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu Moldova'ya 30 Milyon Avro değerinde bir yardım sağlayacağını açıklamıştır. Bu destek ile kamu kurumları ve vatandaşlara destek sağlanacağı, iş dünyasına AB pazarına girişte Ortaklık Anlaşması ile sağlanacak fayda ve fırsatların gösterileceği belirtilmiştir. Avrupa Komisyonu, iş dünyasının rekabetçi yapısını güçlendirmeyi ve AB standartları doğrultusunda ülkede yasa değişikliklerinin yapılarak ticaret ve yatırımı teşvik etmeyi hedeflediğini açıklamıştır. 15 Mayıs 2014 yılında Moldova'da nitelikli iş gücü eğitimi ve meslek yaratılmasını desteklemek için 25 Milyon Avro'luk yardımı öngören bir anlaşma Moldova ve AB arasında imzalanmıştır.²¹¹

Sınır alanlarındaki ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması açısından AB ortaklarına işbirliği yapmaları, zorluklara karşı koymak konusunda yardım sağlamakta, yasadışı göç ve ticaret, insan kaçakçılığının önlenmesi, etkili sınır yönetimi ve kişiler arası diyalog konusunda AB ile ortak ülkelerin işbirliğini

²⁰⁹ Commission of the European Communities, SEC(2004) 567, ss. 4-5.

²¹⁰ European Partnership For Democracy, "Moldova – Democracy Assistance Resources", http://www.epd.eu/?page_id=5540#, (30.90.2014).

²¹¹ European Commission, "European Commission's Support to the Republic of Moldova", 15.05.2014, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-355_en.htm, (25.06.2014).

öngörmektedir. Romanya ile sınır ötesi işbirliğini öngören program ve bölgesel/uluslararası CADSESS programı olmak üzere iki komşuluk programı Moldova için kabul edilmiştir.²¹²

Kuzey Boyutu kapsamında 2004 yılında Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya'yı kapsayan 500 milyon Avro'luk kredi oluşturulmuştur. Çevre, taşımacılık, telekomünikasyon, enerji altyapısı gibi alanlarda reformların gerçekleştirilmesi açısından bu fon Avrupa Yatırım Bankası desteği ile oluşturulmuş ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilmiştir.

Romanya'nın AB'ye üye olmasından hemen sonra AB ile komşu olan Moldova AB genişlemesinden ve Avrupa Komşuluk politikasının getirdiği faydalardan tam olarak yararlanabilmesi için 2004 yılında AB-Moldova İşbirliği Konseyi'nde ilişkilerin geliştirilmesi için fikir birliğine varılmıştır. AB-Moldova AKP Eylem Planı 2005 yılında kabul edilmiştir. Avrupa Birliği Moldova ile Ocak 2010'da yeni bir Ortaklık Anlaşması için müzakerelerini başlatmıştır. Ortaklık Anlaşması müzakereleri Haziran 2013'te tamamlanmış ve 27 Haziran 2014'te Ortaklık Anlaşması taraflarca imzalanmıştır.²¹³

AB, Moldova'nın ana ticari ortağıdır. 2011 itibari ile Moldova toplam ticaretinin %40'ından fazlasını AB ile gerçekleştirmektedir. AB'yi sırası ile Rusya ve Ukrayna takip etmektedir. AB, Moldova'ya makine, ulaşım ekipmanları, çeşitli kimyasal ürünler, yakıtlar, maden ve tarım ürünleri ihraç etmektedir. Moldova ise AB'ye ana olarak tarımsal ürünler, giysi, tekstil ürünleri ve makine ihraç etmektedir. AB'den Moldova'ya gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım Moldova'ya tüm dünyadan gerçekleştirilen toplam doğrudan yabancı yatırımın yarısından fazlasını oluşturmaktadır.²¹⁴

AB-Moldova arasındaki ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerin evrimi tablolar halinde bu bölümde gösterilip açıklanmaya çalışılacaktır. Aşağıdaki tablo AKP'nin başlatıldığı tarih olan 2004 yılından 2013 yılına kadar olan süreçte AB-Moldova ekonomik ilişkilerinin nasıl bir evrim geçirdiğini göstermektedir.

²¹² “EU/Moldova Action Plan”,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf, (26.03.2013), s. 12.

²¹³ European Union External Action, “Moldova”, http://eeas.europa.eu/moldova/index_en.htm, (30.09.2014).

²¹⁴ European Commission, “Trade, Countries and Regions, Moldova”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/>, (19.03.2013).

Tablo 23: Moldova'nın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	921	523	-398
2005	1,082	439	-642
2006	1,185	520	-665
2007	1,496	732	-764
2008	1,715	754	-961
2009	1,246	519	-727
2010	1,563	585	-977
2011	1,862	847	-1,015
2012	2,037	944	-1,093
2013	2,284	962	-1,322

Kaynak:European Commision, “Trade with Moldova”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113419.pdf, (08.06.2014), s. 4.

2004 ile 2008 yılları arasında Moldova'nın AB'ye olan ihracatı yaklaşık 1,5 kat artmış ve AB'den gerçekleştirmiş olduğu ithalat ise yaklaşık 2 kat artmıştır. AB, Moldova menşeli mallara yönelik gümrüksüz geçiş sağlamasına karşın ticaret dengesi AB lehine gelişme göstermiştir. Buna karşın AB'nin Moldova'nın toplam ihracatı içindeki payı artış göstermiştir. 2009 Küresel Krizi ile düşüş gösteren Moldova-AB ticareti 2013 sonunda yeniden yükselişe geçmiştir.²¹⁵

Tablo 24: Ekonomik Sektörler İtibari ile Moldova (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	42,7	33,3	23,9
2001	26	49,9	24,1
2010	34,4	33,4	32,2

Kaynak: “Moldova – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

Moldova'nın Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı 1991 yılından 2010 yılına kadar olan süreçte ekonomik sektörler itibariyle evrim geçirdiği Tablo 24'ten anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nden bağımsız olduğu dönemin ilk yıllarında

²¹⁵ European Commission, “Trade, Countries and Regions, Moldova”.

ekonomisinin tarım ağırlıklı olduğu ve 2010 itibarı ile 3 ekonomik sektörün dengeli bir şekilde ekonomide etki ettiği görülmektedir.

Moldova'nın dünya ile yaptığı ticarete göz atılacak olursa Tablo 25'ten de açıkça görüleceği üzere Moldova'nın ticaret açıkları verdiği ve bu açıkların da son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 25: Moldova'nın Dünya ile Ticareti -Milyon Avro (2008-2012)

	İthalat	İhracat	Denge
2008	3,325	1,074	-2,251
2009	2,346	920	-1,426
2010	2,908	1,163	-1,745
2011	3,632	1,536	-2,096
2012	5,048	1,667	-3,380

Kaynak:European Commission, “Moldova, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113419.pdf, (08.06.2014), s. 9.

AB'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde, Moldova'nın AB açısından çok küçük bir ticari olduğu görülmektedir. Moldova'nın AB'nin toplam ticareti içindeki payı %0,1 olarak görülmektedir. Ancak Moldova açısından durum incelendiğinde 2013 yılı itibarı ile ihracat, ithalat ve toplam ticaret açısından AB, Moldova'nın en büyük ticari ortağı olarak görülmektedir. Moldova'nın ithalat, ihracat ve toplam ticaret açısından AB'den gerçekleştirdiği ticaretin payı sırası ile %43,6, %51,2 ve %45,5'tir. Bu durum Moldova'nın AB ile ilişkilerini geliştirmesinin Moldova'nın gelişiminde büyük bir rol oynayacağını göstermekte, AB ile dış ticaretin Moldova ekonomisi için bir lokomotif olduğu görülmektedir. Moldova'nın AB'den sonra en büyük ticari ortağı ise Rusya'dır. Moldova'nın toplam ithalatı, ihracatı ve dış ticareti açısından Rusya'nın payı ise sırası ile %27,3, %20,2 ve %25,5'tir.²¹⁶

AB ile Moldova arasında oluşturulması planlanan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi imzalanan Ortaklık Anlaşmasının tamamlayıcı bir parçası olacaktır. DKSTB, AB ile Moldova arasında DTÖ kuralları çerçevesinde bir serbest ticaret bölgesi kurulmasının yanında Moldova'nın ticaret ile ilgili yasalarının AB yasal

²¹⁶European Commission, “Moldova, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113419.pdf(08.06.2014), s. 9.

düzenlemeleri ile uyumlaştırılmasını kapsamaktadır.²¹⁷ Ayrıca DKSTB'lerin oluşturulması için önkoşul olan DTÖ üyeliği açısından; Moldova 26 Temmuz 2001'den beri Dünya Ticaret Örgütü'nün bir üyesidir.²¹⁸

Moldova'nın AB'ye gerçekleştirmiş olduğu ticaret, AB Otonom Ticaret Tercihleri kapsamında geniş ölçüde serbestleştirilmiştir. Bu tercihli sistem Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine artı olarak Moldova'nın AB pazarına girmesi için en elverişli geçişi sunmaktadır. Bu sistem, belirli tarım ürünleri hariç Moldova menşeli malların AB pazarına hiçbir engelleme, sınırlama olmaksızın gümrüksüz ve sınırsız serbest girişini sağlamaktadır.²¹⁹

AB-Moldova vize kolaylaştırma ve geri kabul anlaşması 2008 Ocak ayında yürürlüğe girmiş, daha geniş hareketlilik ortaklığı sağlayan anlaşma ise 2008 yılının Haziran ayında imzalanmıştır. Haziran 2010'da ise Moldova vatandaşlarının AB topraklarına vizesiz seyahati için müzakerelere başlanmıştır.²²⁰ Avrupa Birliği ile Moldova arasında vize muafiyeti oluşturulması konusunda 2010 yılında başlanan müzakereler 2014 yılının ilk çeyreğinde meyvesini vermiş ve Avrupa Parlamentosunun 27 Şubat 2014 tarihinde Moldova vatandaşlarına ilişkin vize muafiyetinin uygulanması kararını alması sonucunda, AB Nisan 2014 itibari ile Moldova vatandaşlarının Schengen bölgesine vizesiz girebileceğini açıklamıştır. Bu vize muafiyeti kararı ile birlikte AKP'ye ve onun tamamlayıcısı olan Doğu Ortaklığı'na dahil olan 6 ülke içerisinde Moldova AB'ye vizesiz seyahat gerçekleştiren ilk ülke olmuştur. Vize muafiyeti kararı ile Schengen bölgesi içerisinde yer alan 26 ülkeye Moldova vatandaşları kesintisiz olarak 90 güne kadar vizesiz seyahat etme hakkı elde etmişlerdir.²²¹

²¹⁷European Commission, “Trade, Countries and Regions, Moldova”, http://ec.europa.eu/trade/creating_opportunities/bilateral-relations/countries/moldova/, (03.01.2013).

²¹⁸ “The Republic of Moldova and the WTO”, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/moldova_e.htm, (20.04.2013).

²¹⁹ European Commission, “Trade, Countries and Regions, Moldova”.

²²⁰ European Union External Action, “Moldova”, http://eeas.europa.eu/moldova/index_en.htm, (20.12.2013).

²²¹ “AB, Moldova ile Vizeleri Kaldırdı”, **Euractiv**, 14.03.2014, <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/ab-moldova-ile-vizeleri-kaldirdi-029329>, (18.04.2014).

2.2.1.6. Beyaz Rusya

Tablo 26: Beyaz Rusya'nın Ana Ekonomik Göstergeleri ve Özellikleri (2013- ABD Doları)

Yüzölçümü	207,595 km ²
Nüfus	9,466 Milyon
GSYİH	71,71 Milyar
Kişi başına düşen yurtiçi gelir	7,575
GSYİH büyüme	%0,9
Enflasyon	%18,3

Kaynak: World Bank, “Belarus”, <http://www.worldbank.org/en/country/belarus>, (30.09.2014).

AB- Beyaz Rusya ilişkileri 1996-1997 yılları arasında Beyaz Rusya'daki ciddi demokrasi ve insan hakları ihlallerinden dolayı bozulmuş ve ilişkilerin düzeyi AB tarafından düşürülmüştür. AB, Beyaz Rusya ile ilişkilerini tam anlamıyla yeniden başlatmak istemesine karşın Beyaz Rusya'nın AB ile ilişkilerini düzeltmek adına verdiği karşılık çok zayıf kalmakta ve ülkenin demokratik sistemi konusunda büyük problemler devam etmektedir.²²²

AB, Beyaz Rusya ile 1995 yılında imzaladığı OİA'yı ülkedeki ciddi demokrasi ihlalleri sonucunda 1997 yılında dondurma kararı almıştır. Bu kararla birlikte bakanlık düzeyindeki toplantılarda kısıtlamalara gidilmiş ve Beyaz Rusya'ya sağlanan mali yardım sivil toplum desteği dışında kesilmiştir.

AB-Beyaz Rusya ilişkilerinin seviyesinin AB tarafından düşürülmesinden dolayı AKP kapsamında ve AB'nin doğu komşuları arasında yer alan Beyaz Rusya ile ilgili ülke raporu ve eylem planı oluşturulmamıştır. Beyaz Rusya'nın AB'nin demokrasi çağrılarına cevap vermesinin ardından bir eylem planı oluşturulacağı açıklanmıştır.²²³

²²²European Commission, “Trade, Countries and Regions, Belarus”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/belarus/>, (20.03.2013).

²²³European Union External Action, “Belarus”, http://eeas.europa.eu/belarus/index_en.htm, (20.06.2014).

Tablo 27: Beyaz Rusya'nın AB ile Toplam Ticareti- Milyon Avro (2004-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2004	2,655	2,689	34
2005	3,243	3,444	200
2006	4,405	4,486	80
2007	4,845	4,409	-435
2008	6,389	4,725	-1664
2009	4,999	2,593	-2406
2010	6,631	2,672	-3,959
2011	7,229	4,337	-2,892
2012	7,846	4,619	-3,227
2013	8,619	3,418	-5,201

Kaynak:European Commision, “European Union, Trade with Belarus”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113351.pdf, (30.09.2014), s. 4.

2004-2006 arasında AB ile Beyaz Rusya arasındaki ticarete bakıldığında Beyaz Rusya'nın AB ile ticaretinde fazlalar verdiği görülmektedir.2007 yılı itibarı ile durum tersine dönmüş, Beyaz Rusya AB ile ticaretinde açık vermeye başlamış ve bu açık giderek büyümüştür. 2013 yılı rakamlarına göre Beyaz Rusya'nın AB'nin toplam ithalat, ihracat ve ticareti içindeki payı sırası ile %0,2 ve %0,5'tir. Toplam ticareti içindeki payı ise %0,4'tür ve diğer ülkeler ile kıyaslandığında toplam ticaret açısından 44. Sırayı almaktadır. AB'nin Beyaz Rusya'nın ithalat, ihracat ve toplam ticareti içindeki payı ise sırası ile %24,4, %28,2 ve %26,2'dir. Bu rakamlara göre AB, Beyaz Rusya'nın Rusya'dan sonraki en büyük ticari ortağıdır. Rusya'nın Beyaz Rusya'nın ithalat, ihracat ve toplam ticaretindeki payı ise sırası ile %53,2, %45,3 ve %49,5'tir.²²⁴

Beyaz Rusya AB'ye mineral yağlar, tarım ürünleri, kimyasal ürünler, makine ve tekstil ürünleri ihraç etmektedir. AB ise Beyaz Rusya'ya ulaşım ekipmanları, makine ve kimyasal ürünler ihraç etmektedir. AB, Beyaz Rusya'nın Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel prensiplerini ihlal etmesini gerekçe göstererek 2007 yılında Beyaz Rusya ile GTS kapsamında ticaret yapmaktan vazgeçmiştir. Ayrıca 2010 yılından itibaren Beyaz Rusya'dan gerçekleştirilecek giyim ve tekstil ürünleri ithalatı kapsamında kota uygulamaya başlamıştır. Beyaz Rusya'nın Rusya ve Kazakistan ile

²²⁴ European Commission, “European Union, Trade with Belarus”.

birlikte gümrük birliği oluşturmasından sonra tekstil ve giyim ürünleri kapsamında AB'nin tek taraflı uyguladığı kotaların yerini AB-Beyaz Rusya Tekstil Anlaşması almıştır.²²⁵

Tablo 28: Beyaz Rusya'nın Dünya ile Ticareti -Milyon Avro (2008-2013)

	İthalat	İhracat	Denge
2008	26,775	22,145	-4,630
2009	20,479	15,258	-5,220
2010	26,314	19,072	-7,242
2011	32,873	29,755	-3,118
2012	36,118	35,825	-293
2013	32,972	28,496	-4,476

Kaynak:European Commission, “Belarus, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113351.pdf, (30.09.2014), s. 9.

Beyaz Rusya'nın Dünya ile ticaretinde ticaret açığı verdiği yukarıdaki tablodan görülmektedir. İthalat, ihracat ve ticaret hacmindeki artış ve azalış yönlü dalgalanmalar dikkat çekmektedir.

Ülke içerisindeki insan hakları ihlalleri, seçimlerde gerçekleştirilen hileler ve demokrasi ihlallerinden dolayı AB Beyaz Rusya ile sınırlı bağlantı içerisinde.²²⁶ Doğu Ortaklığı kapsamında sektörler arası işbirliği çok taraflı bir yol izlenerek desteklenmekte, sivil topluma yardımlar sağlanmaktadır. Vize kolaylaştırma ve geri kabul anlaşması müzakereleri ise 30 Ocak 2014 tarihinde başlatılmıştır. Beyaz Rusya, Doğu Ortaklığı girişimine sadece çok taraflı platformlarda katılmaktadır. Beyaz Rusya toplumu ile diyalog kapsamında finansal yardımı da içeren destek, Beyaz Rusya'nın modernleşmesi konusunda gerekli reformların yapılması ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla sağlanmaktadır.²²⁷

AB tarafından Beyaz Rusya'ya doğrudan ülkenin demokratikleşme sürecini desteklemesi açısından bölgesel projeler ve insani yardım kapsamında 1991-2004

²²⁵ European Commission, “Trade, Countries and Regions, Belarus”.

²²⁶ “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Belarus Country Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2011”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf, (25.05.2014), s. 4.

²²⁷ European Union External Action, “Belarus”.

yılları arasında 221 milyon, 2005-2006 yılları arasında da 8 milyon Avro yardım yapılmıştır. 2007-2013 yıllarını kapsayan Beyaz Rusya Ülke Strateji Belgesinde AB tarafından sağlanan yardımın; ülke nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanması, demokrasiye doğrudan ya da dolaylı destek ve kendini izole eden Beyaz Rusya'nın uygulamalarının Beyaz Rusya toplumu üzerindeki etkilerinin azaltılmasını içeren konulara yöneleceği belirtilmiştir. AB tarafından 2007-2011 yılları için oluşturulan Beyaz Rusya Ulusal Gösterge programının 2007-2013 Beyaz Rusya Ulusal Strateji Belgesini tamamlayıcı olduğu açıklanmıştır. 2007-2011 dönemi için AB tarafından Beyaz Rusya'ya 46 Milyon Avro yardım yapılması öngörülmüştür.²²⁸

2.2.2. Bölgesel Düzeyde İlişkiler

Her bir ortak ülke ve AB arasında temel anlamda ikili ilişkiler düzeyinde yürütülen AKP'nin Doğu boyutunun, bölgesel çok taraflı işbirliği girişimleri ile geliştirilmesi hedeflenmektedir. 2008 yılında Kiev'de başlatılan Karadeniz Sinerjisi ve Mayıs 2009'da Prag'da başlatılan Doğu Ortaklığı AB'nin AKP kapsamında Doğu komşularıyla ikili ilişkilerini tamamlayıcı girişimleridir.

2.2.2.1. Doğu Ortaklığı

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından bağımsızlığına yeni kavuşmuş eski Sovyet ülkeleri aralarında Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdular. Bağımsız birer devlet olduktan sonra ciddi ekonomik, politik ve sosyal zorluklarla yüzleşen Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin içinde bulundukları kötü koşulları hafifletebilmelerini sağlamak amacı ile Avrupa Birliği 1991 yılında TACIS yardım programını başlatmıştır. TACIS yardım programı ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine organize suçlara karşı mücadele, altyapı ve sınır bölgelerinde güvenli çevre yaratılması konularında AB tarafından ikili bazda verilen hibeler kapsamında teknik yardımlar sağlanmaya başlanmıştır.²²⁹

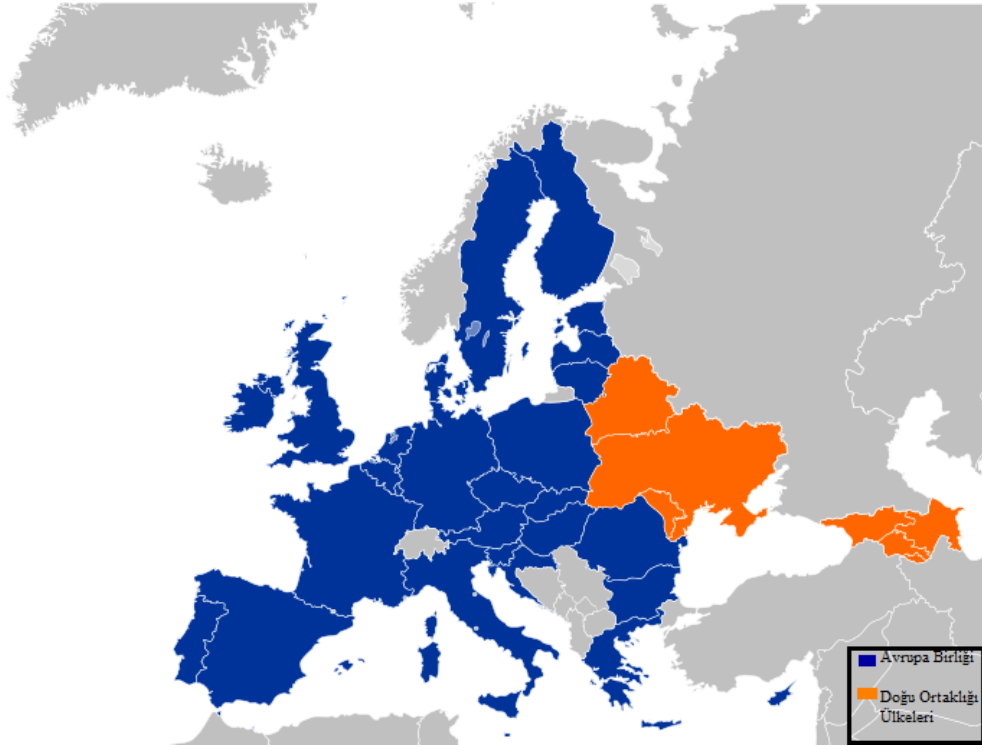
²²⁸ European Commission External Relations Directorate General "European Neighbourhood and Partnership Instrument, Belarus, Country Strategy Paper 2007-2013, National Indicative Programme 2007-2011",

http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf, (30.09.2014), ss. 4,15.

²²⁹ Börzel, ss. 25-27.

Avrupa Birliği'nin Doğu komşuları ile olan ilişkilerini çok taraflı bir boyutta yürütmesini sağlayan Doğu Ortaklığı, 2009 Mayıs'ında AB Prag Zirvesi'nde kabul edilmiştir. 2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra bölge ülkeleri ile sınır komşusu olan AB, istikrar ve güvenlik sorunları olan Doğu komşularına yönelik politikalarını AKP ile güçlendirmiş ve ikili ilişkilerin yanında tamamlayıcı politikalar oluşturmuştur. Doğu Avrupa ve Güney Kafkaslarda yaşanacak olumsuz gelişmelerin AB'yi etkileme riski Birliği harekete geçirmiştir. Bu risk, 2008 yılında Gürcistan'da yaşanan çatışmalarda daha belirgin hale gelmiştir.²³⁰

Şekil 2: Doğu Ortaklığı Ülkeleri

Kaynak:European Union External Action, “Eastern Partnership”, http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (10.07.2014).

AB, Doğu komşuları ile olan ilişkilerini geliştirmek ve özelleştirmek amacıyla, Doğu ortaklarının da talebi doğrultusunda 2009 yılında Doğu Ortaklığını oluşturmuştur. Doğu Ortaklığının temel amacı, AB'nin Doğu komşuları ile ilişkilerini

²³⁰ European Commission, “Eastern Partnership: A Roadmap to the Autumn 2013 Summit”, JOIN(2012) 13 final, Brussels, 15.05.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/e_pship_roadmap_en.pdf, (06.01.2013), ss.3-4.

güçlendirmek ve bu ülkelerde istikrarı, devlet yönetiminde iyi idareyi ve ekonomik kalkınmayı destekleyerek teşvik etmektir. Doğu Ortaklığı AB üyesi ve altı Doğu komşu ülkenin devlet veya hükümet başkanlarının bulunduğu Prag Zirvesinde başlatılmış olup bu zirveler 2 yılda bir gerçekleştirilmeye devam edilmektedir.

Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova'yı kapsayan Doğu Ortaklığı, Doğu komşuları ile AB arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri kurulmasını da içeren Ortaklık Anlaşmalarının oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda AB'nin doğu komşuları AB standartlarına uygun olarak Birlik ile daha derin ilişkiler geliştirmek ve AB ekonomisine aşamalı entegrasyon sağlamak üzere gerekli ilerlemeyi gösterecekleri taahhüdünü vermişlerdir. Ayrıca Doğu Ortaklığı ile komşu ülkelere AB'ye seyahat için daha avantajlı olanaklar oluşturulmakta ve bu çerçevede komşu ülkelere aşamalı vize serbestliği önerilmektedir. Bu olanaklara yasadışı göç ile mücadele konusunda alınacak önlemlerin eşlik etmesi öngörülmektedir.²³¹

Ortaklık, demokrasi ve iyi yönetimin (idarenin) teşvik edilmesini, enerji güvenliğinin güçlendirilmesini, sektörel reformların teşvik edilmesini, çevrenin korunmasını, halklar arasında iletişimin artırılmasını, ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesini ve sosyal eşitsizliği azaltacak ve istikrarı arttıracak projeler için ek fon sağlanmasını amaçlamaktadır.²³² AB'nin Doğu komşularından beklediği reformlara karşılık sunduğu bir önemli teşvik ise vize serbestliğidir. AB, söz konusu ülkelere idari yapılarını güçlendirmeleri amacıyla kurumsal-inşa programları kapsamında teknik yardımlarda bulunmaktadır. Bunun dışında, ihtilaflı konuların ise çok taraflı bir çerçevede tartışılması hedeflenmektedir.

Prag zirvesinde, Doğu Ortaklığı'nın farklılaştırma ve koşulluluk prensiplerine dayalı olarak yürütüleceği deklare edilmiştir. Ayrıca Ortaklığın; uluslararası hukuk prensipleri, temel haklar ve özgürlükler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve iyi ve istikrarlı yönetim ilkelerine ilişkin taahhütlere dayandığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede mevcut ikili ve

²³¹European Commission, "EU cooperation for a Successful Partnership", http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastern_partnership_flyer_final_en.pdf, (13.05.2013), s. 5.

²³²European Union External Action, "Eastern Partnership", http://www.eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (13.04.2013).

çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi²³³ ve bölge ülkelerinde siyasal, sosyal, bölgesel ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması hedeflenmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin daha koordineli bir şekilde yürütülmesini amaçlayan Doğu Ortaklığı ortak ülkelere iki ve çok taraflı olmak üzere iki çeşit ilişkiler ağı sunmaktadır. İki taraflı ilişkiler ağına; demokrasi ve pazar uyumlu reformlar için somut ve geniş kapsamlı yardım sağlanması ve komşuların ekonomik ve siyasi istikrarının güçlendirilmesi gibi konuların üzerinde durulmaktadır. Çok taraflı ilişkiler ağına ise komşu ülkeler arasında fikirlerin, deneyimlerin, uygulamaların paylaşılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla dört temel platform oluşturulmuştur. Bu platformlar sayesinde gerçekleştirilecek paylaşımlar yolu ile komşu ülkelerdeki reformların desteklenmesi hedeflenmektedir.. Bu platformlar şunlardır: ²³⁴

1.Demokrasi, İyi Yönetim ve İstikrar Platformu: Sivil toplumun, etkili demokratik devlet yapılarının oluşturulması hedeflenmektedir.

2.Ekonomik Entegrasyon ve Mevzuat Uyum: Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri oluşturulması için müzakerelerin yapılması ve AB pazarına uyumun gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

3.Enerji Güvenliği: Enerji arzı, geçiş yolları, çeşitliliği ve bu konuda AB ve komşu ülkeler arasındaki bağlantının arttırılmasını hedeflemektedir.

4.İnsandan İnsana İletişim: Bilgi toplumu, medya, kültürel işbirliği, eğitim ve araştırma gibi konularda taraflar arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Mevcut anlaşmaların ötesinde fırsatlar sunacak yeni Ortaklık Anlaşmaları bölge ülkelerinin ticaret ve yatırım konularında daha gelişmiş hale gelmelerini sağlamak amacıyla derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını öngörmesinin yanında yasama uyumunu, serbest yatırım ve ticaret düzenlerinin oluşması için gerekli görmektedir. Derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgeleri ağı ile uzun dönemli sürdürülebilir kalkınma konusunun bölge ülkelerinde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.²³⁵

²³³ Ariella Huff, “The Role of EU Defence Policy in the Eastern Neighbourhood”, **European Union Institute for Security Studies Occasional Paper**, 2011, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/op91-The_role_of_EU_defence_policy_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf, (05.04.2013), s. 7.

²³⁴ European Union External Action, “Eastern Partnership”.

²³⁵ Börzel, s. 31.

Kapsayıcı kurum-inşa programları, idari kapasitenin uygun yenilikçi önlemler ve teknik yardımlar eşliğinde her bir komşu ülkede gelişmesi için ortaya çıkarılmıştır. Enerji arzı ve güvenliği konusunun AB için önem arz etmesi de AB'nin bölge ülkelerine yönelmesini sağlayan sebeplerden biridir. Komşu ülkelerdeki enerji arzının cazibesi AB'yi enerjinin temini ve iletiminin sürekliliği konularına yoğunlaştırmıştır. Enerji arzı ve güvenliğinin sağlanması için AB teknik yardım ve mali yardım programlarını komşu ülkelere sunmaktadır.²³⁶

Polonya'nın öncülüğünde İsveç'in de destekleri ile ortaya çıkarılan ve kabul edilen Doğu Ortaklığı, Fransa cumhurbaşkanı Sarkozy tarafından savunulan Akdeniz için Birlik projesi karşısında bir dengeleyici unsur olması ve AB'nin Doğu komşularının Güney Akdenizli komşu ülkeler bakımından AKP kapsamında geri plana düşmesini önlemek amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda Polonya İsveç ile birlikte ortak bir çalışma yapmış ve Doğu Ortaklığı projesi sunulmuştur. Ayrıca Doğu Ortaklığı girişimi oluşturulurken birçok üye ülke ile de danışmalarda bulunulmuş ve Almanya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, İngiltere gibi ülkeler ile ön anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca güçlendirilmiş bir Akdeniz Ortaklığı projesinin Polonya tarafından kabul edilmesi hususunun ancak aynı şartlarda AKP'nin Doğu boyutunda olan ülkelerle ortaklık oluşturmak olduğu konusunu Fransa'nın fark etmesi sağlanmıştır.²³⁷

Doğu Ortaklığı kapsamında 2009 yılında Prag'da, 2011 yılında Varşova'da ve 2013 yılında Vilnius'ta AB ve Doğu komşularının katılımı ile Doğu Ortaklığı zirveleri gerçekleştirilmiştir. Doğu Ortaklığının çok taraflı bölümü bir dizi önemli girişimler ile yürütülecektir. Bu girişimler vasıtası ile Doğu Ortaklığı daha dengeli bir şekilde geliştirilmeye çalışılacak, ortak ülkeler arasında dayanışma, destekler arttırılacak, özel sektör yatırımları için gerekli fonların sağlanması kolaylaştırılacaktır. Doğu Ortaklığının başladığı günden şu ana kadar yürütülen girişimler şunlardır: Bütünleştirilmiş Sınır İdaresi Programı, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Geliştirilmesi, Bölgesel Enerji Pazarlarının ve Enerji Etkinliğinin Geliştirilmesi Programı, Enerji Arzının Çeşitlendirilmesi: Güney Enerji Koridoru, Doğa ve İnsan

²³⁶ Council of the European Union, "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit", 07.05.2009, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf, (11.04.2013), ss. 4-6.

²³⁷ Agnieszka K. Cianciara, "Eastern Partnership – Opening a New Chapter of Polish Eastern Policy and the European Neighbourhood Policy?" **The Institute of Public Affairs, Analyses and Opinions**, No.4, 2008, <http://www.iss.org.pl/files/8679201040703671001213792577.pdf>, (06.05.2014), s. 2.

Yapımı Felaketlere Karşı Hazırlık ve Önlem Alınması, İyi Çevre İdaresinin Geliştirilmesi gibi girişimlerdir.²³⁸ Ayrıca Doğu Ortaklığı kapsamında oluşturulan tematik programlar kapsamında paneller de oluşturulmuştur. Bu paneller önceden belirlenmiş bazı alanlarda ortaklaşa çalışarak Doğu Ortaklığı'nın başarısına destek vermeyi amaçlamaktadır. Oluşturulan iki platform kapsamında bu paneller gerçekleştirilmektedir. Demokrasi, İyi Yönetim, İstikrar Platformu içinde Bütünleştirilmiş Sınır İdaresi Paneli, Yolsuzluğa Karşı Mücadele Paneli ve İdare Reformu Paneli oluşturulmuştur. Ekonomik Entegrasyon ve AB Politikaları ile Yakınlaşmanın Sağlanması Platformu içinde ise Küçük İşletmeler ve İş Dünyası Gitişimi Paneli, DKSTB'leri içeren Ticaret ile İlgili Yasama Uyumunun Sağlanmasını Amaçlayan Ticaret Paneli ile Çevre ve İklim Değişikliği Paneli oluşturulmuştur.²³⁹

Doğu Ortaklığı içindeki ülkeler açısından bir değerlendirme yapıldığında, Ukrayna mevcut durumda üyelik şansları bulunmayan Azerbaycan ve Ermenistan gibi ülkelerle aynı sepet içerisinde bulunmayı kendi yararına görmemektedir. Polonya Doğu Ortaklığı girişimine sadece genişleme perspektifi ile değil aynı zamanda bölgesel ve uluslararası projelerin gerçekleştirilmesi ve bu kapsamda AB'den büyük fonlar elde edilmesi açısından bakılmasını istemektedir. Yani Doğu Ortaklığı'na genel anlamda Doğu Avrupa girişimi olarak bakılmalıdır ve AKP içinde iki taraflı yürütülen ilişkiler bölgesel anlamda Doğu Boyutu kapsamında çok taraflı olarak yürütülmektedir. Ayrıca çok taraflı platformlar kapsamında ortak ülkelerde reform çalışmalarının desteklenmesi amacı ile en az yılda iki kez üst düzey yetkililer arasında toplantı yapılmaktadır.²⁴⁰

AB, 2010-2013 yılları arasında ikili ve bölgesel programlar doğrultusunda Doğu komşularının reformlarının desteklenmesi amacı ile toplam 2,5 milyar Avro yardım yapmıştır. Bu doğrultuda AB tarafından 2011-2013 yılları arasında ikili programlar bazında Ukrayna'ya 389 milyon Avro, Moldova'ya 308 milyon Avro,

²³⁸European Union External Action, “The Eastern Partnership - Flagship Initiatives”, http://eeas.europa.eu/eastern/initiatives/index_en.htm, (10.10.2014).

²³⁹European Union External Action, “The Eastern Partnership Panels”, http://eeas.europa.eu/eastern/panels/index_en.htm, (10.10.2014).

²⁴⁰Cianciara, s. 4.

Gürcistan’a 208 milyon Avro, Beyaz Rusya’ya 41,5 milyon Avro, Azerbaycan’a 75,5 milyon Avro ve Ermenistan’a ise 182 milyon Avro yardım yapılmıştır.²⁴¹

2.2.2.2. Karadeniz Sinerjisi

AB istikrar, refah ve güvenliğin artırılmasına yönelik bölgesel yaklaşımlar ve işbirliği geliştirilmesi bakımından deneyimlidir. Bu doğrultuda, 2008 yılında Avrupa Komşuluk Politikası’nı tamamlayıcı nitelikte bölgesel bir politika olarak Karadeniz Sinerjisi oluşturulmuştur. Ermenistan, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Ukrayna, Rusya ve Türkiye’nin dahil olduğu Karadeniz Sinerjisi ile Karadeniz’i çevreleyen ve bölge ile bağı olan ülkeler arasında bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Karadeniz bölgesindeki demokratik ve ekonomik reformları hızlandırma, istikrar sağlama, kalkınmayı teşvik etme ve bölgede var olan çatışmaları yöneterek çözüme kavuşturma gibi amaçlara sahip olan Karadeniz Sinerjisi çevre, ulaşım ve enerji gibi ortak alanlara ilişkin uygulanabilir projelerin oluşturulmasını hedeflemektedir. Ayrıca Sinerji, 2007 yılında AB’ye üye olan Bulgaristan ve Romanya gibi Karadeniz’e kıyısı olan tüm ülkelere açıktır.²⁴²

Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Komisyonu’nun oluşturduğu “Karadeniz Sinerjisi- Yeni bir Bölgesel İşbirliği Girişimi” adlı belgeyi 2007 yılında kabul ederek Karadeniz Sinerjisi’nin temellerini atmıştır. Belgede, Karadeniz Sinerjisi girişiminin Avrupa Komşuluk Politikasının, Türkiye ile gerçekleştirilmekte olan tam üyelik müzakerelerinin, Rusya ile oluşturulmuş olan Stratejik Ortaklığın tamamlayıcısı olduğu belirtilmiştir.²⁴³

Güneydoğu Avrupa’daki bölgesel kalkınma projelerine destek vermek isteyen Avrupa Birliği, Karadeniz’i çevreleyen ve Karadeniz ile tarihsel bağları bulunan ülkeleri destekleyerek bir işbirliği oluşturmak amacıyla Karadeniz Sinerjisi’nin

²⁴¹ European Union External Action, “The Eastern Partnership - Frequently asked questions (FAQ)”, http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm, (10.10.2014).

²⁴² Eufocus, “The EU and Its Eastern Neighbors”, s. 4.

²⁴³ Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Report On the First Year Of Implementation of the Black Sea Synergy”, **COM(2008) 391 final**, Brussels, 19.6.2008, http://www.eeas.europa.eu/blacksea/doc/com08_391_en.pdf, (10.05.2013), (COM(2008) 391 final), s. 2.

oluşturulmasında öncülük etmiştir. Sinerji, Karadeniz bölgesinde bulunan bu ülkelerin ekonomik ve siyasi reformlarının desteklenerek bölgedeki ortak sorunlarla mücadele etmeyi amaçlamaktadır.

2008 yılında AB ve Karadeniz bölgesi dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleşen Kiev Zirvesi'nde Sinerji'nin oluşturulması için anlaşmaya varılmıştır. Karadeniz'i çevreleyen ülkeler arasındaki işbirliğini arttırmayı amaçlayan bu girişim bölge ülkeleri arasında daha yakın ilişkiler kuracak ve bölgesel bağları arttıracaktır. Karadeniz Sinerjisi ile;

- Demokratik ve ekonomik reformların desteklenmesi,
- Bölgedeki istikrarın desteklenmesi ve kalkınmanın teşvik edilmesi,
- Ortak alanlarda gerçekleştirilecek uygulanabilir projelerin tesis edilmesi
- Bölgesel işbirliği çerçevesinde oluşturulacak koordineli eylemler doğrultusunda fırsatların ve zorlukların belirlenmesi amaçlanmaktadır.²⁴⁴

Bir bütün olarak Karadeniz Bölgesi'ndeki enerji arz ve güvenliğinin sağlanması, çevrenin korunması, balıkçılık politikasının AB standartlarına yaklaştırılması, ulaşım, güvenlik, araştırma, bilim ve eğitim ağlarının geliştirilmesi, ticaret, istihdam, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, bölgede yaşanan çatışmaların çözülmesi, demokrasi, insan haklarına saygı, iyi yönetim gibi konularda ilerlemeler kaydedilmesi Karadeniz Sinerjisi içinde AB açısından temel hedefler olarak belirlenmiştir.²⁴⁵

²⁴⁴European Union External Action, “Black Sea Synergy”, http://www.eeas.europa.eu/blacksea/index_en.htm, (10.05.2013).

²⁴⁵ Commission of the European Communities, COM(2008) 391 final, ss. 3-4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DOĞU KOMŞULARINA YÖNELİK POLİTİKALARI: FIRSATLAR VE MEYDAN OKUMALAR

3.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Avrupa Komşuluk Politikasının başlatıldığı tarih olan 2004’ten günümüze Politikanın uygulanması aşamasında bir takım olumlu ve olumsuz yönler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmında üye devletlerin reformları gerçekleştirme kapasiteleri ve AB’den isteklerinin yanında, AB’nin Doğu komşularına verdiği karşılık ekseninde AKP’nin Doğu boyutuna ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak politikanın eksiklikleri ve reformları teşvik edici yönleri tartışılacaktır.

3.1.1. Güçlü Yönleri

Avrupa Komşuluk Politikası, AB’nin normatif güç olarak etkinliğine ilişkin yürütülen tartışmalarla yakından ilgilidir. AB, uluslararası arenada etkinliğini, askeri varlığa dayalı sert bir güce dayandırmamakta, kurumsal yapısı ve söylemini etik ve normatif kurallara dayalı olarak oluşturan, gücünü uluslararası platformda kabul gören ve kendi kabul ettiği norm ve değerlerden alan yumuşak (soft) bir liderlik ve etkinliği amaçlamaktadır.²⁴⁶ AB’nin geniş anlamda normatif temeli, kuruluşundan günümüze kendi içinde gerçekleştirdiği anlaşmalar, politikalar, deklarasyonlar, kriterler ve içinde bulunduğu koşullar ile ilişkili olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda AB müktesebatını da oluşturan, Birliğin hukuki yapısını ve politikalarını aynı zamanda tanımlayan 5 çekirdek normdan söz etmek mümkündür. Bunların ilki barışı merkeze oturtan bir anlayıştır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurulmasını sağlayan anlaşmaların başlangıç kısmında bu kavram belirtilmiştir. Söz konusu norm, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa’da başka yıkıcı savaş olmasını önleyici bir anlayışı temsil eden normdur. Ulusüstü kurumların oluşturulması ile üye

²⁴⁶ Cemile Akça Ataç, “AB’nin Normatif Kapasite Sorunu, Akdeniz İçin Birlik ve Türkiye”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 11, No:1, 2012, <http://ataum.ankara.edu.tr/11-1.pdf>, (15.06.2014), s. 3.

lkeler nezdinde ortak kurumlar yaratarak ve karşılıklı bağımlılığı arttırarak savaşın önlenmesi ve Avrupa kıtasında kalıcı barışın tesisi amaçlanmaktadır.

İkinci norm ise; 1991 yılında imzalanan Avrupa Birliğı Anlaşmasının giriş kısmında belirtilen özgürlüktür. Bu zgrlk; Birliğın dört özgürlük prensibi olarak adlandırılan kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır. Diğerk üç temel norm ise demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüdür. Avrupa Birliğı Anlaşması ve AB'ye tam üyelik için gerekli olan Kopenhag Siyasi Kriterlerinde²⁴⁷ bu normlar ortaya konulmaktadır. Çekirdek normlara ek olarak sosyal gelişme, ayrımcılıkla mücadele, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim gibi kavramlar da AB'nin normlarındanıdır. Sosyal gelişme; liberal ekonomi ve Birliğın ekonomik ve parasal birliğı geçişini içermektedir. Sosyal içerme kapsamında ırkçılık ve azınlıklara ayrımcılık konularında mücadele önem taşımaktadır.²⁴⁸ Askeri ve ekonomik anlamda sahip olduğu parametrelere bakıldığında askeri anlamda cüce, ekonomik bakımdan ise dev olarak nitelendirilen AB, komşuları ile ikili ve bölgesel düzeyde, normlara dayalı bir ilişki düzeni oluşturmayı amaçlamaktadır.

AKP kapsamında komşu ülkeler ile ilişkilerde; ülke raporlarında komşu ülkelerin durumları ortaya konulmakta, eylem planları ile hedefler belirlenmekte ve ilerleme raporlarında ise eylem planları temelinde gerçekleştirilen gelişmeler ve ilerlemeler değerlendirilmektedir. AB'nin komşu ülkelere sağladığı ekonomik ve teknik yardımlar ilgili ülkelerde sosyal, kurumsal, ekonomik yapının ve demokrasinin inşasını hedeflemektedir. Reform süreçlerinin nihai sonuca ulaşması ortak ülkelerin bireysel olarak isteklerine, gösterecekleri ilerlemelere bağlıdır. Bu bağlamda bazı ülkeler eylem planlarında belirlenen hedefleri kendi ulusal i reform stratejilerinin içine dahil etmişlerdir.

Komşu lkeler açısından olumlu gelişmeleri de dikkate alarak değerlendirildiğinde, AKP'nin güçlü yönleri bütünleşme (integration), ortak sahiplenme (joint ownership), somutluk (concreteness), fonların daha iyi kullanımı (

²⁴⁷1993 yılında AB'nin gerçekleştirdiği Kopenhag zirvesinde belirlenen, adaylık için başvuruda bulunacak ülkelerin tam üyelikten önce karşılaması gereken kriterlerdir. Bunlar: Siyasi Kriterler, Ekonomik Kriterler, Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleridir.

²⁴⁸Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/8930/1/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf, (20.06.2014), ss. 32-33.

better use of funds) olarak belirtilebilir. Bu unsurlar, Komisyon'un 4 Aralık 2006 tarihinde yayımladığı "Avrupa Komşuluk Politikası'nı Güçlendirmek" başlıklı belgesinde belirtilmiştir. Bu çerçevede söz konusu unsurlar aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

Bütünleşme: Karşılıklı taahhütler çerçevesinde bir yol haritasının belirlenip komşu ülkeler tarafından gerekli siyasi, sosyal, ekonomik reformların yapılarak AB ile bütünleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bir bütün olarak kapsamlı ve tek bir çerçeve oluşturulmuştur.

Ortak Sahiplenme: Eylem planları ile belirlenen hedeflerin taraflarca kabul edilip taahhüt altına girildiğini belirtmektedir. Bağlayıcılık hususu bu bağlamda gönüllük esasına göre oluşturulmuştur.

Somutluk: Eylem planlarının geniş ve kapsamlı hazırlanması gerçekleştirilecek reformların somutlaşması açısından önem taşımaktadır.

Fonların Daha İyi Kullanılması: AB'nin sağladığı finansal desteğin ülkelerin isteklerini ve verdiği taahhütleri yerine getirme kapasitesini arttırdığını göstermektedir. Fonların belirlenen hedefler doğrultusunda harcanması ortak ülkelerdeki gelişmeyi ve entegrasyonu arttıracaktır. Ayrıca bu bağlamda fonların dönemler itibarı ile arttırılmasının önemine vurgu yapılmaktadır.²⁴⁹

Daha fazla bağlantı ve entegrasyon yaratmak amacı ile AKP'nin başka alanları da mevcuttur. Finansal yardımların yanı sıra komşulara ticaret ve ekonomik entegrasyon, göç ve hareketlilik, bölgesel çatışmaların çözümü konusunda da teknik yardımlarda bulunmaktadır.²⁵⁰

3.1.2. Zayıf Yönleri ve Temel Sorunlar

Avrupa Komşuluk Politikası, Birlik düzeyinde komşulara yönelik ortak bir politika çıktısı oluştursa da gerçekleştirilen ilerlemeler bağlamında eksik yönleri oldukça fazladır. Eylem planı kabul edilen ülkelerin birçoğu Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesine karşın hala komşu ülkelerdeki sosyal eşitsizlik, siyasi istikrarsızlık,

²⁴⁹ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy", **COM(2006)726 final**, Brussels, 4.12.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf, (11.10.2012), (COM(2006)726 final), s. 3.

²⁵⁰ Commission of the European Communities, COM(2006)726 final, ss. 3-4.

gelişmiş idari kurumların inşa edilememesi, demokrasinin ve hukukun üstünlüğü konularında çok sınırlı ilerleme kaydedilmesi AKP'nin şu ana kadarki başarısızlığını göstermektedir. Ayrıca yolsuzluk, işsizlik, yoksulluk, ekonomik performans gibi konularda komşu ülkeler güçlü yönetim örneği oluşturamamış, yeterli ilerleme kaydedilememiştir.

Pratikte AKP'nin temel ilkelerinden olan koşulluluk ilkesinin AKP içinde çok etkili bir rol oynamadığı görülmektedir. AB tarafından teşvik edilen önerileri ortak ülkelerin karşılamasının zor olmasının yanında birçoğu da ortak ülkeler açısından dikkat çekici değildir. Örneğin, tarım ürünlerinin ticareti konusunda ortak ülkeler AB'nin getireceği kurallara tabi olmak konusunda istekli görünmemektedirler. Mali yardımların arttırılmasına karşın, ortak ülkelerden talep edilen reformların pek azı gerçekleştirilmiş, uzun dönem amaçları arasında yer alan ve AB tarafından önerilen ödüller (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi kurulması gibi) de ortak ülkelerin teşvik edilmesi açısından pek etkili olmamıştır.

AB'ye üyelik ödülünün bulunmaması dolayısı ile Doğu komşuları AB politikalarına uymaları durumunda elde edecekleri kazanımlardan ziyade karşılaşacakları yüksek uyum maliyetleri ile yüzleşmektedirler. Komşuların AB politikalarını uygulama isteği ve kapasitelerinin zayıf olmasının yanı sıra, uyum gerektiren politika alanlarının ülkeden ülkeye farklılık göstermesinden dolayı da reform süreci tek bir istikamette yürütülememektedir. Ayrıca AB bazı dönemlerde uyguladığı politikalar sonucunda komşuları ile olan yakınsamayı baltalayabilmektedir. Örneğin, yüksek korumalı ve etkili AB süt pazarı kuralları, Ukraynalı süt üreticilerinin yerel düzeyde yatırımlarını artırması ve AB gıda güvenliği standartlarına uyumu konusundaki girişimlerini sekteye uğratmaktadır.

AKP'ye yapılan eleştirilerden biri de AB'nin Avrupa değerlerinin, ekonomik işbirliğinin sıkı bir şekilde arttırılması ve demokrasi ve insan hakları kavramlarının ortak ülkelerde içselleştirilmesinden çok kendi çıkarlarına öncelik verdiğidir. Örneğin, enerji arzının ve ulaşımının güvenliği AB için doğu ve güney komşuları ile arasındaki ilişkileri belirleyen önemli ve zor bir alandır. Aynı şekilde Birliğin Rusya ile ilişkilerinde AB'nin sürekli vurguladığı evrensel değerlerden çok enerji arzı konusu ön plana çıkmakta ve ortak ülkelerde yaşanan demokrasi ve insan hakları ihlalleri çok

kez AB tarafından görmezden gelinmektedir. Nitekim Azerbaycan ile olan ilişkilere göz atıldığında aynı durum karşımıza çıkmaktadır.²⁵¹

Doğu Avrupa ülkeleri açısından AKP'ye bakıldığında özellikle AB için büyük ve önemli bir ortak olan Ukrayna tarafından önemli bir eleştiri gelmektedir. Bu eleştiri Avrupa kıtasında yer alsa da AB tarafından Ukrayna için üyelik ihtimalinin dile getirilmesinden kaçınılmasıdır. Oysa AB Antlaşması'nda her Avrupalı devletin AB'ye katılabilmek için başvuru yapabileceği belirtilmektedir. AKP'nin AB'ye üyelik yerine ortaklık önermesi özellikle bazı Doğu komşuları açısından hayal kırıklığı yaratmıştır. Reformların gerçekleştirilmesi şartıyla altın havuç olarak kabul edilen üyelik müessesesi ile kıyaslandığında AKP'nin getireceği kazanımlar bir gümüş havuç olarak bile kabul edilmemekte ve ortak ülkelerdeki reform hızı istenilen seviyede olmamaktadır. İngiltere ve Polonya'nın olumlu bakış açılarına rağmen, AB genişleme yorgunluğunu henüz üzerinden atmışken ve önünde bulunan Türkiye ve Batı Balkanlar genişlemeleri sonuca kavuşturulmadan Doğu komşuları açısından üyelik taahhüdünü vermek istememektedir.²⁵²

Ayrıca eylem planlarında gerçekleştirilmesi planlanan reformlar belirtilmesine karşın, bazı durumlarda hangi tarafın eylemi gerçekleştireceği açık bir şekilde belirtilmemiştir. Örneğin, Moldova'nın içindeki ayrılıkçı Transdinyester bölgesindeki kriz yönetimi konusunda danışmalarda bulunulacağı belirtilmiş ve bu konuda bir belirsizlik oluşmuştur. Çünkü kimin ilk adımı atacağı net olarak belirtilmemiştir. Ayrıca komşu ülkelerden hangi eylemlerin ve reformların gerçekleştirilmesinin beklendiği belirtilse de bunların hangi süreci izleyeceği tam olarak AB tarafından açıklanmamıştır. Eylem planlarının 3-5 yıllık dönem için oluşturulduğu belirtilmesine karşın hangi zamanda tam olarak tamamlanacağı da belli değildir.²⁵³

Daha önce de belirtildiği üzere, başta Ukrayna olmak üzere diğer Doğu komşuluğu ülkelerinde üyelik perspektifi olmaksızın politik dönüşümlerin yaşanması zor görünmektedir. Genişleme yorgunluğunu üzerinden atamayan ve mevcut genişleme sorunları ile uğraşan AB, yeni bir genişleme sözü vermek istememesine karşın, yeniden bölünmüş Avrupa ortamı yaratmamak amacı ile AKP kapsamındaki

²⁵¹ Julia Langbein ve Tanja A. Börzel, "Introduction: Explaining Policy Change in the European Union's Eastern Neighbourhood", **Europe-Asia Studies**, Vol. 65, No. 4, 2013, ss. 571-580.

²⁵² European Movement, s. 4.

²⁵³ Hatipoğlu, ss. 226-227.

politikalarını geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak demokrasi ve insan haklarına ilişkin problemleri olan komşu ülkelerin genişleme perspektifinin aday ülkeler için getirdiği teşvik durumu oluşturulmaksızın siyasi ve toplumsal sorunlarını çözmeleri ve sürdürülebilir bir ekonomik atılım gerçekleştirmeleri zor görünmektedir.²⁵⁴

AB ile Doğu Komşularının daha önceki bölümde belirtildiği gibi aralarında asimetrik bir ticari ilişki ve ekonomik gelişmişlik göze çarpmaktadır. Hiçbir komşuluk lkesi AB i pazarında çok fazla rekabet gücüne sahip olmadığından AB i pazarına giriş dl gelişmemiş ve yoksul ülkeler açısından pek cazip bir teklif olamamıştır. Ayrıca artı değer ve ülkelerin kazanımları tam olarak açıklanmış değildir. Bu bağlamda mali yardımların arttırılması ve yapılan yardımların reform gerektiren alanlarda verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.²⁵⁵

3.2. DOğU KOMşULARLA İLİşKİLERDE RUSYA’NIN ETKİSİ

AB’nin coğrafi ve demografik açıdan en büyük komşusu olan Rusya aynı zamanda Avrupa Birliği’nin üçüncü en büyük ticari ortağıdır. Rusya ile AB arasındaki ilişkiler ne AKP kapsamında ne de AKP’nin tamamlayıcısı olan Doğu Ortaklığı çerçevesinde sürdürülmektedir. Rusya ile AB arasındaki ilişkiler Stratejik Ortaklık erevesinde AB’nin diğer Doğu komşuları ile ilişkilerinden daha ayrıcalıklı bir şekilde yürütülmektedir. Rusya ile AB arasındaki ilişkiler enerji arzı ve güvenliği, küresel güvenlik endişeleri, iklim değişikliği, organize suçlarla mücadele ve terörizm gibi konular çerçevesinde karşılıklı bağımlılık döngüsü içinde yürütülmektedir.²⁵⁶

AB ve Rusya birbirlerinin istikrarı, refahı ve güvenliği açısından karşılıklı bağımlılığı ve ortak çıkarları olan küresel oyunculardır. Rusya-AB ilişkileri düzenli olarak iki yılda bir yapılan ikili zirveler kapsamında yürütülmektedir. 1997 yılından itibaren yürürlükte olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması kapsamında sürdürülen ilişkilerin ortak değerlere dayalı bir ereve kapsamında daha güçlü hale getirilebilmesi için yeni bir AB-Rusya ticaret anlaşması müzakereleri sürdürülmektedir.

²⁵⁴Wolczuk, s. 22.

²⁵⁵ Rosa Balfour ve Alessandro Rotra, “Beyond Enlargement the European Neighbourhood Policy and its Tools” **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, Vol. 40, No.1, 2005, ss. 7-12.

²⁵⁶ Eufocus, “The EU and Its Eastern Neighbors”, s. 1.

2003 yılında Avrupa Birliği, mevcut Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde dört ortak alan yaratarak Rusya ile olan ilişkilerini güçlendirmiş ve genişletmiştir. Bunlar, ortak ekonomik alan; ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı; ortak dış güvenlik alanı ve ortak araştırma, eğitim ve kültür alanı olarak belirlenmiştir. Bu alanlar bağlamında yasal yakınsama gerçekleştirilip iki taraf arasında ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesi, enerji ve çevre alanlarında işbirliği yapılması, Pan-Avrupa ağlarının geliştirilmesi (enerji, ulaşım ve telekomünikasyon), insan haklarına saygı, yasadışı göçün önlenmesi, terörizm, sınırötesi suçlar (insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı) gibi konularda ortak politikalar geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yükseköğretim sisteminin modernleştirilmesi ve Erasmus+ gibi değişim programları ile bilim, eğitim ve kültürel işbirliğinin arttırılması hedeflenmektedir.²⁵⁷

Rusya ve AB enerji ortaklarıdır. Rusya dünyanın en büyük enerji arz eden ülkelerinden biri olup AB de dünyanın en büyük enerji ithalatçısıdır. Günümüzde %50 oranında enerji anlamında dışa bağımlı olan AB'nin 2030 yılında %70-75 oranında dışa bağımlı olması beklenmektedir.²⁵⁸ Rusya ile AB arasındaki karşılıklı bağımlılık ve çıkarlar enerji ortaklığı konusunda sağlam bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu enerji ortaklığı ile enerji sektörünün gelişimi sağlanarak enerji arz ve güvenliğinin sağlanması, ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve çevresel olumsuz etkilerin azaltılması amaçlanmaktadır.²⁵⁹

AKP'nin Doğu boyutunda yer alan ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeden önce Sovyetler Birliği içinde yer almaları dolayısı ile Rusya AB'nin Doğu komşuluğunda yer alan ülkelerle tarihsel, ekonomik ve siyasal ilişkilere sahiptir. Rusya, Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi AB'nin Doğu komşularını etkilemekte ve kendi güdümünde olmalarını istemektedir. Rusya'nın bu tavrı AB açısından bir sorun oluşturmakla birlikte AB, Sovyetler Birliği sonrası dönemde Rusya'nın bölge ülkelerine olan ilgisini doğal görmektedir. Ancak Rusya AB'nin AKP ile Doğu komşuluğu ülkelerine sunduğu reform önerilerini bir dayatma olarak görmekte ve bunu sıfır toplamı bir oyun olarak açıklamaktadır. Buna rağmen özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine karşı çıkan Rusya, AKP ve hatta uzun

²⁵⁷ Eufocus, "The EU and Its Eastern Neighbors", s. 7.

²⁵⁸ European Security Strategy, s. 3.

²⁵⁹ Eufocus, "The EU and Its Eastern Neighbors", s. 6.

dönemde gerçekleşebilecek tam üyelik konusuna başlangıçta ses çıkarmasa da bölgedeki etkinliği açısından AB'nin Doğu komşuluğunda yer alan ülkelerdeki iktidar mücadelelerine dolaylı olarak veya kimi zaman doğrudan taraf olmakta ve kendisine yakın iktidarlara iş başına getirerek bölge ülkelerindeki etkisini sürdürmek istemektedir.²⁶⁰

Rusya kendi ulusal çıkarları doğrultusunda eski Sovyet cumhuriyetlerinde Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgelerde ayrılıkçı birimlere destek vermektedir. AB'nin Doğu komşularını iç ve dış politikada zor duruma sokmak amacını taşıyan Rusya'nın bu hamleleri bölgedeki istikrarın yakalanmasını engellemektedir. Çözumsuzluk ve yaşanan çatışmalar komşuların güvenliği ile birlikte AB'nin güvenliğini de tehdit etmektedir.²⁶¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Moldova içinde kalan Transdinyester bölgesinde 1992 yılında yaşanan iç savaş sonunda Transdinyester fiilen Moldova'dan bağımsız hareket etmeye başlamıştır. 2014 yılı itibarı ile de facto bir cumhuriyet olan Transdinyester, Rusya Federasyonu'na bağımsız bir ülke olarak tanınmak amacı ile istekte bulunmuştur. Rusya devlet başkanı Putin ise bu bölgeye uygulanan ambargoların kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁶²

Sovyetler Birliği'nin parçalanması sürecinde Gürcistan toprakları içerisinde yer alan Güney Osetya, yaşanan çatışmaların ardından Demokratik Güney Osetya Sovyet Cumhuriyeti'nin 20 Eylül 1990 tarihinde ilan edildiğini açıklamıştır. Gürcistan aynı yıl içinde Güney Osetya'nın özerklik statüsünün kaldırıldığını açıklayarak buna karşılık vermiştir. Yaşanan sıcak çatışmalar ancak 1992 yılında durdurulabilmiştir.²⁶³ 1992-1993 yılında Gürcistan ile savaşı ve sonrasında sağlanan ateşkes sonucunda Gürcistan toprakları içinde kalan Abhazya özerk bölgesi de Güney Osetya'ya benzer olayları yaşamıştır. Yaşanan iç çatışmaların sonunda iki bölge de Gürcistan toprakları içinde kalmıştır.²⁶⁴

²⁶⁰ European Movement, s. 5.

²⁶¹ Emerson, CEPS, s. 4.

²⁶² "Transdinyester'den Rusya'ya Tanınma Başvurusu", **Euronews**, 23.04.2014, <http://tr.euronews.com/2014/04/23/transdinyester-den-rusya-ya-taninma-basvurusu/>, (24.06.2014).

²⁶³ "Güney Osetya Sorunu Nedir?", **Hürriyet**, 08.08.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/9616372.asp>, (24.06.2014).

²⁶⁴ "Abhazya - Gürcistan Anlaşmazlığı ve Gürcistan Abhazya Savaşının Kronolojisi", 03.01.2014, http://www.mehmetciktv.com.tr/haber/1423/abhazya-gurcistan-anlasmazligi-ve-gurcistan-abhazya-savasinin-kronolojisi.html#.U6miBJR_uTs, (24.06.2014).

Anayasal düzenin sağlanması gerekçesiyle, Gürcistan'ın 2008 yılında ayrılıkçı Güney Osetya'ya operasyon başlatmasının ardından Rusya'nın Güney Osetya'ya müdahale etmesi ile Gürcistan-Rusya savaşı yaşanmıştır. Savaşın sonunda Abhazya ve Güney Osetya de facto olarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Rusya iki devletin bağımsızlıklarını tanıdığını açıklamıştır.²⁶⁵

Son dönemde ise Ukrayna'da yaşanan kriz Rusya'nın doğu komşuları üzerindeki etkisinin en önemli göstergelerinden birisini oluşturmaktadır. Rusya'nın başta Ukrayna olmak üzere Moldova ve Gürcistan'a baskıları AB ile entegrasyon kurmasını engellemeye yöneliktir.

Rusya 2013 sonu itibarı ile Ukrayna'yı AB ile olan yakın ilişkilerinden dolayı baskı altında tutmaya devam etmiş, bu bağlamda 2013 yazında Ukrayna'nın çikolata sektöründe önemli paya sahip Roshen'den ithalatı yasaklamıştır. Çikolata üretebilmek amacı ile makinelerini AB'den ithal edip Rusya'ya ihracat gerçekleştiren bir şirket olan Roshen, AB yanlısı olarak görüldüğünden Rusya tarafından kendisine ithalat yasağı konulmuştur. Bu karar Rusya tarafından gümrük birliği içinde bulunduğu Kazakistan ve Beyaz Rusya'ya da iletilmiştir. Bunun sonucunda Beyaz Rusya da söz konusu şirketten gerçekleştirdiği ithalatı durdurma kararı almıştır. Rusya'nın bu hamlesinin, Ukrayna'nın Rusya'nın oluşturduğu gümrük birliğine girmeme kararını açıklamasının ardından Ukrayna'yı yıldırma amaçlı olduğu ileri sürülmüştür. Rusya tarafından benzer engellemelerin AB ile Ukrayna arasında imzalanması söz konusu olan Ortaklık Anlaşmasının ardından da gerçekleştirilebileceği, Ortaklık Anlaşmasının imzalanmasına kısa bir süre kala Ukrayna'ya karşı yapılan ithalat yasaklarından anlaşılmıştır.²⁶⁶ Putin'in Ukrayna ziyaretinin ardından gerçekleşen bu ithalat yasağı Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik ekonomik ve siyasi bir tehdidi olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda bu ceza ile AB yanlısı Ukraynalı oligarklara da mesaj verilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁵“Rusya Parlamentosu Abhazya ve Güney Osetya'yı Tanıma Kararı Aldı”, **Bianet**, 25.08.2008, <http://www.bianet.org/biamag/dunya/109256-rusya-parlamentosu-abhazya-ve-guney-osetya-yi-tanima-karari-aldi>, (24.06.2014).

²⁶⁶“Russia Hits at Ukraine with Chocolate War”, **Euractiv**, 14.08.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-hits-ukraine-chocolate-wa-news-529804>, (24.06.2014).

²⁶⁷“Russia Worried as Ukraine Creeps Closer to EU”, **EUbusiness**, 13.08.2013, <http://www.eubusiness.com/news-eu/russia-ukraine.q6s/>, (24.06.2014).

AB ile Ukrayna arasında imzalanması planlanan Ortaklık Anlaşmasının Ukrayna'yı AB'ye daha fazla yakınlaştıracak ve üyelik yolunda ilk adım olacağı düşüncesiyle, Litvanya başkanlığında 29-30 Kasım 2013 tarihlerinde gerçekleştirilen AB-Doğu Ortaklığı zirvesine büyük önem atfedilmiştir. Diğer taraftan Rusya ise, AB üyesi dışındaki tüm Doğu komşuluğu ülkelerini oluşturduğu gümrük birliğine dahil etmeyi ve daha sonrasında 2015 yılında bunu Avrasya Ekonomik Birliğine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde Rusya tarafından eski SSCB etki alanının canlandırılması amaçlanmaktadır. Gümrük birliğine katılan ülkelere ortak bir alanda gümrük engeli olmadan daha fazla tüketiciye ulaşma imkanı vadeden Rusya ayrıca Birlik ülkelerine düşük enerji tarifesi de önermekte ve bu şekilde üretimin ve rekabet kapasitesinin artırılması gündeme gelmektedir.²⁶⁸

1 Ocak 2010'da Rusya'nın liderliğinde Beyaz Rusya, Rusya ve Kazakistan arasında resmi olarak kurulan gümrük birliği üyeler arasında birçok alanda ticaret engelini kaldırmış, 1 Ocak 2012'de Tek Ekonomik Alan adını almıştır. 1 Ocak 2015'te ise Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüştürülmesi planlanmıştır. Bu girişim ile Rusya tarafından eski Sovyet etki alanının yeniden canlandırılması hedeflenmektedir. 2012 yılındaki Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre gümrük birliğini oluşturan devletlerin ekonomilerinin toplam değeri 2,3 trilyon Dolar'dır. Bu yapı içerisinde, Avrasya Komisyonu ticaret ile ilgili konuları kararlaştıran 800 kişilik bir kurum olarak yürütme görevini üstlenmektedir. Bu aşamada malların serbest dolaşımını içeren bütünleşme çerçevesinde ileriki dönemde işçilerin serbest dolaşımı konusunda da adım atılması hedeflenmektedir.²⁶⁹

Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ı kapsayan gümrük birliğine Rusya Ukrayna'yı da dahil edilmek istemekte ve Ukrayna'ya baskı yapmaktadır. Diğer taraftan, AB ise Ukrayna'nın Rusya ile gümrük birliği kurmasının Ukrayna'nın AB ile entegrasyonuna ciddi zararlar vereceğini vurgulamıştır. AB ile entegrasyon için çaba sarf eden Moldova da 2013 yılında Ukrayna'ninkine benzer bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Rusya tarafından Ekim 2013 tarihinde Moldova'dan yapılan şarap ve alkollü içki ithalatı kesilmiştir. Bu durumun gerekçesi, Ukrayna'ya verilen cevapta olduğu

²⁶⁸ “Russian-Backed Free-Trade Zone May Expand Its Borders”, **The New York Times**, 28.11.2013, http://www.nytimes.com/2013/11/29/business/international/russian-backed-free-trade-zone-may-expand-its-borders.html?_r=0, (25.06.2014).

²⁶⁹ “Russian-Backed Free-Trade Zone May Expand Its Borders”.

gibi hijyen olarak ifade edilmiştir. Oysa Rusya'nın bu kararı, birçok uzman tarafından eski Sovyet cumhuriyeti olan Moldova'nın AB'ye doğru entegrasyon konusunda yol almaya devam etmesinin verdiği rahatsızlık olarak yorumlanmıştır. DKSTB'yi de kapsayan yeni bir Ortaklık Anlaşmasının müzakerelerini AB ile yürüten Moldova bu politikasından ötürü eski SSCB'yi ekonomik olarak tekrar canlandırma hayalleri kuran Putin yönetimindeki Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Bu bağlamda Doğu Ortaklığı zirvesinden önce Rusya'nın Moldova'daki büyükelçisi, AB ile olan Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin sürdürülmesi halinde Rus gazının iletiminin kesileceğini belirtmiştir. Büyük oranda Rus gazına bağımlı olan Moldova ve Ukrayna aynı zamanda iletim yolları üzerinde de bulundukları için Rusya tarafından sürekli olarak baskı görmektedirler.²⁷⁰

Rusya, Ukrayna ve Moldova'ya baskı uygulayarak 2013 Kasım ayında Litvanya'da yapılan Vilnius Doğu Ortaklığı zirvesinde söz konusu ülkelerin AB ile anlaşma imzalamalarını engellemeye çalışmıştır. Bu ortamda, Moldova'nın AB ile Ortaklık Anlaşması imzalaması durumunda Transdinyester gerginliğinin tırmanacağı, Ukrayna'nın ise yeni ticari yasak ve ambargolara maruz kalacağı endişeleri oluşmuştur. Ayrıca Rusya Vilnius Zirvesi öncesinde AB üyesi Litvanya'dan da süt ürünleri ithalatını durdurmuştur.²⁷¹

Ermenistan devlet başkanı Serj Sarkisyan'da 2013 yılında AB ile entegrasyonu derinleştirmenin yanı sıra Rusya ile ticari ve politik bir birlik oluşturmak istediklerini açıklamış, böylece Ermenistan Rusya'nın liderliğinde oluşturulan gümrük birliğine gireceğinin sinyalini vermiştir. Ermenistan tarafından Ekim 2013 tarihinde alınan bu karar ile Doğu Ortaklığı zirvesine kısa bir süre kala AB'ye mesaj verilmiştir. Ermenistan, Avrasya Ekonomik Birliğine dahil olabilmek için gerekli adımları atacağını açıklasa da AB ile iyi ilişkiler sürdürme isteğini de teyid etmiştir. Ermenistan ile siyasi işbirliği ve serbest ticaret bölgesi müzakerelerinin sona erdiğini ve Kasım 2013 Vilnius zirvesinde Ortaklık Anlaşması imzalanacağını bildiren AB için bu karar şok etkisi yaratmıştır. Ermenistan'ın Rusya ile gümrük birliğine girmesi durumunda

²⁷⁰ "Russia Punishes Moldova by Banning its Wines", **Euractiv**, 13.09.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-punishes-moldova-banning-news-530394>, (26.06.2014).

²⁷¹ "Russia Takes Aim at Lithuania's Dairy Imports Ahead of Vilnius Summit", **Euractiv**, 09.10.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-takes-aim-lithuania-wake-news-530910>, (26.06.2014).

AB ile DKSTB kuramayacak olan Ermenistan'ın Doğu Ortaklığı içindeki konumu karmaşık hale gelecektir.²⁷²

29-30 Kasım 2013'de Vilnius'ta gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı zirvesinden 2 hafta önce Ukrayna, AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamayacağını açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından, Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç, AB'nin Ukrayna ve diğer eski Sovyet ülkelerini Doğu Ortaklığı projesi ile demokratikleştirmek ve kendi değerlerini bu ülkelere yaymak amacını güttüğünü belirtirken, Rusya ile yürütülecek ilişkileri de ticaretten daha fazlası olarak ifade etmiştir.²⁷³ Vilnius Zirvesinde 4 Doğu Ortaklığı ülkesinin AB'den uzaklaşan tutumları ve Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşmasını imzalamaması Ortaklığın etkinliğini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Rusya'nın baskıları karşısında Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşmasını imzalamaması, AB'nin yumuşak ve normatif gücünün sınırlarına ulaştığı yorumlarına yol açmıştır. Ayrıca Beyaz Rusya ile ilişkilerin daha önce ülkenin antidemokratik uygulamaları dolayısı ile kesilmesi, Azerbaycan'ın insan haklarına dayalı işbirliği modeline girmek istememesi ve henüz DTÖ üyesi olmaması, Ermenistan'ın Rusya'nın liderliğindeki gümrük birliğine girme kararını açıklaması ile Doğu Ortaklığı projesi zora girmiştir. Sadece Moldova ve Gürcistan zirvede AB ile Ortaklık Anlaşmalarını parafe ettiğinden, bu iki ülke AB ile işbirliği rotasında yol alıyor görünmektedir. Zirvede, Vilnius Doğu Ortaklığı ortak deklarasyonu tüm ülkeler tarafından imzalanmış, ancak hiçbir şekilde bu metinde Rusya'dan bahsedilmemiştir.²⁷⁴

AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamadığı için ülkesinde kitlesel gösterilerle karşı karşıya kalan Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç zirveye katılarak Brüksel ile ilişkileri “tamamen koparmak istemediği” mesajını vermiştir. AB yetkilileri, müzakeresi yıllardır süren anlaşmayı imzalamayı reddeden Ukrayna'ya 600 milyon Avroluk malî yardım yapmayı teklif etmişlerdir. Yardımı “güzel ambalajlı şekere” benzeten Yanukoviç'in bu öneriye rağmen anlaşmayı imzalamama kararından geri dönmemesi AKP kapsamında koşulluluğun işleyişindeki sıkıntıları gösterir

²⁷²“EU Loses Armenia to Russia's Customs Union”, **Euractiv**, 04.09.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/eu-loses-armenia-russia-customs-news-530224>, (27.06.2014).

²⁷³“EU Seeks ‘Time for Reflection’ After Vilnius Summit Failure”, **Euractiv**, 29.11.2013, <http://www.euractiv.com/global-europe/vilnius-summit-time-reflection-news-532048>, (27.06.2014).

²⁷⁴“Strategic Eastern Partnership Agreements Signed in Vilnius”, 29.11.2013, <http://www.eu2013.lt/en/news/pressreleases/strategic-eastern-partnership-agreements-signed-in-vilnius->, (27.06.2014).

niteliktedir. Diğer taraftan Rusya ise Ukrayna'ya daha ucuz doğalgaz, 1,3 milyar Avro'luk borcun ödenmesinde kolaylık sağlanması ve iki ülke arasındaki ticaretin artırılması önerilerinde bulunmuştur.²⁷⁵

2014 yılı Şubat ayında Ukrayna'da AB'den uzaklaşılmasını protesto eden muhaliflerin eylemlerinin daha da şiddetlenmesinden sonra Ukrayna'daki karışıklık artmıştır. Devlet Başkanı Yanukoviç parlamento tarafından görevinden azledilmiştir.²⁷⁶ Bunun ardından Rusya ani bir karar alarak Ukrayna'ya bağlı özerk Kırım Cumhuriyeti'ne asker çıkarmıştır. Buna karşılık AB ve ABD sert söylemlerde bulunarak tepki vermişlerdir. Ukrayna'nın AB ile yakınlaşmasını istemeyen, bunun yerine kendi işbirliği projelerinde yer almasını isteyen Rusya yönetimi, AB ve ABD'den gelen tüm yaptırım tehditlerine rağmen siyasi durum normalleşene kadar Kırım'da kalacağını belirtmiştir. Bunun üzerine ise Polonya'nın talebi ile NATO Ukrayna meselesi üzerine toplanmıştır.²⁷⁷ Bu olaylara müteakip Kırım'daki ayrılıkçılar Rusya'nın da desteği ile Kırım'ın Rusya'ya katılımı konusunda referandum yapılması kararı almışlar ve referandumu gerçekleştirmişlerdir. Açıklanan referandum sonuçlarına göre %90'ın üzerinde Rusya'ya katılma kararı çıkmıştır. Referandum sonucunun ardından Rusya Parlamentosu Kırım'ın Rusya'ya katılmasını içeren kararı onaylamıştır. ABD ve AB ise Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını desteklediklerini ve referandumu tanımadıklarını açıklamıştır.²⁷⁸

Ukrayna Parlamentosu tarafından görevinden azledilen Viktor Yanukoviç'e karşı muhalefeti destekleyen AB, Kırım Özerk Cumhuriyetinin Rusya tarafından yasadışı olarak ilhak edilmesine, diplomatik çözüm çabaları ve yaptırım kartı ile cevap vermiştir. Buna rağmen AB içinde Rusya'nın bu eylemine karşı tek sesli bir tepki oluşmamıştır. Bazı analistler bu durumu AB'nin en büyük açmazı olarak bazı üye

²⁷⁵“AB ile Rusya, Ukrayna'da kapıştı: Galip şimdilik Rusya”, **Zaman**, 29.11.2013, http://www.zaman.com.tr/dunya_ab-ile-rusya-ukraynada-kapisti-galip-simdilik-rusya_2174681.html, (20.06.2014).

²⁷⁶“Ukrayna: Meclis Yanukoviç'i azletti”, **BBC TÜRKÇE**, 22.11.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140222_ukrayna_azil.shtml, (26.06.2014).

²⁷⁷“Rusya'nın Sessiz İşgali Genişliyor”, **Sabah**, 04.03.2014, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2014/03/04/rusyanin-sessiz-igali-genisliyor>, (27.06.2014).

²⁷⁸“Kırım'daki referandumda Rusya ile birleşme çıktı”, **CNN TÜRK**, 16.03.2014, <http://www.cnntrk.com/haber/dunya/kirimdaki-referandumda-rusya-ile-birlesme-cikti>, (04.03.2014).

Ülkelerin Rusya'daki çıkarlarının zarar görmemesi için girişimde bulunmaktan kaçınması durumuna bağlamışlardır.²⁷⁹

AB'nin Kırım krizinde net bir tavır takınmaması, Ukrayna krizinin başlangıcında gerçek bir stratejisinin bulunmaması, dış politikada tüm ye ülkelerin onayıyla karar almak zorunda olduğu için krize cevap vermede geç kalması ve bundan dolayı haftalar sonra açıklamalar ve diyalog çağrısı yapmakla yetinmesi eleştiri konusu olmuştur. Kiev'deki protesto olaylarında 80 kişinin ölmesi zerine AB dışışleri bakanları olağanüstü toplanarak yaptırım kararı alsa da, bazı ye ülkelerin Rusya ile özellikle ekonomik ilişkilerine zarar verecek eylemlerde bulunmak istememesi AB'nin poltikaları açısından kısıtlayıcı etkiye neden olmuştur.²⁸⁰

AB'nin kullandığı toplam enerji ihtiyacının %43'n Rusya'dan tedarik etmesinden dolayı Rusya'ya Kırım'ın işgali konusunda sert tepki veremediği ileri sürülmüştür. Rusya'dan gelecek gazın kesilmesi tehdidi nedeniyle AB içinde enerji temini sorunu karşısında Rusya'ya karşı bağımsız karar alma kısıtı oluştuğu ortaya konulmuştur. Diğer taraftan, Rusya'dan Avrupa'ya gelen doğalgazın %66'sının Ukrayna üzerinden geçmesi Ukrayna'yı hem Rusya hem de AB açısından daha önemli hale getirmektedir. Ayrıca AB lkelerinin Rusya'dan ithal ettiği %43 oranındaki enerjinin %27'sini doğal gaz oluşturmaktadır. AB lkeleri 2013 yılı itibari ile yaklaşık 100 milyar Avro'luk petrol ithalini de yine Rusya'dan sağlamaktadır. Rusya'ya enerji konusunda yüksek oranda bağımlı olan AB'nin Doğu komşularına karşı Rusya tarafından yapılan baskılara karşı net tavır alamamasının ardında yatan en önemli etkenin enerji bağımlılığı olduğu görülmektedir.²⁸¹

Rusya 16 Haziran 2013 tarihi itibari ile doğal gaz fiyatı konusunda Ukrayna ile anlaşmazlığa düşmesinin ardından Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazı kestiğini açıklamıştır. Ukrayna'nın Rusya'ya olan 2 milyar Dolar doğal gaz borcunun ödeme süresinin dolmasına rağmen bu borcu ödememesi gerekçe olarak gösterilmiştir. Aynı dönemde Rus yanlısı ayrılıkçı birimler Ukrayna askeri uçağını düşürüp 49 Ukraynalı

²⁷⁹ "EU Seeks 'Time for Reflection' After Vilnius Summit Failure", **Euractiv**, 29.11.2013, <http://www.euractiv.com/global-europe/vilnius-summit-time-reflection-news-532048>, (27.06.2014).

²⁸⁰ "AB'nin Ukrayna konusunda en büyük handikapı kendi içindeki fikir ayrılıkları", **Kıbrıs Postası**, 08.03.2014,

<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/37/news/128068/PageName/DUNYA>, (28.06.2014).

²⁸¹ "AB den Enerjide Yeni Açılım: Enerji Güvenliği 2020 Strateji Belgesi", **AB Haber**, 08.06.2014, <http://www.abhaber.com/ab-den-enerjide-yeni-acilim-enerji-guvenligi-2020-strateji-belgesi/>, (28.06.2014).

askerin ölmesine sebep olmuşlardır. Bunun üzerine Ukrayna'nın yeni seçilen devlet başkanı Petro Poroshenko Doğu Ukrayna'daki Rus ayrılıkçı birimlere destek veren, Kırımı ilhak eden Rusya'ya AB'nin ciddi yaptırım kararı almasını istemiştir.²⁸² Ukrayna krizinde AB süreç içerisinde Rusya'ya karşı aldığı kısıtlayıcı önlemleri ve yaptırımları giderek arttırmıştır. Diğer taraftan, Doğu Ukrayna'da artan gerginlikler ve patlak veren savaş sonrasında AB, kalıcı ateşkes sağlayabilmek adına Rusya ve Ukrayna arasında arabulucu rolü oynamayı kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu eski başkanı Jose Manuel Barroso ve Rusya devlet başkanı Putin arasında bu konuda fikir birliğine varılmıştır.²⁸³

3.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Avrupa Birliği Güney Akdeniz ve Doğu Avrupa'daki komşularında ortaya çıkan gelişmeler karşısında bazı yeni düzenlemelerde bulunmuştur. 2012 yılında Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği ve Avrupa Komisyonu “Demokrasi ve Ortak Refah için Partnerlik” belgesini kabul edip AKP konusunda yeni düzenlemeler yapmış ve komşuluk politikasında değişikliğe gitmişlerdir. Bu revizyon ile yeniden şekillenen komşuluk politikası, değişen Avrupa komşuluğu için yeni bir strateji olarak açıklanmıştır. Bununla Güney Akdeniz ülkelerine egemenlik ve halklarının desteği için mesaj gönderilmiştir. Onların demokrasi, refah ve güvenlik koşullarına geçiş hususları Avrupa Birliği tarafından desteklenmiştir. AB otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş için ilgili ülkelere ne şekilde yardımda bulunacağını kendi deneyimini örnek göstererek açıklamıştır. Bu husus, Avrupa Dış Eylem Servisi ve Avrupa Komisyonu tarafından yeni öncelikler olarak belirtilmiştir.²⁸⁴

Doğu Ortaklığının etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak ise, AB'nin Doğu komşuları ile daha yakın siyasi işbirliği ve daha derin ekonomik ilişkilerin kurulması çağrısı ilgili ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır. 2011 yılında Varşova'da Doğu Ortaklığı zirvesi yapılmış ve ortak zirve deklarasyonu ile yeni yaklaşımın uygulanmasına hız verilmiştir.

²⁸²“Russia to Stop Gas to Ukraine, Rejects EU Proposal”, **Euobserver**, 16.06.2014, <http://euobserver.com/foreign/124612>, (25.06.2014).

²⁸³“Barroso Agrees New Russia Talks, as Warfare Escalates”, **Euobserver**, 14.06.2014, <http://euobserver.com/foreign/124604>, (25.06.2014).

²⁸⁴ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s. 7.

Yeni politika, daha fazla reform için daha fazla destek (more for more) yaklaşımını güçlendiren bir politika olup; karşılıklı hesap verebilirliğin önemine vurgu yapmaktadır. Revize edilmiş şekliyle AKP, AB ve komşuları arasında daha güçlü bir ortaklık için sürece sadece hükümetlerin değil aynı zamanda sivil toplumun da (akademi, iş dünyası, medya, çeşitli birlikler ve geleneksel gruplar vb.) katılımının önemini belirten ve hem politikanın hem de toplumun yeniden şekillendirilmesinde kadının özel rolünü vurgulayan yeni unsurlara sahip bir politikadır.²⁸⁵

Yeni AKP yaklaşımı farklılaştırmaya daha fazla vurgu yapmakta ve ortakların gösterecekleri gelişmeye dayalı olarak ilişkilerin geliştirilmesi konusuna değinmektedir. Bu nedenle ortaklardan her birinin özgüllüklerine ve kendi reform yollarına saygıya da dayalıdır. Yeni politika daha fazla esneklik öngörmekte ve ülkelerin özel gereksinimlerinin dikkate alınmasını amaçlamaktadır.²⁸⁶

Ortaklık Konusunda AB'nin getirdiği bir dizi önemli yenilikler şunlardır:

-Sivil Toplum Aracı (Civil Society Facility), 2011 yılında 26 milyon Avro destek verilerek komşu ülkelerde başlatılmıştır. 2012 ve 2013 için de benzer rakamlarda destek sağlanmıştır.²⁸⁷

-Komşu ülkelerin geleneksel ekonomik ve siyasi sistemini dönüştürüp demokrasiye geçişi ve Avrupa ülkelerinin ekonomik yapılarının komşu ülkelerde tesisi için komşu ülkelere 1,15 milyar Avro tavan olmak üzere kredi verilmesi planlanmıştır.²⁸⁸

Bu girişimler komşu ülkelerde istikrarlı büyümeyi ve demokrasiye geçişi hızlandırma amacını taşımaktadır. Avrupa Komisyonu ve Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi tarafından yürütülecek olup ayrıca Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve özel sektörden de destek alınacaktır.

Yeni politikanın ortaya koyduğu “Daha Fazla Reform için Daha Fazla Destek” söylemi politikanın merkezinde yer alır. Buna göre komşu ülkelerin siyasi reformları gerçekleştirme konusunda istekli olmaları ve evrensel insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uygun hareket etmesi ödüllendirme mekanizması ile bağdaştırılmıştır. Bu kapsamda özellikle ekonomik entegrasyon

²⁸⁵ European Commission, JOIN(2013) 4 final, s. 2.

²⁸⁶ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s. 7.

²⁸⁷ “ENP Package”, **Press Release**, 15.05.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/press_release_enp_package_en.pdf, (20.12.2012).

²⁸⁸ European Commission, SWD(2013) 85 final, ss. 4-5.

(derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesinin oluşturulması), kişilerin hareketliliğine yönelik teşvikler (hareketlilik ortaklığı) ve daha fazla AB finansal desteği gibi ödüller AB tarafından komşu ülkelere sunulmaktadır. Aynı şekilde AB; insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasi hususunda ihlaller gerçekleştiği zaman ilişkilerin kesilmesi derecesine varacak şekilde tepki gösterecektir.²⁸⁹

AB, doğu komşuları ile arasında sektörel konular düzeyinde oluşturduğu yol haritaları ile sıkı bir işbirliği oluşturulmasını amaçlamakta ve bu işbirliğini kendi norm ve standartlarına odaklı olarak şekillendirmektedir. Bu yol haritaları kapsayıcı bir sosyo-ekonomik büyümeyi desteklemekte, meslek yaratma, fakirliğin azaltılması ve yabancı yatırımının artırılması için destekler oluşturmaktadır.²⁹⁰

AB artan bir şekilde doğu komşu ülkelerdeki sivil topluma uzanmıştır. Bu bağlantı hem yerel hem de uluslararası sivil toplum kuruluşlarının desteği ile gerçekleştirilmiştir. AB bu bağlantılarını genişletmeyi amaçlamakta ve özellikle kuruluş aşamasındaki sivil toplum kuruluşlarını dikkate almaktadır. Komşu ülkelerdeki sivil toplum alanındaki gelişmeleri ilerleme raporları veya benzer deklarasyonlar yayımlayarak takip etmektedir.²⁹¹ Ayrıca finansal desteğin yanı sıra Doğu Ortaklığı insan hakları diyalogu ve ortak sivil toplum seminerleri ile Sivil Toplum Aracı tamamlanmıştır.²⁹²

Avrupa Birliği, AB halkları ile doğu komşu ülkelerin halkları arasında daha iyi iletişim kurulmasını sağlamak, bu konuda altyapı oluşturmak ve bunları modernleştirmek için çalışmalarını sürdürmektedir. Bunu akademik hareketlilik ve öğrenci değişim programları ile tamamlayabilmek için çalışmalar sürdürülmektedir.

²⁸⁹ European Peacebuilding Liaison Office, “Using More for More: Incentivising Peace in the EU’s Neighbourhood Policy”, http://www.eplo.org/assets/files/2.%20Activities/Working%20Groups/EEAS/EPLO_Statement_Incentivising_Peace_in_the_ENS.pdf, (10.10.2014), s. 5.

²⁹⁰ Elena Ginadina ve Nicu Popescu, “The European Neighbourhood Policy’s First Decade in the Eastern Neighbourhood”, **Kadir Has Üniversitesi Center for International and European Studies Neighbourhood Policy Paper**, 2012, http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_03A.pdf, (05.09.2014), s. 4.

²⁹¹ European Commission, “Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2011 Regional Report: Eastern Partnership”, **SWD(2012) 112 final**, Brussels, 15.5.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/e_pship_regional_report_en.pdf, (03.03.2013), (SWD(2012) 112 final), s. 15.

²⁹² European Commission “Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2012 Regional Report: Eastern Partnership”, **SWD(2013) 85 final**, Brussels, 20.03.2013, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2013_enp_pack/2013_eastern_pship_regional_report_en.pdf, (30.09.2013), (SWD(2013) 85 final), s. 4.

Daha fazla reform için daha fazla destek yaklaşımının bir başka amacı, AB ve komşu ülkeler açısından karşılıklı hesap verebilirliği güçlendirmek ve taraflar arasında daha interaktif ve samimi diyalog yaratmaktır. Artan resmi ve gayri resmi bağlantı ve diyaloglar, politik düzeyde açılımlar ile etkileşimler sağlamakta ve komşu ülkeler bakımından AB desteği ile ilişkili fırsatlar yaratmaktadır. Kıdemli yetkililerden, paydaşlara ve sivil toplum organizasyonlarına kadar tüm düzeylerde bağlantı kurulmaktadır. Ortak ülkelerin taahhütlerini uygulaması doğrultusunda AB onlara geri bildirimde bulunmaktadır. Komşu ülkelerin birçoğu artan farklılaştırma ve karşılıklı hesap verebilirlik vurgusunu olumlu karşılamışlardır. Ekonomik ve siyasi reformların sürdürülmesini AB ile daha derin bağlantı için desteklemektedirler.

Doğu Ortaklığı kapsamında ikili ve çok taraflı süreçler ilişkilerin ve reformların hızının artırılmasını amaçlamaktadır. Komşu ülkelerin dışişleri bakanları, Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikasından sorumlu Komiseri ve Yüksek Temsilci arasında yapılan diyaloglar, bakanlık düzeyindeki buluşmalar ortak ülkelerdeki gelişim için fırsat sunmaktadır. Reform süreçlerinin yürütülmesi bu bağlamda gerçekleştirilmektedir. Çok taraflı sektör işbirliği de bu sayede gelişme kat edecektir.²⁹³ Ancak yolsuzluğa dayalı sorunlar doğu komşu ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Bu konuda her ne kadar siyasi düzenlemeler yapılsa da eyleme dökülememektedir. AB hesap verebilirlik yöntemi ile yolsuzluğun azaltılması konusunda çalışmalar yürütmektedir.²⁹⁴

Sürdürülebilir demokrasinin yaratılması cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından da önemlidir. Temel haklar ve özgürlüklerin genişletilmesi ile komşu ülkelerde kadınların siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta etkilerinin artırılması sağlanabilecektir. Ayrıca yerel ve bölgesel otoriteler halk ile merkezdeki resmi kurumlar arasındaki uzaklığın daraltılması bakımından önemli rol oynamakta, siyasi katılım kültürünü teşvik etmektedir. Avrupa Birliği bu bağlamda yerel ve bölgesel yönetimlerin güçlendirilmesi ve daha özerk yapıya kavuşturulması için destek sağlama taahhüdünde bulunmaktadır.

Beyaz Rusya'da sivil toplum ve muhalefete karşı baskı devam etmektedir. Özellikle başkanlık seçimlerinde bu durum dikkat çekmiştir. 19 Aralık 2010

²⁹³ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s. 8.

²⁹⁴ European Commission, JOIN(2012) 14 final, ss. 8-9.

tarihindeki başkanlık seçiminde Alexander Lukashenko ezici bir çoğunlukla 4. kez seçilmiştir.²⁹⁵ Muhalif adaylara karşı yapılan baskı ve tutuklamalar AB tarafından eleştirilmiş ve kınanmıştır. Yine 2012 yılında yapılan Temsilciler Meclisi seçimlerinde ise hiçbir muhalif adayın meclise girememiş olması AB ve uluslararası toplum tarafından tepki ile karşılanmıştır. Rusya ise Beyaz Rusya’da gerçekleşen seçimde halkın özgür bir şekilde tercih yaptığı ve seçimin adil olduğu yönünde bir açıklama yapmıştır.²⁹⁶ 2012 yılında oluşturulan yeni AKP belgesinde, Beyaz Rusya’da demokrasi ve insan hakları ihlalleri konusunda herhangi bir adımın atılmadığı, ihlallerin artarak devam ettiği belirtilmiş ve ilişkilerin sivil toplum ortaklığı ile sürdürüleceği açıklanmıştır. Ayrıca geri kabul anlaşması ve vize kolaylaştırma konusunda Beyaz Rusya yetkililerinin yetersiz kaldıkları açıklanmıştır. Bu durumun Beyaz Rusya ve AB halkları arasındaki hareketlilik ortaklığını sekteye uğratacağı belirtilmiştir.²⁹⁷

Doğu komşuluğu bölgesindeki çatışmalar komşuluk politikasının idare edilmesinde önemli bir zorluk yaratmaktadır. Bunlar, son derece karmaşık ve donmuş çatışmalardır. Bu bağlamda Moldova’da Transdinyester, Gürcistan’da Abhazya ve Güney Osetya’daki ayrılıkçı birimler konusunda AB taraflar arasında müzakereler oluşturmak sureti ile sorunların çözümü için bizzat aracı rolü üstlenmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde AB, AKP kapsamında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yıllardır süregelen Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili sürece resmi anlamda dahil olmakta ve iki ülke arasındaki sorunu çözmek için çözüm platfomları oluşturmak ve desteklemek amacı ile çalışmalar yürütmektedir.²⁹⁸ Bölgedeki çatışmaların çözümü konusunda uluslararası arabuluculuk çalışmaları olmadan başarıya ulaşılması mümkün görünmemektedir. Söz konusu arabuluculuk görevini bizzat AB üstlenmeye çalışmakta ve bu sayede bölge güvenliğini arttırmak istemektedir.

AB’nin Doğu komşuluğunda gerçekleşen arabulucu rolünün sınırlı kaldığı görülmektedir. Çatışmanın tarafları olan Azerbaycan, Ermenistan, Güney Osetya,

²⁹⁵“Belarus’ta Ekonomik ve Toplumsal Değişim ve Lukashenko’nun Seçim Zaferi”, 03.01.2011, <http://www.sendika.org/2011/01/belarusta-ekonomik-ve-toplumsal-degisim-ve-lukashenkonun-secim-zaferi-gearoid-o-colmain/>, (01.07.2014).

²⁹⁶“Belaruslu Muhalifler Seçim Sonuçlarını Tanımadı”, **Euronews**, 25.09.2012, <http://tr.euronews.com/2012/09/25/belaruslu-muhalifler-secim-sonuclarini-tanimadi/>, (01.07.2014).

²⁹⁷ European Commission, JOIN(2012) 14 final, ss. 5-6.

²⁹⁸ Huff, s. 17.

Abhazya ve Dağlık Karabağ AB desteği ile ortak bir paydada buluşturulmak istenmektedir. Ancak tarafların her birinin farklı beklentilerinin bulunması ve çözüm üretme kapasitelerinin sınırlı olması, ayrıca Rusya'nın bölgedeki ayrılıkçı birimleri desteklemesi sonucunda AB'nin rolü ve getirdiği çözüm önerileri zayıf kalmaktadır. Bu zorluğun farkında olan AB farklı çözüm önerileri sunmaya ve sorunların çözümü için tarafları çeşitli platformlarda bir araya getirmeye devam etmelidir.²⁹⁹

AB bölgesel kuruluşlar ile çeşitli diyaloglar kurmaktadır. Yerel ve bölgesel düzeyde sorunların çözümü konusunda Yüksek Temsilci ve Komisyon demokratik seçimlerin çıktısını olumlu karşılamaktadırlar. Sorunların çözümü konusunda insani yardım gerçekleştiren AB, bunu finansal ve teknik yardımlar sağlayarak gerçekleştirmektedir. AB, sorunların çözümüne sivil toplumun katılmasını ve demokrasinin Doğu Ortaklığı ülkelerinde içselleştirilmesini hedeflemektedir.

Gözden geçirilen Avrupa Komşuluk Politikasında derin demokrasilerin inşası, insan hakları ve temel özgürlükler konularındaki reformlar ortaklaşa kararlaştırılmış eylemler ile birlikte yürütülmeye devam edilecektir. Daha Fazla Reform İçin Daha Fazla Destek yaklaşımının bir sonucu olarak bu husus daha kapsamlı olarak geliştirilmiştir. Kendi dinamikleri doğrultusunda daha fazla reform yaparak AB'den daha çok yardım alacağını bilincinde olan komşular, AB'nin taahhütte bulunduğu yardımlara ek olarak yeni yardım programları oluşturması durumunda reformlarını daha hızlı gerçekleştirebilecektir. Ayrıca siber suçlar ve yolsuzluklarla mücadele kapsamında da AB Doğu ortaklarına yardımlarda bulunmaktadır.³⁰⁰

AB kurallarına uygun olarak yapılan ticaret ekonomik ve ticari kalkınma için kolaylaştırıcı olmaktadır. Doğu Ortaklığı kapsamında Komisyon, bölgesel işbirliği ve sektörel diyalogların geliştirilmesi konusunda çalışmalar yürütmektedir.

AKP kapsamında yürütülecek reformların gerçekleştirilmesi açısından sağlanacak mali destek konusunda iki önemli husus ve evrilme söz konusudur. Öncelikle AKOA gözden geçirilmiş ve daha sonra da AKOA'nın revize edilmesi ile onun yerini Avrupa Komşuluk Aracı 2014 yılında almıştır. Bundan önce ise tek ortaklık aracı olarak AKOA, 2007 yılında MEDA ve TACIS programlarının yerini

²⁹⁹Zaur Şiriyev, **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Çatışmalara Yönelik Politikaları Çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya Sorunları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, ss. 146-149.

³⁰⁰ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s. 7.

almış, 2007-2013 dönemlerinde komşulara sağlanan mali yardımların ortak aracı olmuş, 2011 yılında ise İnsan Hakları ve Demokrasi için Avrupa Girişimi gibi bir dizi tematik yardım programları oluşturulmuştur. AKOA'nın yerini alan Avrupa Komşuluk Aracı daha fazla bütçeye sahip bir mali araç olup reform süreçlerine daha fazla olumlu etki etmesi beklenmektedir.³⁰¹

AB yenilenen AKP kapsamında iki düzeyli bir finansal destek uygulaması yürütmektedir. 2012 yılında başlatılan yeni yaklaşım ile AKOA'nın eksik kaldığı alanlar güçlendirilmektedir. AKOA ve sonrasında onun yerini alan Avrupa Komşuluk Aracı bunların ilkidir. İkincisi ise, AB bütçesinden sağlanan ek mali yardımlardır. Bu kapsamda Mayıs 2011'de "Değişen Komşuluğa Yeni Cevap (A New Response to a Changing Neighbourhood)" belgesinde 1,24 milyar Avro'luk ek mali yardım komşular için kabul edilmiştir.

2011 sonu itibari ile Komşuluk Yatırım Aracı (NIF) vasıtası ile 400 milyon Avro'luk yardımın 174 milyonu Doğu komşuları için ayrılmıştır. Avrupa Komisyonu 2014-2020 yılları için uygulanacak olan yeni yasa önerisini kabul etmiştir. Yeni bir finansal araç olan Avrupa Komşuluk Aracı (ENI) 2014'de mevcut Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracının yerini almıştır.³⁰² Avrupa Komisyonu'nun ardından Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından da kabul edilen Avrupa Komşuluk Aracı yardımı, 2014-2020 yılları arasında 15,4 milyar Avro gibi bir bütçeye sahip olacaktır.³⁰³

Avrupa Komisyonu, Parlamento ve Yüksek Temsilci AKP kapsamında yeni dönemde birlikte çalışacaklardır. AB diğer uluslararası kurumlarla da işbirliği içinde olarak komşu ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için çalışmaktadır. Her toplumun reform sürecine saygı duymak, anlayış göstermek revize edilen politikanın temelinde yer almaktadır. Komşu ülkelerde basın ve toplanma özgürlüğünün yasalarla teminat altına alındıktan sonra fiili olarak da uygulanması gerektiği AB tarafından ifade edilmiştir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması, bağımsız yargının oluşturulması, adil yargılanma hakkı da komşuluk politikasının hassas çizgisinde yer almaktadır. Ayrıca

³⁰¹ Balfour and Rotra, ss. 13-15.

³⁰² European Commission, "Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council, Establishing a European Neighbourhood Instrument", **COM (2011) 839 final 2011/0405 (COD)**, Brussels, 07.12.2011, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2011_prop_eu_neighbourhood_instrument_reg_en.pdf, (03.06.2013), s. 4.

³⁰³ EU Neighbourhood Info Center, "The European Neighbourhood Instrument (ENI)", <http://www.enpi-info.eu/ENI>, (07.07.2014).

güvenlik sektöründeki reformların sürdürülebilir demokrasi açısından gerekliliği vurgulanmıştır.³⁰⁴

2004 ve 2008 yılları arasında AB ile Doğu komşuları arasında mal ticareti ikiye katlanmış, ticaretteki serbestleştirme ve yakınlaştırıcı düzenlemeler bu durumun gerçekleşmesinde rol oynamıştır. 2008-2009 küresel krizinin etkisi ile ticarete olumsuz etkilenmeler yaşanmış, ekonomiler küçülmüş olsa da Doğu komşuları kısa sürede bu durumu atlatmış ve ekonomileri hızlı bir şekilde yeniden büyümeye devam etmiştir. Yeni yaklaşım ile Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin başarılı bir şekilde sürdürülmesi ve tamamlanmasının ardından ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve toplam ticaret hacminin ciddi bir oranda artırılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda AB Doğu ortakları için ayırdığı ek yardım fonunu 2008 ile 2013 yılları arasında bir önceki döneme göre %75 arttırarak 450 milyon Avro'dan 785 milyon Avro'ya yükseltmiştir.³⁰⁵

Yenilenen AKP yaklaşımında Doğu Ortaklığı kapsamında komşu ülkeler ile derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesi kurulması ve vize serbestliği sağlanması hedefi muhafaza edilmiştir. Aşamalı entegrasyon sonucunda, mevzuatların yakınlaştırılması ve komşular tarafından benimsenmesi ile komşu ülkelerin AB ile ekonomik anlamda bütünleşmesi amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği son 20 yılda Orta ve Doğu Avrupalı eski sosyalist ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişi için yardımda bulunmuş, ilgili ülkelerin her biri kendi şartları doğrultusunda reformları üstlenerek AB'nin kendilerine getireceği destek ve kazançları, üstlendikleri taahhütleri yerine getirerek arttırmışlardır. Doğu Avrupa ülkelerinin bir kısmı entegrasyon aşamasını tamamlayarak tam üye olmuş ve bir kısmı da AKP kapsamı içinde yer almaktadır. Aynı faydalardan ve AB ile entegrasyondan Doğu Avrupalı komşu ülkelerin de yararlanması için AB, Doğu ortakları üzerindeki istikrarlı ve reformları teşvik edici politikalarını sürdürmelidir.³⁰⁶

³⁰⁴ European Commission, JOIN(2012) 14 final, ss. 3-10.

³⁰⁵ Eufocus, "The EU and Its Eastern Neighbors", ss. 5-8.

³⁰⁶ European Commission, "EU Cooperation For A Successful Eastern Partnership", 2012, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastern_partnership_flyer_final_en.pdf, (20.05.2013), s. 8.

3.4. DEĞİŞEN KÜRESEL ALGILAR KARŞISINDA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ DOĞU BOYUTU

Avrupa Komşuluk Politikasını farklı bakış açılarından değerlendirmek mümkündür. Buna göre bazı çevreler, AKP'yi Doğu komşuları açısından genişleme politikasının yerini alan bir politika süreci olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye göre, Avrupa Birliği üyelik sözü vermeden genişleme politikasının enstrümanlarını kullanarak komşu ülkelerdeki reformları finansal destekler, hareketlilik ortaklığı ve daha fazla ekonomik entegrasyon önerileri yoluyla teşvik edecektir. Burada AKP, genişleme politikasından ayrı, hatta bu politikanın yerini alan bir politika olarak tanımlanmasına karşın AB, genişlemenin en büyük yürütücü gücü olan koşulluluk prensibini AKP kapsamında komşularla ilişkilerin merkezine oturtmaktadır. Altın havuç olmasa da gümüş havuç olarak vaad edilen AB iç pazarına giriş ödülü, özellikle Moldova ve Ukrayna gibi doğu komşu ülkelerinin genişleme sürecinin dışında tutulmaları ile alakalı serzenişlerine karşın yine de kabul edilmektedir. Ancak genişleme sözü verilmeden yürütülen bu süreçte, genişleme dönemlerindeki reformlarla kıyaslandığında Doğu komşularındaki reform süreci yavaş ilerlemektedir.³⁰⁷

Diğer bir bakış açısına göre ise, AKP'yi Doğu komşuluğu ülkelerinin genişleme sürecine hazırlanması şeklinde yorumlamak da mümkündür. Nitekim AB tarafından genişleme sözü verilmemesine karşın genişleme sürecine benzer bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda komşular sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar gerçekleştirmeleri yönünde teşvik edilmektedir. Nitekim AB'ye üyelik isteğini her fırsatta bildiren Ukrayna, yaşanan son krize kadar, üyelik olasılığının tamamen ortadan kalkmadığını düşünerek AB'nin sunduğu reform önerilerini belirli ölçüde yerine getirmiştir. Ancak Rusya'ya ciddi anlamda bağımlı olduğu için ve Rusya'dan gelen ciddi baskı sonucunda 2013'ün son dönemlerinde AB'nin kendisine sunduğu Ortaklık Anlaşmasına imza atmamıştır. Ülkede yaşanan ciddi karışıklıktan sonra devlet başkanı Viktor Yanukoviç Ukrayna Meclisi tarafından görevinden

³⁰⁷Petr Kratochvil, "The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations" **The European Union and Eastern Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities**, (Ed. Petr Kratochvil), Institute of International Relations, Prag, 2006, s. 16.

azledilmiş ve 2014 Mayıs'ında yapılan yeni devlet başkanlığı seçiminde Petro Poroşenko devlet başkanı seçilmiştir. Poroşenko AB ile Ortaklık Anlaşmasının uygun olan en kısa sürede imzalanacağını deklare etmiştir. Buna müteakip Ukrayna ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve 16 Eylül 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AKP'ye genişleme öncesi süreç veya genişleme politikasının yerini alan bir politika şeklinde iki farklı bakış açısından baktığımızda aslında her iki durumda da AB'nin amacının aynı olduğu görülmektedir. Bu amaç, bölünmüş bir Avrupa oluşmasını engellemektir. Bu bağlamda bir senaryoda genişleme ile AB sınırları içine sonradan dahil olacak Doğu komşuluğu ülkeleri diğerinde ise resmi olarak üye olmayan ancak İç Pazara dahil olmuş ve AB kurumlarında karar alıcı olarak söz sahibi olmasa da yine AB'ye entegre olan, tecrit edilmemiş bir durum söz konusu olacaktır. Genişleme yorgunluğu ve hazmetme kapasitesi gibi kavramları oluşturan ve bu sebeple yeni üyelik sözü vaad edemeyen AB, Doğu komşuları ile arasındaki bölünmüşlüğü ortaklık kurarak en aza indirmek istemektedir.³⁰⁸

AKP'nin kendisini çevreleyen ülkeler üzerinde bir etki alanı oluşturma amacı dikkate alınmalıdır. Bu açıdan kendisine dost çevre ülkeler yaratmak ihtiyacı AB için elzemdir ve bunu AKP kapsamında bu ülkeleri resmi olarak kendisine bağlayarak yapacaktır. Nitekim bunun farkına varan diğer komşu Rusya AB'nin oluşturduğu AKP içinde yer almamıştır. Rusya AB'nin belirlediği tek taraflı politika sonucunda kendi mevcut statüsünün zarar görmesini engellemek için AKP içinde olmayacağını deklare etmiştir. AKP'nin ağır basan ikili boyutu bu yoruma gösterilebilecek en büyük örnektir. Bu ikili ilişki ağının ilgili komşu ülkelerde yaşanan çatışmaların çözümüne ilişkin çabaları zayıflatacağı eleştirisi yapılmaktadır. Rusya ile uyumlu ve diğer bölge ülkelerini de içine alacak bir platform oluşturulmadığı sürece Doğu komşuluğunda yaşanan çatışmaların sona ermesi mümkün görünmemektedir.³⁰⁹

Romano Prodi'nin AB'nin komşuları ile ilgili söylediği “kurumlar hariç her şey” sözü de sıklıkla eleştiri almaktadır. Çünkü kurumlar içinde söz sahibi olamayan

³⁰⁸ Petr Kratochvil, “The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations” **The European Union and Eastern Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities**, (Ed. Petr Kratochvil), s. 17.

³⁰⁹ Petr Kratochvil, “The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations” **The European Union and Eastern Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities**, (Ed. Petr Kratochvil), s. 22.

bu ülkelerin AB ile tam entegrasyon gerçekleştirmeleri uzak görünmektedir. İç pazara giriş vaadi önemli bir ödül olmasına karşın kurumlarda temsil gücünün olmayışı entegrasyonu sekteye uğratmaktadır. Buna ilişkin getirilen öneri ise kurumlara tam anlamı ile giriş olmasa da en azından bazı politika alanlarında AB politikalarına Doğu komşuların katılımının olması gerektiği şeklindedir. Hatta sadece basit politika alanlarında değil, başarılı olan Doğu komşuluğu ülkesine önemli ortak politika alanlarına da giriş izni verilmelidir. Örneğin, kişilerin serbest dolaşımı ve Schengen vizesi ile ilgili düzenlemelere ve para birliği konusunda oluşturulacak politikalara başarılı Doğu komşuluğu ülkelerinin katılımının sağlanması, bu vesile ile genişleme olmaksızın ve Doğu Avrupalı komşular küstürülmeksizin daha fazla entegrasyon hedefi doğrultusunda yol alınması önerilmektedir.³¹⁰

Daha fazla reforma karşılık daha fazla destek yaklaşımı kapsamında 2011 yılından itibaren AB, revize edilen AKP ile reform konusunda istekli olan komşularına daha hızlı cevap vermeye başlamıştır. Doğu Ortaklığı zirvesinde DKSTB'leri de kapsayan Ortaklık Anlaşmalarının gerçekleştirilmesi için AB, Moldova ve Gürcistan ile anlaşmıştır. AB'nin Moldova ile gerçekleştirdiği vize muafiyeti anlaşması 28 Nisan 2014'te yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan ile AB vize serbestliğinin genişletilmesini sağlayan bir anlaşma imzalamıştır. AB'nin uluslararası misyonlarına katılmasını sağlayan AB-Gürcistan anlaşması ve Ukrayna ile havacılık hizmetlerine ilişkin anlaşma yapılmıştır.³¹¹ Moldova, Gürcistan, Ermenistan ile DKSTB'lerini de kapsayan Ortaklık Anlaşmalarının müzakerelerine devam edilmiştir. Kasım 2013'deki Vilnius Zirvesi'nde Gürcistan ve Moldova AB ile Ortaklık Anlaşmalarını parafetmişlerdir.³¹² AB ile Ukrayna arasında Vilnius Zirvesi'nde imzalanması beklenen Ortaklık Anlaşması 2014 yılının Haziran ayında imzalanmıştır.³¹³ Azerbaycan ile de DTÖ üyesi olmamasına karşın Ortaklık Anlaşması müzakereleri sürdürülmektedir.

³¹⁰ Petr Kratochvil, "The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations" **The European Union and Eastern Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities**, (Ed. Petr Kratochvil), s. 24.

³¹¹ "Eastern Partnership Agreements signed", <http://www.eu2013.lt/en/news/pressreleases/strategic-eastern-partnership-agreements-signed-in-vilnius->, (30.04.2014).

³¹² "Ermenistan Gümrük Birliği Üyelliğini Tercih Ediyor", **Rusya'nın Sesi Radyosu**, 21.12.2013, http://turkish.ru/2013_12_21/Ermenistan-Gumruk-Birligi-uyeligini-tercih-ediyor/, (01.07.2014).

³¹³ "AB Ukrayna'yla Ortaklık Anlaşması İmzaladı", **Amerika'nın Sesi**, 27.06.2014, <http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yla-ortaklik-anlasmasi-imzaladi/1946454.html>, (11.10.2014).

Ukrayna, Moldova, Gürcistan seçim sistemlerine ilişkin yasal düzenlemelerini AB'ye yakınlaştırmak amacı ile AB'nin öne sürdüğü reformları uygulamaya devam etmektedirler. Beyaz Rusya ile ilgili gelişmelere bakıldığında ise aslında hiçbir gelişmenin sağlanmadığını, insan haklarına saygı, özgür ve adil seçimler, hukuk kuralları ve demokrasi konularında bu ülkenin hiçbir ilerleme kaydetmediği, ihlallere devam ettiği AB tarafından açıklanmıştır.³¹⁴

2002'den 2012 ye kadar olan 10 yıllık süreçte AB'nin Doğu ortakları ile olan ticari ilişkilerinde 2009 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizin etkisine rağmen büyük bir gelişme sağlanmış ve AB'nin 6 Doğu komşusuna olan ihracatı 11,9 milyar Avro'dan 39,5 milyar Avro seviyesine çıkmıştır. AB'nin Doğu Avrupalı komşularından gerçekleştirdiği ithalat ise 2002 yılında 10,4 milyar Avro seviyesinde iken, 2011 yılında 36,7 milyar Avro ile zirve yapmış, 2012 yılında ise 35,3 milyar Avro dolaylarında gerçekleşmiştir. 2002 yılında Doğu Avrupalı komşuları ile gerçekleştirdiği ticarete 1,4 milyar Avro ticaret fazlası veren AB, yıllar geçtikçe durumu daha da lehine çevirmiş, 2012 yılı itibarı ile 4,1 milyar Avro ticaret fazlası vermiştir.³¹⁵

AB üyeleri içinde 2013 yılının ilk yarısı itibarı ile Almanya, İtalya ve Polonya Doğu Avrupalı komşular ile en çok ticaret yapan ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Doğu Avrupalı komşular ile gerçekleştirilen ticaretin yarısından fazlası Ukrayna ile gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Ukrayna'nın AB açısından taşıdığı önemi gösterir niteliktedir. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması dondurulan Beyaz Rusya'nın 2013'ün ilk yarısı göz önüne alındığında AB'nin en çok ihracat yaptığı ikinci Doğu Avrupalı komşusu olmasıdır. Yaklaşık %21'lik ticari paya sahip olan Beyaz Rusya bu açıdan önemlidir. Beyaz Rusya'nın, AB'nin demokrasi ve hukukun üstünlüğü konuları ile ilgili çağrılarına cevap vermesi halinde Birlik ile daha fazla ticaret yapma imkanına sahip olacağı düşünüldüğünde bu durumun ülkedeki fakirliğin azaltılması açısından taşıdığı önem açıktır.

Diğer taraftan, AB'nin Doğu komşuları ile gerçekleştirdiği ticaretin yarısından fazlası Ukrayna ile olmasına karşın, Ukrayna 2012 itibarı ile 9,2 milyar Avro açık ile

³¹⁴European Commission, JOIN(2013) 4 final, ss. 5-6.

³¹⁵Eurostat, "Eastern Partnership Summit

EU28 Trade Surplus with the Eastern Partnership Countries up to 3.3 bn Euro in the First Half of 2013", **Eurostat News Release**, 26.11.2013, <http://ec.europa.eu/eurostat>, (20.06.2014).

AB ile olan ticaretinde en çok açığı veren ortak konumundadır. AB, 5 Doğu komşusu ile olan ticaretinde, Azerbaycan haricinde diğer 4 ülke karşısında dış ticaret fazlası vermektedir. Azerbaycan AB'nin Doğu Avrupalı ülkeler ile yaptığı ticarete ticaret açığı verdiği tek ülke olup Birliğin ticaret açığı 2012 yılı içinde yaklaşık 11,3 milyar Avro'ya ulaşmıştır. Diğer ülkelerden farklı olarak Azerbaycan'ın AB ile olan ticaretinde fazla vermesinin sebebi daha önce de belirtildiği gibi AB'nin yüksek oranda enerji bağımlısı olmasından dolayı Azerbaycan'dan gerçekleştirdiği enerji ithalatıdır.³¹⁶

AB tarafından 2003 yılında oluşturulan Avrupa Güvenlik Stratejisi'ne ilişkin uygulamayı değerlendirmeye yönelik 2008 yılında “Değişen Dünyada Güvenliğin Sağlanması” başlıklı bir belge yayımlanmıştır. Bu belgede, AB'nin küresel düzeyde tarihin diğer dönemlerine göre daha büyük bir sorumluluk içinde olduğunun altı çizilmiştir. Söz konusu değerlendirmede, AB'nin istikrar konusunda dayanışma örneği olduğu belirtilmiş ve gerçekleşen genişlemeler ile birlikte Avrupa kıtasının geneline demokrasi ve refahın yayıldığı, Balkanların daha iyi şekilde gelişme gösterdiği, komşuluk politikası ile komşu ülkelerle daha güçlü bağlar kurulduğu ve AKP'yi tamamlayıcı olarak Doğu Ortaklığı'nın Doğu komşularla ilişkileri daha da geliştirmek için oluşturulduğu vurgulanmıştır.³¹⁷

Aynı belgede, Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığı konusunda 2030 yılında kullanacağı petrol ve doğal gaz ürünlerinin %75'ini ithal edeceği belirtilmiş ve ithal edilecek enerjinin sınırlı sayıda ve istikrar sorunu bulunan ülkelere geleceği açıklanmıştır. Enerji arz ve güvenliği kapsamında enerji arzının çıkış noktalarını arttırmak, enerji geçiş yollarının güvenliğini sağlamak ve daha fazla enerji çeşitliliği sağlamak amacı ile üye ülkelerin gerekli sorumluluk ve dayanışmayı göstermelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Burada Doğu Ortaklığı ve Akdeniz için Birlik ülkelerine özel bir önem atfedilmiştir. Bu bölgelerde istikrar, demokrasi ve hukuk kuralları, iyi idare gibi konularda başarı sağlanabilmesi için AB'nin teşviklerinin ve yardımlarının süreceği belirtilmiştir. Enerji geçiş yolları konusunda Ukrayna'nın ve

³¹⁶ Eurostat.

³¹⁷ “Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”,
S407/08, Brussels, 11.12.2008,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf,
(29.03.2013), s. 1.

enerji arzı konusunda Güney Kafkasların ilgili belgede özellikle belirtilmesi, AB'nin enerji bağımlılığı dolayısı ile Doğu komşularına verdiği önemi göstermektedir.³¹⁸

AB içinde demokrasinin niteliğinin ve kamu güvenliğinin büyük ölçüde Birliğin Avrupa'da güvenlik ve istikrarı sağlayabilmesine bağlı olduğunu belirten AB kendi iç güvenlik sorunlarının çözümünün komşuları ile işbirliğinden geçtiğine inanmaktadır.³¹⁹

Ukrayna, Gürcistan ve Moldova AB üyeliği ile ilgili istekleri nedeniyle Birlik ile asimetrik bir ilişki içerisinde. Bu açıdan AB politikalarını benimseme konusunda daha istekli görünmektedirler. Avrupa Birliği'ne üyelik özlemi içinde olan 3 ülke kendi kurumsal inşalarını oluşturmak ve ekonomik, sosyal, siyasal dönüşümleri açısından AB ile ilişkilerini geliştirmek istemektedirler. Bununla birlikte Ukrayna'da yaşanan son gelişmelerin bu ülkenin AB ile ilişkilerini ve reform sürecini olumsuz etkilemesinden endişe edilmiştir. Diğer taraftan, AB'nin Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkisi daha çok simetrik niteliklidir. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına sahip olması, Ermenistan'ın ise Rusya ile çok yakın bir ilişki içinde olması bunun temel sebepleridir.

AB'nin talep ettiği reformların Doğu komşuları tarafından kabul edilmesi ancak bu ülkelerin ihtiyaçlarının reform süreçlerinde dikkate alınması ile mümkün olacaktır. İlişkilerin geliştirilmesi ve reformların hızlandırılması ikili ilişkilerin dışında IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlardan gelecek yardımlara da bağlıdır. Finansal ve teknik yardım, uygulama yardımları ve uluslararası ağlara ve organizasyonlara katılım bu anlamda önem arz etmektedir. Reformlar konusunda yürütücü olan hükümetlerin elinin ekonomik ve siyasi açıdan güçlendirilmesi ve reform maliyetlerinin azaltılması uluslararası kuruluşların reform yolunda ortaklara yardımları ile mümkün olacaktır. Örnek olarak, Batı Avrupalı ve Rus yatırımcılar telekomünikasyon sektöründe Ukrayna'da büyük bir pay ve etkiye sahiptirler. Ülkeye bu alanda getirecekleri destekler, bu sektörün AB standartlarına uyumuna da yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, AB ile birlikte diğer çok uluslu veya uluslararası ölçekte etkili olan şirketlerin ve bunların bağlantı halinde olduğu devlet ve hükümetlerin reform odaklı

³¹⁸ “Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”, s. 5.

³¹⁹ Council of The European Union, “Draft Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model”, **5842/2/10 REV 2**, Brussels, 23.02.2010, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st05/st05842-re02.en10.pdf>, (25.05.2013), s. 3.

desteklerinin etkisi de önemlidir. Yani AB reform açısından önemli olmakla birlikte, tek aktör değildir.³²⁰

³²⁰ Langbein ve Börzel, ss. 571-580.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından AB ve Doğu komşuları arasında başlayan ilişkiler, 2004 yılında başlatılan Avrupa Komşuluk Politikası ve 2009 yılında ilan edilen Doğu Ortaklığı ile birlikte düzenli zirvelerin ve bağlantıların gerçekleştirildiği ikili ve çok taraflı bir politik ilişkiler alanına dönüşmüştür. AB'nin Doğu komşularının siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda dönüşümü bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası'nın üyelik perspektifi olmadan da bazı alanlarda etkili olduğu görülmüştür. AKP'yi aynı anda 16 ülke ve tamamlayıcı olarak Doğu Ortaklığı kapsamında 6 ülke ile yürütmenin sıkıntıları görülse de, AB komşu ülkelerde istikrarlı bir şekilde reformların yürütülmesi konusunda desteğini devam ettirmektedir.

Aynı anda birden çok ülke arasında ikili ilişkileri kapsayan AKP ve Doğu komşuları ile çok taraflı ilişki kurulmasını sağlayan Doğu Ortaklığı çerçevesinde sadece hükümetler düzeyinde değil halklar ve sivil toplum düzeyinde de karşılıklı fikir alışverişlerinin yaşandığı bir sürece girilmiştir. Siyasal, sosyal, ekonomik dönüşüm için çok taraflı ilişkiler ağının kurulmasını sağlayan Doğu Ortaklığı ile demokratik olmayan hükümetler üzerinde sivil toplum aracılığıyla baskı oluşturulmaya ve hesap verebilirlik geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu gelişmeler bazı otokratik hükümetlerin aleyhine olsa dahi komşu ülke hükümetleri tarafından kabul görmüş ve demokratik, sosyal, siyasal ekonomik evrimin başlangıcı için önemli bir adım olmuştur. Sivil toplum desteği ile birlikte AB'nin komşu ülkelerde gerçekleştirilen seçimleri bizzat gözlemciler göndererek yerinde takip ettirmesi AB tarafından kendilerine önerilen ödüllere ulaşmak konusunda fırsatlarını kaybetmek istemeyen hükümetler tarafından kabul edilmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası komşu ülkeler ile ikili düzeyde ilişki kurmaktadır. Çok taraflı bir platform ihtiyacının ilerleyen dönemlerde iyice kuvvetli bir şekilde hissedilmesi sonucunda komşu ülkeleri ortak bir paydada buluşturacak projeler üzerine yoğunlaşmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB ve komşu ülkeler arasındaki ilişkileri sadece ikili düzeyde ele alması bazı gelişmelerin yaşanmasını geciktirmiş ve bunun sonucunda Doğu komşuları ile olan ilişkilerin ikili ve çok taraflı bir zeminde yeniden tartışılmasını sağlayacak olan Doğu Ortaklığı oluşturulmuştur.

Bu girişim, AKP ile eş güdümlü hareket ederek Doğu komşuları ile olan ilişkilerin daha kapsamlı yürütülmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda AKP'nin Doğu boyutu güçlendirilmiştir.

Ekonomik açıdan komşulara önerilen Ortaklık Anlaşmaları ve onun içinde yer alan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri komşular açısından önemli bir ödül olarak sunulmaktadır. Bu ödüle ulaşmak için çabalayan komşular aynı zamanda ekonomik anlamda AB'nin sunduğu ticaret ve pazar kurallarını içselleştirdikleri ölçüde AB ile ilişkilerini geliştirmektedirler. Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası'nın başladığı tarih olan 2004 yılından 2008 yılına kadar olan 4 yıllık süreç açısından bir değerlendirme yapıldığında; Doğu komşularının AB'nin toplam ihracatı içindeki payının neredeyse ikiye katlanmış ve %1,26'dan %2,1'e yükselmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca; bölge ülkelerinin AB ithalatındaki payı ise %0,8'den %1,4'e yükselmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz taraflar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilese de, 2010 yılından sonra tekrar toparlanma belirtileri görülmüş ve 2013 itibari ile yine benzer rakamlara ulaşılmış, hatta bu rakamlar aşılmıştır.

Avrupa Birliği, 2011 yılında değişen dünya şartlarına paralel olarak AKP'yi revize ettikten sonra komşu ülkelerdeki reformlar konusunda daha fazla destek sağlayabilmek için ekonomik, sosyal ve teknik yardımlarını arttırmıştır. Revize edilen AKP'nin özellikleri; siyasi işbirliği ve ekonomik entegrasyon, kişilerin hareketliliği, daha fazla AB mali yardımı, sivil toplum ile daha güçlü ortaklık ve ekonomi ile alakalı sektörel politika alanlarında daha fazla işbirliği olarak açıklanmıştır. Bu noktada temel hedef; komşu ülkelerde derin ve sürdürülebilir demokrasi ve kapsamlı ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir.

Komşu ülkelerde gerçekleştirilen reformların analizi yapıldığında, AKP'nin ancak komşuların reformlar konusundaki istekliliklerine ve bu ülkelerde sivil toplumun süreç içinde aktif rol oynamasına bağlı olarak çalıştırılabileceği görülmüştür. Ortak değerler, yönetim modelleri ve reform konularının doğrudan dışarıdan empoze edilemeyeceği AB tarafından bir kez daha anlaşılmıştır. AB ve komşular arasında ortaklaşa kararlaştırılan hedeflere yönelik yol alınabilmesi ve ülkelerin kendi tercihleri doğrultusunda uygulayacakları sistemlerin kökleştirilmesi ve içselleştirilmesi açısından AB'nin desteği önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği AKP kapsamında komşularıyla ortaklığını derinleştirebilmek ve karşılıklı

olarak belirlenen hedeflere ulaşmak için kararlılığını sürdürmeli ve ortaklaşa çalışma yapmaya devam etmelidir. Avrupa Birliği'nin komşuların gerçek reform çabalarını desteklemek için AKP'yi ve onun araçlarının kullanımı konusunda daha fazla iletişime ihtiyaç duyduğu kendisi tarafından da açıklanmıştır.

Doğu komşu ülkelerin idari sistemlerine bakıldığında, özellikle bazılarında otokratik yapıların halen belirgin olduğu görülmektedir. Bu nedenle AB, demokrasiyi bu ülkelerde içselleştirmek için sivil toplum tesisine büyük önem vermektedir. Hatta revize ettiği AKP ile komşu ülkelerde güçlü sivil toplum oluşturulması konusunu politikanın merkezine oturtmuştur. Resmi olarak hükümetler arası yürütülen ilişkilerin dışında bu boyutla da ilişkileri desteklemeyi hedeflemiştir. Çünkü bazı durumlarda doğrudan AB direktifleri ilgili ülke hükümetleri tarafından tepki çekmektedir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, sosyal uyum gibi konularda sivil toplumların kendi ülkelerinde sesinin çıkması AB'nin komşu ülkelerde desteklediği reformlar bakımından elini güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda dünya kamuoyu oluşturulması açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda Doğu Ortaklığı kapsamında Sivil Toplum Forumu'nun (STF) oluşturulması ve komşu ülkelerde ulusal platformların kurulması AKP içinde sivil toplumun güçlendirilmesi hedefine yöneliktir.

Komşu ülkelerde demokrasinin inşası bu ülke halklarının ve hükümetlerinin girişimleri ile gerçekleşecektir. AB de AKP'yi bu süreci destekleyen bir politika olarak görmektedir, yani süreci tek başına değiştiren bir güç olamayacağını sürekli vurgulamaktadır. Bu bağlamda bu ülkelerin demokrasi anlamında evrimleşmesi kolay görünmemekte ve sürecin başında olduğu belirtilmektedir. Doğu Ortaklığı ülkeleri açısından durum Güney Akdenizli komşular ile karşılaştırıldığında nispeten daha iyi görünmesine karşın, bu ülkelerin de alması gereken uzun bir yol bulunmaktadır. Toplanma ve ifade özgürlüğü, özgür basın ve medya, hukuk kuralları, bağımsız yargı ve yolsuzluklarla mücadele konularında komşu ülkeler oldukça geri durumda bulunmaktadırlar. Bu konularda tavsiyelerde bulunan AB, reform sürecinin farkında olup mali yardımlar ve komşu ülkelerde sivil toplum tesisine katkı sağlayarak sürece destek vermektedir.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının yerini alacak olan yeni Ortaklık Anlaşmalarının uygulanmasını ve yürütülmesini belirlemek amacı ile Ortaklık

Gündemleri oluşturulmuştur. Ukrayna ile müzakerelerin başladığı dönemde oluşturulan Ortaklık Gündeminin Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin tamamlanması dolayısı ile yeniden gözden geçirilip düzenlenmesi için AB ile Ukrayna arasında çalışmalar sürdürülmektedir. Azerbaycan ile Ortaklık Anlaşması müzakerelerine devam eden AB, söz konusu komşu ülke ile Ortaklık Gündemi oluşturmak amacı ile müzakerelerini sürdürmektedir. Gürcistan ve Moldova ile Ortaklık Anlaşmasını imzalayan AB, bu ülkelerle Ortaklık Anlaşmalarının uygulamasını sağlamak açısından Ortaklık Gündemlerini oluşturmak için çalışmalarını yürütmektedir.

Ukrayna ile başlatılan AB-Ukrayna Ortaklık Anlaşmasının (Association Agreement) müzakere süreci 2011’de tamamlanmıştır. AB, Ukrayna’nın demokrasi standartlarını daha fazla ileri taşıması ve parlamento seçimlerinin uluslararası standartlara uygun olarak yapılmasının ve Eylem Planları doğrultusunda kabul edilen reformların uygulamasının sağlanmasının ardından müzakereleri tamamlanan Ortaklık Anlaşmasının imzalanacağını 2012 yılında deklare etmiştir. 2013’ün son dönemlerinde Ukrayna ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamak için masaya oturan AB, Ukrayna’nın anlaşmayı imzalamayı reddetmesinin ardından bir çıkmazla karşılaşmıştır. Ülke içindeki olaylardan, iç karışıklıklardan ve devlet başkanının değişmesinden sonra Ortaklık Anlaşması 2014 yazında imzalanıp onaylanmıştır.

Avrupa Birliği, Beyaz Rusya ile ilişkilerini dondurmasına karşın Sivil Toplum Forumuna bu ülkeyi de dahil ederek sivil toplumun desteklenmesi yolu ile ülkede gerçekleştirilmesi gereken reformların yapılabileceğini öngörmektedir. Sivil toplum yolu ile hükümete gerçekleştirilebilecek bir baskı bu ülkedeki demokratik gelişim için çok büyük bir adım olacaktır. AKP’nin ve Doğu Ortaklığı’nın ikili boyutuna ilişkilerin AB tarafından kesilmesi sonucunda katılamayan Beyaz Rusya, Doğu Ortaklığının çok taraflı boyutunda yer alan platformlara ve panellere ve ayrıca Doğu Ortaklığı dış işleri bakanlarının katıldığı konferanslara katılmaktadır.

AKP’nin oluşturulmasından bu yana hareketlilik ortaklığı, halklar arasındaki bağlantı ve vatandaşların hareketliliğinin arttırılması gibi amaçlarla kısa dönemli seyahatler için vize serbestliği konusunda çalışmalar yürüten AB, iyi yönetilen ve güvenli bir çevrede bunun gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiş, bu bağlamda komşular ile vize serbestliği ve geri kabul anlaşmaları imzalamak istediğini açıklamıştır. Bu konuda öncelikle komşu ülkelere gerçekleştirmeleri gereken reformları sunmuştur.

Reformlar ile birlikte vize serbestliği konusunun sağlanabilmesi için en önemli konu komşu ölkelerin AB ile geri kabul anlaşmalarını imzalamalarıdır. AB, gereken reformlar ve anlaşmalar yapıldıktan sonra komşu ölkelere kısa dönemli vize serbestliği veya vize kolaylaştırma olanakları sağlamayı taahhüt etmektedir.

2011-2013 yılları arasında AB'nin AKP kapsamında komşu ölkelere sağladığı toplam finansal destek 6,5 milyar Avro'dur. Söz konusu yardım miktarının dışında komşu ölkelere ek fonlar vasıtası ile de yardım yapılmıştır. Bu fonların büyük bir çoğunluğu koşulluluk prensibi (daha fazla reforma karşılık daha fazla destek) kapsamında derin ve sürdürülebilir demokrasinin geliştirilmesi ve reform hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla sağlanmıştır. Bu ek fonlar, iki şemsiye program kapsamında sağlanmaktadır. 540 milyon Avro tutarındaki yardım SPRING programı adıyla Güney Akdeniz'e ve 130 milyon Avro değerindeki yardım ise EaPIC (The Eastern Partnership Integration and Cooperation Programme) yardım programı adıyla Doğu komşuluğuına tahsis edilmiştir. Ek fon kapsamında sağlanan yardımın kalan kısmı ise devlet dışı aktörleri, sivil toplum kuruluşlarını ve hareketlilik programlarını (Erasmus, Mundus, Tempus gibi) desteklemek amacıyla ayrılmıştır. Doğu Ortaklığı ölkelerinin ikili ve bölgesel işbirliği kapsamında aldığı toplam mali yardım miktarı 2011-2013 yılları için 1,9 milyar Avro olmuştur. Komşu ölkelerde demokratik süreci sivil toplum aracılığıyla desteklemek için oluşturulan Sivil Toplum Aracı kapsamında 2012-2013 yılları için 45,3 milyon Avro kaynak ayrılmıştır.

Demokrasi için Avrupa Bağışı kapsamında da 2013 yılında tamamen operasyonel olacak şekilde 15 milyon Avro'luk kaynak yine AB tarafından ayrılmıştır. 2012 yılında kurulan, kar amacı gütmeyen, üye devletlerin, Avrupa Parlamentosu'nun, Komisyon'un temsilcilerinden ve Yüksek Temsilci ve AB ile ortak ölkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bu kuruluş, komşu ölkelerde demokrasinin yerleştirilmesi için sivil toplum kuruluşları ile işbirliği gerçekleştirmektedir.

AKP, AB'nin komşularına yönelik aşamalı bir işbirliği yaklaşımını temsil etmektedir. Bu politikanın AB'nin ortak ölkelerin nezdinde konumunu güçlendirmesi ve daha etkili bir bölgesel güç olmasını sağlamasının yanında, tüm komşuları bir şemsiye altında toplayan bir strateji olarak komşu ölkelerde ortak bir mevzuat yakınsamasını sağlaması, onların AB'ye olan uyumunu arttırması hedeflenmektedir.

Bunlarla bağlantılı olarak da, AB'nin bölgesel ve küresel anlamda güvenliği AKP'nin başarısına endeksli olacaktır. Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupalı komşularına yönelik üyelik taahhüdü verememesi durumunda komşu ülkelerin istikrar ve gelişmelerinin sürdürülebilmesi için AB ile kapsamlı bir çerçevede ilişkilerin sürdürülmesini sağlayacak bir stratejinin oluşturulması tek çıkar yol olacaktır. AKP ile başlatılan bu sürecin daha da geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

AB ile Doğu komşuları arasında ilişkilerin ve bağlantıların geliştirilmesi konusunda üçüncü bir aktör olarak Rusya bölge ülkeleri ile olan tarihi mirası sebebiyle önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple AB'nin Doğu komşuları Rusya'nın politikalarından siyasal, sosyal, ekonomik ve toplumsal anlamda ciddi bir şekilde etkilenmektedirler. Rusya AKP'ye dahil olmadığı için daha geniş bir serbestlik içerisinde 2003 Mayıs ayındaki St. Petersburg zirvesinde AB tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmiştir. Ortak ekonomik alanı; ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı; ortak dış güvenlik alanı ve ortak araştırma, eğitim ve kültür alanına ek olarak sınır ötesi işbirliği programı gibi bazı AKP programlarına dayalı olarak stratejik ortaklık oluşturulmuştur.

Avrupa Komşuluk Politikası ile AB'nin komşularına sunduğu ayrıcalıklar sadece finansal yardımlar olmayıp AB pazarına engelsiz giriş, komşu ülke vatandaşlarının AB'ye vizesiz seyahati gibi çok önemli ödülleri kapsamaktadır. Bu ödüllere ulaşmak AB'nin sunduğu koşulluluk yaklaşımı kapsamında tamamen komşu ülkelerin reformlar konusunda gösterecekleri istek ve başarıya bağlı olacaktır. Bu açıdan AKP'nin sadece komşular içindeki elitleri ve belirli bir siyasi alanı kapsamayan, aynı zamanda ülke halklarını da kapsayan bir politika olarak güçlenmesi durumunda, uzun dönemde etkili ve dönüştürücü bir politika olması olası görünmektedir. Böyle bir ortamda kalkınma ve gelişme için komşu ülkeler ve AB arasında oluşturulan öncelikler ve reform gündemleri ulusal stratejileri tamamlayıcı parçalar olacaktır. Bununla birlikte, köklü değişimlerin kısa vadede olamayacağını düşündüğümüzde, AKP'nin ancak uzun vadede komşu ülkelerin değişimleri açısından kaldıraç gücü görevi üstlenebileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

“AB’den Enerjide Yeni Açılım: Enerji Güvenliği 2020 Strateji Belgesi”, **AB Haber**, 08.06.2014,
<http://www.abhaber.com/ab-den-enerjide-yeni-acilim-enerji-guvenligi-2020-strateji-belgesi/>, (28.06.2014).

“ABD ve AB Rusya'ya Yaptırımları Artırdı”, **BBC TÜRKÇE**, 30.07.2014,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya, (12.12.2014).

“AB ile Rusya, Ukrayna’da kapıştı: Galip şimdilik Rusya”, **Zaman**, 29.11.2013,
http://www.zaman.com.tr/dunya_ab-ile-rusya-ukraynada-kapisti-galip-simdilik-rusya_2174681.html, (20.06.2014).

“AB, Moldova ile Vizeleri Kaldırdı”, **Euractiv**, 14.03.2014,
<http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/ab-moldova-ile-vizeleri-kaldirdi-029329>, (18.04.2014).

“AB: Rusya'nın 'Ukrayna' Baskısına Boyun Eğmeyeceğiz”, **Euractiv**, 29.11.2013,
<http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/ab-rusyanin-ukrayna-basikisina-boyun-egmeyecegiz-028782>, (30.06.2014).

“AB’den Rusya’ya Rest”, **Milliyet**, 29.11.2013,
<http://dunya.milliyet.com.tr/ab-den-rusya-ya-rest/dunya/detay/1799995/default.htm>, (30.06.2014).

“Abhazya - Gürcistan Anlaşmazlığı ve Gürcistan Abhazya Savaşının Kronolojisi”, 03.01.2014,
http://www.mehmetciktv.com.tr/haber/1423/abhazya-gurcistan-anlasmazligi-ve-gurcistan-abhazya-savasinin-kronolojisi.html#.U6miBJR_uTs, (24.06.2014).

“AB'nin Ukrayna Konusunda En Büyük Handikapı Kendi İçindeki Fikir Ayrılıkları”,
Kıbrıs Postası, 08.03.2014,
<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/37/news/128068/PageName/DUNYA>,
(28.06.2014).

“AB Ukrayna’yı İkna Edemedi”, **Amerika’nın Sesi**, 29.11.2013,
<http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yi-ikna-edemedi/1800416.html>,
(30.06.2014).

“AB Ukrayna’yla Ortaklık Anlaşması İmzaladı”, **Amerika’nın Sesi**, 27.06.2014,
[http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yla-ortaklik-anlasmasi-](http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yla-ortaklik-anlasmasi-imzaladi/1946454.html)
[imzaladi/1946454.html](http://www.amerikaninsesi.com/content/ab-ukrayna-yla-ortaklik-anlasmasi-imzaladi/1946454.html), (11.10.2014).

Altunışık, Meliha Benli. “Avrupa Birliği’nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye”
Türkiye ve Avrupa, Ed. Atilla Eralp, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 351-
383.

“Armenia – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

“Associated Press: Thousands Protest Ukrainian Leader Spiking EU Deal”,
KyivPost, 29.11.2013,
[http://www.kyivpost.com/content/ukraine-abroad/associated-press-thousands-](http://www.kyivpost.com/content/ukraine-abroad/associated-press-thousands-protest-ukrainian-leader-spiking-eu-deal-332642.html)
[protest-ukrainian-leader-spiking-eu-deal-332642.html](http://www.kyivpost.com/content/ukraine-abroad/associated-press-thousands-protest-ukrainian-leader-spiking-eu-deal-332642.html), (30.06.2014).

Ataç, Cemile Akça. “AB’nin Normatif Kapasite Sorunu, Akdeniz İçin Birlik ve Türkiye”,
Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 11, No:1, 2012,
<http://ataum.ankara.edu.tr/11-1.pdf>, (15.06.2014), ss. 1-24.

“Avrupa ile Rusya Arasındaki Ukrayna Çekişmesi Kızışıyor”, **Euractiv**, 12.12.2013,
[http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/avrupa-ile-rusya-arasindaki-ukrayna-](http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/avrupa-ile-rusya-arasindaki-ukrayna-cekismesi-kizisiyor-028853)
[cekismesi-kizisiyor-028853](http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/avrupa-ile-rusya-arasindaki-ukrayna-cekismesi-kizisiyor-028853), (29.06.2014).

“Azerbaijan – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

Balfour, Rosa ve Alessandro Rotra. “Beyond Enlargement the European Neighbourhood Policy and its Tools” **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, Vol. 40, No. 1, 2005, ss. 7-20.

Balkır, Canan. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2010.

Barbe, Esther. “Balancing Europe’s Eastern and Southern Dimensions”, **Paradoxes of European Foreign Policy**, Ed. Jan Zielonka, Kluwer Law International, 1998, ss. 117-129.

“Barroso Agrees New Russia Talks, as Warfare Escalates”, **Euobserver**, 14.06.2014, <http://euobserver.com/foreign/124604>, (25.06.2014).

“Belarus’ta Ekonomik ve Toplumsal Değişim ve Lukashenko’nun Seçim Zaferi, 03.01.2011, <http://www.sendika.org/2011/01/belarusta-ekonomik-ve-toplumsal-degisim-ve-lukashenkonun-secim-zaferi-gearoid-o-colmain/>, (01.07.2014).

“Belaruslu Muhalifler Seçim Sonuçlarını Tanımadı”, **Euronews**, 25.09.2012, <http://tr.euronews.com/2012/09/25/belaruslu-muhalifler-secim-sonuclarini-tanimadi/>, (01.07.2014).

Börzel, Tanja A. “Transformative Power Europe? The EU Promotion of Good Governance in Areas of Limited Statehood”, **Research College (KFG) 1026**, 2009, www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/international/europa/, (10.04.2013), ss. 1-39.

“Brüksel, Ukrayna ile Görüşmeleri Askıya Aldı”, **Milliyet**, 16.12.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/bruksel-ukrayna-ile-gorushmeleri/dunya/detay/1808034/default.htm>, (30.06.2014).

Cameron, Fraser ve Rosa Balfour. “The European Neighbourhood Policy as a Conflict Prevention Tool”, **EPC Issue Paper**, No.47, 2006, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=25156>, (10.05.2014), ss. 1-29.

“CARDS”,
http://www.welcomeurope.com/european-funds/cards-530+430.html#tab=onglet_details, (20.09.2014).

Carnegie Endowment for International Peace. “Will Ukraine Seize its EU Chance?”, <http://carnegieendowment.org/2013/04/12/will-ukraine-seize-its-eu-chance/fzhf>, (10.04.2013).

Casier, Tom. “The Two-Track Approach to Democracy Promotion in the European Neighbourhood Policy”, **Paper Presented at the EUSA Conference**, Los Angeles, 2009, http://www.unc.edu/euce/eusa2009/papers/casier_02B.pdf, (15.05.2014), ss. 1-13.

Ciancara, Agnieszka K. “Eastern Partnership – Opening a New Chapter of Polish Eastern Policy and the European Neighbourhood Policy?” **The Institute Of Public Affairs**, No.4, 2008, ss. 1-15.

Commission of the European Communities. “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Moldova”, **COM(2004)373 final, SEC(2004) 567**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/moldova_enp_country_report_2004_en.pdf, (26.03.2013).

Commission of the European Communities. “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Report on the First Year of Implementation of the Black Sea Synergy”, **COM(2008) 391 final**, Brussels, 19.6.2008,
http://www.eeas.europa.eu/blacksea/doc/com08_391_en.pdf, (10.05.2013).

Commission of the European Communities. “A Strong European Neighbourhood Policy”, **COM(2007) 774 final**, Brussels, 05.12.2007,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en.pdf, (10.06.2013).

Commission of the European Communities. “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Georgia”, **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 288/3**, Brussels, 2005,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf, (19.02.2013).

Commission of the European Communities. “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Armenia”, **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 285/3**, Brussels, 02.03.2005,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf, (08.02.2013).

Commission of the European Communities. “Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Azerbaijan”, **COM(2005) 72 final, SEC(2005) 286/3**, Brussels, 02.03.2005,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf, (25.02.2013).

Commission of the European Communities. “Communication from the Commission to the Council, Commission Proposals for Action Plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)”, **COM(2004) 795 Final**, Brussels, 09.12.2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/communication_commission_enp_action_plans.pdf, (13.11.2012).

Commission of the European Communities. “Communication from The Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy”, **COM(2006)726 final**, Brussels, 04.12.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf, (11.10.2012).

Commission of the European Communities. “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, **COM(2004) 373 final**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, (15.01.2013).

Commission of the European Communities. “Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument”, **COM(2003) 393 final**, Brussels, 01.06.2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_393_en.pdf, (10.09.2013).

Commission of The European Communities. “Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Armenia Action Plan”, **COM(2006) 627 final**, Brussels, 25.10.2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/armenia_com_proposal_enp_ap_2006_en.pdf, (05.02.2013).

Commission of the European Communities. “Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Azerbaijan Action Plan”,

COM(2006) 637 final, Brussels, 26.10.2006,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_com_proposal_enp_ap_2006_en.pdf, (20.04.2013).

Commission of the European Communities. “Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Georgia Action Plan”,

COM(2006) 623 final, Brussels, 24.10.2006,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf,
(11.12.2013).

Commission of the European Communities. “Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Moldova Action Plan”,

COM(2004) 687 final, Brussels, 09.12.2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_com_proposal_enp_ap_2004_en.pdf, (12.04.2013).

Commission of the European Communities. “Proposal for a Council Decision on the Position to be Adopted by the Communities and its Member States within the Cooperation Council Established by the Partnership and Cooperation Agreement Establishing a Partnership Between the European Communities and its Member States, of the One Part, and Armenia, of the Other Part, with Regard to the Adoption of a Recommendation on the Implementation of the EU-Ukraine Action Plan”,

COM(2004) 791 final, Brussels, 09.12.2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_com_proposal_enp_ap_2004_en.pdf, (12.02.2013).

Commission of the European Communities. “Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours”, **COM(2003) 104 final**, Brussels, 11.03.2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf , (11.11.2012).

Commission of the European Communities. “European Neighbourhood Policy Country Report Ukraine, Commission Staff Working Paper”, **COM(2004) 373 final**, Brussels, 12.5.2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf, (13.01.2013).

Council of the European Union. “A Secure Europe in Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12.12.2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (01.03.2013).

Council of the European Union. “Draft Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model”, **5842/2/10 REV 2**, Brussels, 23.02.2010, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st05/st05842-re02.en10.pdf>, (25.05.2013).

Council of the European Union. “Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit”, 07.05.2009, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf, (11.04.2013).

“Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Birliğinde”, http://garabagh.net/content_254_tr.html, (10.05.2014).

Delegation of the European Union to Armenia. “Political and Economic Relations”, http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm, (29.05.2014).

Delegation of the European Union to Georgia. “Technical and Financial Cooperation”, http://eeas.europa.eu/delegations/georgia/eu_georgia/tech_financial_cooperation/index_en.htm, (01.06.2014).

“Doğu Ukrayna'da Bağımsızlık Referandumu”, **Amerika'nın Sesi**, 11.05.2014, <http://www.amerikaninsesi.com/content/dogu-ukraynada-bagimsizlik-referandumu/1912248.html>, (01.06.2014).

“Eastern Partnership Agreements Signed”, <http://www.eu2013.lt/en/news/pressreleases/strategic-eastern-partnership-agreements-signed-in-vilnius->, (30.04.2014).

Emerson, Michael. “European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?” **CEPS Working Document**, 2004, <http://www.ceps.eu/book/european-neighbourhood-policystrategy-or-placebo>, (14.01.2014), ss. 1-19.

Emerson, Michael. “Just Good Friends? The European Union's Multiple Neighbourhood Policies”, **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, Vol.46, No.4, 2011, ss.45-62.

Emerson, Micheal ve diğerleri. “European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ENP Plus”, **CEPS Policy Brief**, No. 126, 2007, <http://feelingeurope.org/Pages/ENP%20Plus%20maat%20ceps.pdf>, (30.03.2013).

“ENP Package”, **Press Release**, 15.05.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/press_release_enp_package_en.pdf, (20.12.2012).

“Ermenistan Gümrük Birliği Üyeliğini Tercih Ediyor”, **Rusya’nın Sesi Radyosu**, 21.12.2013, http://turkish.ruvr.ru/2013_12_21/Ermenistan-Gumruk-Birligi-uyeligini-tercih-ediyor/, (01.07.2014).

“EU / Azerbaijan Action Plan”,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf,
(20.03.2013).

“EU Loses Armenia to Russia’s Customs Union”, **Euractiv**, 04.09.2013,
<http://www.euractiv.com/europes-east/eu-loses-armenia-russia-customs-news-530224>, (27.06.2014).

EU Neighbourhood Info Center. “The European Neighbourhood Instrument (ENI)”,
<http://www.enpi-info.eu/ENI>, (07.07.2014).

EU Neighbourhood Info Centre. “The European Neighbourhood Policy (ENP)”,
http://www.enpi-info.eu/main.php?id=344&id_type=2, (18.02.2014).

“EU Seeks ‘Time for Reflection’ After Vilnius Summit Failure”, **Euractiv**, 29.11.2013, <http://www.euractiv.com/global-europe/vilnius-summit-time-reflection-news-532048>, (30.06.2014).

“EU/Moldova Action Plan”,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf,
(26.03.2013).

“EU/Ukraine Action Plan”,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf,
(03.12.2012).

Eufocus. “The EU and Its Eastern Neighbors”, 2010, <http://eufocus-eu&eneigh-11-10.pdf>, (14.11.2012).

Europa.eu Press Releases Database. “Stefan Füle’s Speech in the EP about the Implementation of ENP”, **SPEECH/13/848**, 22.10.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-848_en.htm, (21.02.2014).

European Commission. “Countries and Regions, Ukraine, Ukraine and the GSP”, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/ukraine/>, (19.12.2012).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, South Caucasus”, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/south-caucasus/>, (04.01.2013).

European Commission ve European Union External Action. “A New Response to a Changing Neighbourhood, A Review of European Neighbourhood Policy”, Brussels, 25.05.2011, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf, (15.12.2012).

European Commission. “Armenia, EU Bilateral Trade And Trade With The World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, , (05.05.2014).

European Commission. “Azerbaijan, Main Economic Indicators”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (05.06.2014).

European Commission. “Azerbaijan, Trade with World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (08.06.2014).

European Commission. “EU Cooperation For A Successful Eastern Partnership”, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastern_partnership_flyer_final_en.pdf, (20.05.2013).

European Commission. “European Neighbourhood Policy:Funding”, http://ec.europa.eu/world/enp/funding_en.htm, (10.01.2013).

European Commission. “Georgia, EU Bilateral Trade and Trade with the World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf, (08.06.2014).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, Belarus”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/belarus/>, (20.03.2013).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, Moldova”, <http://ec.europa.eu/trade/creatingopportunities/bilateral-relations/countries/moldova/>, (03.01.2013).

European Commission. “European Union, Trade with Belarus”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113351.pdf, (30.09.2014)

European Commission External Relations Directorate General. “European Neighbourhood and Partnership Instrument Armenia, National Indicative Programme 2011-2013”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/2011_enpi_nip_armenia_en.pdf, (05.06.2014).

European Commission External Relations Directorate General. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Azerbaijan, National Indicative Programme 2007-2010”,

<http://www.enpi-info.eu/library/content/azerbaijan-national-indicative-programme-2007-2010>, (23.05.2014).

European Commission External Relations Directorate General. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Azerbaijan, National Indicative Programme 2011-2013”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/2011_enpi_nip_azerbaijan_en.pdf, (23.05.2014).

European Commission External Relations Directorate General. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Belarus Country Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2011”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf, (25.05.2014).

European Commission. “Countries and Regions, Armenia”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/armenia/>, (13.11.2013).

European Commission. “Countries and Regions, Ukraine”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/>, (15.02.2013).

European Commission. “Enlargement, Civil Society Facility”, http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/support-for-civil-society/civil-society-facility/index_en.htm, (12.12.2013).

European Commission. “EU cooperation for a Successful Partnership”, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastern_partnership_flyer_final_en.pdf, (13.05.2013).

European Commission. “European Commission's Support to the Republic of Moldova”, 15.05.2014, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-355_en.htm, (25.06.2014).

European Commission. “European Neighbourhood Policy (ENP)”, **MEMO/13/236**, 19.03.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-236_en.htm, (17.02.2014).

European Commission. “European Neighbourhood Policy The Policy: How Does the European Neighbourhood Policy Work?”, http://ec.europa.eu/world/enp/howitworks_en.htm, (02.03.2013).

European Commission. “European Neighbourhood Policy, What is the European Neighbourhood Policy”, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, (12.11.2013).

European Commission. “European Neighbourhood Policy: Working towards a Stronger Partnership”, **JOIN(2013) 4 final**, Brussels, 20.03.2013, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2013_enp_pack/2013_comm_conjoint_en.pdf, (10.02.2014).

European Commission. “Eastern Partnership: A Roadmap to the Autumn 2013 Summit”, **JOIN(2012) 13 final**, Brussels, 15.05.2012, http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/e_pship_roadmap_en.pdf, (06.01.2013).

European Commission. “Joint Staff Working Document Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013 Regional Report: Eastern Partnership, Neighbourhood at the Crossroads: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013”, **SWD(2014) 99 final**, Brussels, 27.3.2014, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/regional/eastern_partnership_report.pdf, (07.07.2014).

European Commission. “Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2012 Regional Report: Eastern Partnership”, **SWD(2013) 85 final**, Brussels, 20.03.2013,
http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2013_enp_pack/2013_eastern_pship_regional_report_en.pdf, (30.09.2013).

European Commission. “Joint Staff Working Document Implementation of The European Neighbourhood Policy in 2011 Regional Report: Eastern Partnership, Accompanying Document Joint Communication to The Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of Regions, Delivering on a New European Neighbourhood Policy”, **SWD(2012) 112 final**, Brussels, 15.05.2012,
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/e_pship_regional_report_en.pdf, (03.03.2013).

European Commission. “Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council, Establishing a European Neighbourhood Instrument”, **COM (2011) 839 final 2011/0405 (COD)**, Brussels, 07.12.2011,
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2011_prop_eu_neighbourhood_instrument_reg_en.pdf, (03.06.2013).

European Commission. “Taking stock of the European Neighbourhood Policy”, **COM(2010) 207**, Brussels, 12.05.2010,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/com10_207_en.pdf, (15.10.2012).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, Armenia”,
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/armenia/>, (20.02.2013).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, Moldova”,
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/>,
(19.03.2013).

European Commission. “Trade, Countries and Regions, South Caucasus”,
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/south-caucasus/>,
(18.06.2013).

European Commission. “Trade with Moldova”,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113419.pdf,
(08.06.2014).

European Commission. “Delivering on a New European Neighbourhood Policy”,
JOIN(2012) 14 final, Brussels, 15.05.2012,
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/delivering_new_enp_en.pdf,
(11.02.2013).

European Commission. “Georgia, Trade with World”,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113383.pdf,
(30.05.2014).

European Commission. “Ukraine Trade with World”,
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf,
(01.06.2014).

European Commission Press Release. “Ukraine Moves to 2nd Phase of Visa Liberalisation Process”, Brussels, 27.05.2014, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-613_en.htm, (10.11.2014).

European Council on Foreign Relations. “Can Moldova Stay On the Road to Europe?”,
http://www.ecfr.eu/publications/summary/can_moldova_stay_on_the_road_to_europe303, (10.05.2014).

“European Economic Area”, <http://www.efta.int/eea>, (30.09.2014).

“European Endowment for Democracy”, <https://www.democracyendowment.eu/>, (12.12.2013).

European External Action Service. “The European Neighbourhood Instrument (ENI)”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/enp_web_eni_fiche_en.pdf, (20.02.2014).

European Movement.

http://www.euromove.org.uk/fileadmin/files_euromove/downloads/European_Neighbourhood_Policy.pdf, (12.01.2013).

“European Neighbourhood Policy And Eastern Partnership Initiative, Background Paper”,

<http://www.caritaseuropa.org/module/FileLib/EasternPartnershipbackgroundpaper.pdf>, (20.12.2012).

European Union External Action. “European Neighbourhood Policy (ENP)”, http://eeas.europa.eu/enp/index_en.htm, (10.07.2014).

European Parliament. “The European Neighbourhood Policy (ENP) and the Eastern Partnership (EAP)”,

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.3.pdf, (11.14.2012).

European Peacebuilding Liaison Office. “Using More for More: Incentivising Peace in the EU’s Neighbourhood Policy”,

http://www.eplo.org/assets/files/2.%20Activities/Working%20Groups/EEAS/EPLO_Statement_Incentivising_Peace_in_the_ENS.pdf, (10.10.2014).

European Union External Action. “Armenia”,

http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm, (01.06.2014).

European Union External Action. “Azerbaijan”,
http://eeas.europa.eu/azerbaijan/index_en.htm, (05.01.2014).

European Union External Action. “Belarus”,
http://eeas.europa.eu/belarus/index_en.htm, (20.06.2014).

European Union External Action. “Black Sea Synergy”,
http://www.eeas.europa.eu/blacksea/index_en.htm, (10.05.2013).

European Union External Action. “Eastern Partnership”,
http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (01.06.2013).

European Union External Action. “The Eastern Partnership - Flagship Initiatives”,
http://eeas.europa.eu/eastern/initiatives/index_en.htm, (10.10.2014).

European Union External Action. “Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)”,
http://www.eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm, (15.12.2013).

European Union External Action. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013, Indicative Programme 2007-2010”,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_crossborder_cooperation_strategy_paper_en.pdf, (13.02.2014).

European Union External Action. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Ukraine, Country Strategy Paper 2007-2013”,
http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf, (01.09.2014).

European Union External Action. “Georgia”,
http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm, (05.07.2014).

European Union External Action. “How is the ENP financed?”, http://eeas.europa.eu/enp/how-is-it-financed/index_en.htm, (20.02.2014).

European Union External Action. “Northern Dimension”, http://www.eeas.europa.eu/north_dim/, (14.12.2013).

European Union External Action. “The EU’s Relations with Ukraine”, http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm, (08.06.2014).

European Union External Action. “Moldova”, http://eeas.europa.eu/moldova/index_en.htm, (20.12.2013).

European Union External Action. “The Eastern Partnership - Frequently asked questions (FAQ)”, http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm, (10.10.2014).

European Union External Action. “The Eastern Partnership Panels”, http://eeas.europa.eu/eastern/panels/index_en.htm, (10.10.2014).

European Union External Action. “European Neighbourhood and Partnership Instrument, Ukraine, National Indicative Programme 2011-2013”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/2011_enpi_nip_ukraine_en.pdf, (08.06.2014).

Eurostat. “Eastern Partnership Summit EU28 Trade Surplus with the Eastern Partnership Countries up to 3.3 bn Euro in the First Half of 2013”, **Eurostat News Release**, 26.11.2013, <http://ec.europa.eu/eurostat>, (20.06.2014).

Eylemer, Sedef. **Avrupalaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

“Georgia Main Economic Indicators”,
<http://eugbc.net/wp-content/uploads/2014/03/Annex-N7-EU-Georgia-Trade-Statistics.pdf>, (03.03.2014).

Ginadina, Elena ve Nicu Popescu. “The European Neighbourhood Policy’s First Decade in the Eastern Neighbourhood”, **Kadir Has Üniversitesi Center for International and European Studies Neighbourhood Policy Paper**, 2012, http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_03A.pdf, (05.09.2014), ss. 1-8.

Gstöhl, Sieglinde. “The European Neighbourhood Policy between Integration and Differentiation: The Prospects of a Neighbourhood Economic Community”, **EUSA Thirteenth Biennial Conference**, Baltimore, Maryland, USA, 9-11.05.2013, http://euce.org/eusa/2013/papers/10d_gstoehl.pdf, (21.02.2014), ss. 1-14.

“Güney Osetya Sorunu Nedir?”, **Hürriyet**, 08.08.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/9616372.asp>, (24.06.2014).

Hatipoğlu, Esra. “Daha Geniş Avrupa: Avrupa Birliği (AB)’nin Komşu Ülkeler Politikasının Analizi”, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 2004, ss. 221-235.

Huff, Ariella. “The Role of EU Defence Policy in the Eastern Neighbourhood”, **European Union Institute for Security Studies Occasional Paper**, 2011, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/op91-The_role_of_EU_defence_policy_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf, (05.04.2013), ss. 7-41.

Interact, “Interreg I”, http://www.interact-eu.net/interreg_i/interreg_i/337/5751, (20.09.2014).

“Inaugural Speech by Martin Schulz as President of the European Parliament”, Strasbourg, 2014,

http://www.europarl.europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/html/speech-to-the-european-council-by-martin-schulz-president-of-the-european-parliament, (28.06.2014).

“In Azerbaijan, EU Focuses On Energy Instead of Democracy”, 08.10.2013, <http://www.dw.de/in-azerbaijan-eu-focuses-on-energy-instead-of-democracy/a-17145518>, (30.12.2013).

Isaacs, Russell J. “The European Neighborhood Policy: Analyzing the Conditionality Mechanism”, **MS Public Policy and Human Development**, 21.06.2007, <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=12851>, (21.02.2014), ss. 3-40.

Just, Tobias. “The Economic Impact of EU Enlargement for the European Construction Industry”, **Deutsche Bank Research**, Berlin, 26.09.2003, http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD0000000000065754/The+economic+impact+of+EU+enlargement+for+the+European+construction+industry.pdf, (10.02.2013).

Kahraman, Sevilay. “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement Towards Wider Europe”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol. 10, 2005, ss. 1-28.

Kelley, Judith. “New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 44, No. 1, 2006, ss. 29-55.

“Kırım'daki Referandumdan İlk Resmi Sonuçlar”, **Hürriyet**, 16.03.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26018197.asp>, (01.06.2014).

Kratochvil, Petr. “The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations” **The European Union and Eastern Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities**, Ed. Petr Kratochvil, Institute of International Relations, Prag, 2006, ss. 13-25.

Kostanyan, Hrant. “The EEAS And The European Neighbourhood Policy: A Change In Rhetoric Or Reality”, **Kadir Has Üniversitesi Center for International and European Studies Neighbourhood Policy Paper**, 2013, <http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/NeighbourhoodPolicyPaper%2809%29.pdf>, (20.02.2014), ss. 1-6.

Langbein, Julia ve Tanja A. Börzel. “Introduction: Explaining Policy Change in the European Union's Eastern Neighbourhood”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 65, No. 4, 2013, ss. 571-580.

Lisbon European Council. “Conclusions of the Presidency”, 26-27.06.1999, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/92/3&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (18.03.2013).

Manners, Ian. “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/8930/1/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf, (20.06.2014), ss. 3-45.

“Margvelaşvili: Abhazya ve Güney Osetya’yı AB ile kazanacağız”, **Ajanskafkas**, 02.12.2013, http://ajanskafkas.com/haber,29989,margvelasvili_abhazya_ve_g_uumlney_osetya_r_squoyi_.htm, (20.05.2014).

Missiroli, Antonio. “The EU and its Changing Neighbourhood: Stabilization, Integration and Partnership”, **European Union Foreign and Security Policy towards a Neighbourhood Strategy**, Ed. Roland Dannreuther, Routledge Press, London and New York, 2004, ss. 12-27.

Mocanu, Oana. “Brief Overview on the Conditionality in the European Neighbourhood Policy”, **Romanian Journal of European Affairs**, Vol. 10, No. 4, 2010,

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1727247 (21.02.2014), ss. 42-48.

“Moldova – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

“Obama, Ukrayna'nın Yeni Lideriyle Görüşüyor”, **BBC TÜRKÇE**, 04.06.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140604_obama_polonya.shtml, (06.06.2014).

Observatory of Economic Complexity. “Ukraine”, <http://atlas.media.mit.edu/profile/country/ukr/>, (20.05.2014).

Official Website of the European Union. “MEDA Programme”, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15006_en.htm, (20.09.2014).

Official Website of the European Union. “PHARE Programme”, http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50004_en.htm, (20.09.2014).

Okan Üniversitesi Avrasya Merkezi. “Ukrayna”, <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/sayfa/ukrayna>, (15.05.2014).

Özgün, Ece. “Avrupa Komşuluk Politikası”, **Akademik Perspektif**, 24.08.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/24/avrupa-komsuluk-politikasi/> (17.01.2014).

“Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”, **S407/08**, Brussels, 11.12.2008,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf, (29.03.2013).

“Russia Hits at Ukraine with Chocolate War”, **Euractiv**, 14.08.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-hits-ukraine-chocolate-wa-news-529804>, (24.06.2014).

“Russia Punishes Moldova by Banning its Wines”, **Euractiv**, 13.09.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-punishes-moldova-banning-news-530394>, (26.06.2014).

“Russia Takes Aim at Lithuania's Dairy Imports Ahead of Vilnius Summit”, **Euractiv**, 09.10.2013, <http://www.euractiv.com/europes-east/russia-takes-aim-lithuania-wake-news-530910>, (26.06.2014).

“Russia to Stop Gas to Ukraine, Rejects EU Proposal”, **Euobserver**, 16.06.2014, <http://euobserver.com/foreign/124612>, (25.06.2014).

“Russia Worried as Ukraine Creeps Closer to EU”, **EUbusiness**, 13.08.2013, <http://www.eubusiness.com/news-eu/russia-ukraine.q6s/>, (24.06.2014).

“Russian-Backed Free-Trade Zone May Expand its Borders”, **The New York Times**, 28.11.2013, http://www.nytimes.com/2013/11/29/business/international/russian-backed-free-trade-zone-may-expand-its-borders.html?_r=0, (25.06.2014).

“Rusya Kırım’ı Neden İşgal Etti?”, **Amerika’nın Sesi**, 27.03.2014, <http://www.amerikaninsesi.com/content/rusya-k%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-neden-i%C5%9Fgal-etti/1880190.html>, (25.05.2014).

“Rusya Parlamentosu Abhazya ve Güney Osetya'yı Tanıma Kararı Aldı”, 25.08.2008, <http://www.bianet.org/biamag/dunya/109256-rusya-parlamentosu-abhazya-ve-guney-osetya-yi-tanima-karari-aldi>, (24.06.2014).

“Rusya, Ukrayna'daki doğalgaz üstünlüğünü güçlendiriyor”, **Euractiv**, 04.12.2013, <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/rusya-ukraynadaki-dogalgaz-ustunlugunu-guclendiriyor-028809>, (29.06.2014).

“Rusya’nın Sessiz İşgali Genişliyor”, **Sabah**, 04.03.2014, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2014/03/04/rusyanin-sessiz-iskali-genisliyor>, (27.06.2014).

Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier. “ Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe”, **The Europeanization of Central and Eastern Europe**, Ed. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, Cornell Universtiy Press, New York, 2005, ss. 1-28.

Smith, Hazel. **European Union Foreign Policy: What It Is and What It Does**, Pluto Press, London, 2002.

Smith, Karen E. “The Outsiders: The European Neighbourhood Policy”, http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/Blanket%20File%20Import/inta_483.pdf (05.02. 2013), ss. 757-773.

Smith, Karen E. **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Cambridge press, Cambridge, 2004.

Sönmez, A. Sait. “Avrupa Birliği’nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 14, 2010, ss. 113-122.

“Strategic Eastern Partnership Agreements Signed in Vilnius”, 29.11.2013, <http://www.eu2013.lt/en/news/pressreleases/strategic-eastern-partnership-agreements-signed-in-vilnius->, (27.06.2014).

Şemşit, Sühal. **Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Şiriyev, Zaur. **Avrupa Birliği’nin Bölgesel Çatışmalara Yönelik Politikaları Çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya Sorunları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (18.06.2013).

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, “Ukrayna Cumhuriyeti”, http://www.otso.org.tr/admin/dosya/ukrayna_ulkeraporu.pdf, (11.03.2013).

“The Republic of Moldova and the WTO”, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/moldova_e.htm, (20.04.2013).

“Transdinyester’den Rusya’ya Tanınma Başvurusu”, **Euronews**, 23.04.2014, <http://tr.euronews.com/2014/04/23/transdinyester-den-rusya-ya-taninma-basvurusu/>, (24.06.2014).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, “AB Ülkeleri Ukrayna’ya 2011 Yılında 39 Milyar Dolar Yatırım Yaptı”, <http://www.ibs.gov.tr/haber-goster.cfm?haberkodu=1200320>, (21.06.2013).

“Ukraine and WTO”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm, (15.02.2013).

“Ukraine – bilateral trade (2010)”, www.enpi-info.eu/library, (20.12.2013).

“Ukraine: National Indicative Programme (2007-2010)”,
<http://www.enpi-info.eu/library/content/ukraine-national-indicative-programme-2007-2010>, (08.06.2014).

“Ukrayna: Meclis Yanukoviç'i Azletti”, **BBC TÜRKÇE**, 22.02.2014,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140222_ukrayna_azil.shtml,
(27.06.2014).

“Ukrayna'da Ateşkes”, **TRT Haber**, 05.09.2014,
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/ukraynada-ateskes-143118.html>, (12.12.2014).

“Ukrayna'da 'Ayrılık' Referandumu”, **BBC TÜRKÇE**, 11.05.2014,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140511_ukrayna.shtml, (03.06.2014).

“Ukrayna'da Yeni Ateşkes”, **Amerika'nın Sesi**, 02.12.2014,
<http://www.amerikaninsesi.com/content/ukraynada-yeni-ateskes/2542568.html>,
(12.12.2014).

Ülger, İ. Kaya. **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

Wolczyk, Katarzyna. “Integration without Europeanization: Ukraine and its policy towards the European Union”, **European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies EU Working Paper**, 2004, ss. 8-22.

World Bank, “Armenia”,
<http://www.worldbank.org/en/country/armenia>, (20.05.2014).

World Bank, “Azerbaijan”,
<http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan>, (20.05.2014).

World Bank, “Belarus”,
<http://www.worldbank.org/en/country/belarus>, (30.09.2014).

World Bank, “Georgia”,
<http://www.worldbank.org/en/country/georgia>, (20.05.2014).

World Bank, “Moldova”,
<http://www.worldbank.org/en/country/moldova>, (23.05.2014).

World Bank, “Ukraine”,
<http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>, (20.05.2014).

World Trade Organization, “Accessions, Azerbaijan”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_azerbaidjan_e.htm, (20.06.2013).

World Trade Organization, “Georgia”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/georgia_e.htm, (12.04.2013).

World Trade Organization, “Armenia”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/armenia_e.htm, (04.04.2013).

“Yolcu Uçağı Füzeyle Düşürüldü! 295 Ölü”, **CNN TÜRK**, 17.07.2014,
<http://www.cnntrk.com/haber/dunya/yolcu-ucagi-fuzeyle-dusuruldu-295-olu>,
(10.12.2014).

“Zirvede Ukrayna Gölgesi”, **DW**, 28.11.2013, <http://www.dw.de/zirvede-ukrayna-g%C3%B6lgesi/a-17260644>, (28.06.2014).

